

T.C.

GAZİOSMAN PAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**LİSE 1. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ZORBA/KURBAN
DAVRANIŞLARI İLE SOSYAL BECERİ VE
ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLARI**

Hazırlayan

Mehmet ÜNALMIŞ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

I. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN

II. Danışman: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

TOKAT – 2010

T.C.

GAZİOSMAN PAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**LİSE 1. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ZORBA/KURBAN
DAVRANIŞLARI İLE SOSYAL BECERİ VE
ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLARI**

Hazırlayan

Mehmet ÜNALMIŞ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

I. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN

II. Danışman: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

TOKAT – 2010

LİSE 1. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ZORBA/KURBAN DAVRANIŞLARI İLE
SOSYAL BECERİ ve ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLARI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 10 / 08 /2010

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Ergin ERGİNER

Üye : Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN

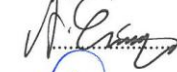
Üye : Yrd. Doç. Dr. Aysun ERGİNER

Üye : Yrd. Doç. Dr. Özlem ONUK

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
..04../..08../2010 tarih ve 22-03 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

T.C.
GAZİOSMAN PAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

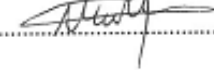
(10/08/2010)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mehmet ÜNALMIŞ

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimimin başlangıcından itibaren her aşamada beni sürekli yüreklendiren, motive eden hocam ve aynı zamanda tez danışmanım Yard.Doç.Dr. Rukiye ŞAHİN'e; eğitimime ilk başladığımda benimle değerli tecrübelerini paylaşan, bana yol gösteren ve yine tez danışmanlığımı yapan Prof.Dr. Mustafa BALOĞLU'na; eğitimime katkıda bulunarak bu tezin orataya çıkmasını sağlayan bütün bölüm hocalarıma; her zaman desteklerini hissettiğim anneme, babama ve sevgili eşime teşekkür ederim.

Mehmet ÜNALMIŞ

2010

ÖZET

Lise 1. Sınıf Öğrencilerinin Zorba/Kurban Davranışları İle

Sosyal Beceri ve Şiddete Yönelik Tutumları

ÜNALMIŞ, Mehmet

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı

I. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN

II. Danışman: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

Ağustos-2010, 202sayfa

Bu araştırmada temel amaç öğrencilerin zorba, kurban davranışları ile şiddete yönelik tutumlarının ve sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılarak; öğrencilerin zorba, kurban davranışları ile şiddete yönelik tutumları ve sosyal beceri düzeyleri cinsiyete ve daha önce şiddete uğrayıp, uğramama durumu değişkenleri açısından açıklanmasıdır.

Araştırma örneklemini 2008-2009 eğitim-öğretim yılı ikinci yarısında Kayseri il merkezinde 9 ve Pınarbaşı İlçesinde 1 olmak üzere toplam 10 lisenin lise 1.sınıfına devam eden 447'si kız, 368'i erkek olmak üzere toplam 845 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada öğrencilerin zorba, kurban olma durumlarını belirlemek için "Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu", şiddete yönelik tutumlarını belirlemek için "Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği", sosyal beceri düzeylerini belirlemek için "Sosyal Beceri Envanteri" kullanılmıştır.

Elde edilen veriler SPSS paket programına aktarılarak analiz edilmiştir. Yapılan 'Kolmogorov Simirnov Testi' neticesinde verilerin dağılımı normallik göstermediği için non-parametrik testlerden 'Mann Whitney-U Testi' uygulanarak meydana gelen farklılaşmaların kaynağı tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin zorba ve kurban olma durumları, sosyal beceri düzeyleri, şiddete yönelik tutumları arasındaki ilişki 'Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Analizi' kullanılarak incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan ilk değişken olan cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde; erkek öğrencilerin şiddete yönelik tutumlarının kız öğrencilere göre daha olumlu olduğunu, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha çok zorba ve daha

çok kurban oldukları, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre toplam sosyal beceri düzeyinde ve bazı alt boyutlarında (duyuşsal duyarlık, sosyal duyarlık, sosyal kontrol) anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür.

Araştırmada kullanılan ikinci değişken olan daha önce şiddete uğrayıp, uğramama durumu değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde; daha önce şiddete maruz kalan öğrencilerin daha önce şiddete maruz kalmamış öğrencilere göre şiddete yönelik daha olumlu tutum sergiledikleri, daha önce şiddete maruz kalan öğrencilerin daha önce şiddete maruz kalmamış öğrencilere göre daha çok zorba ve daha çok kurban oldukları anlaşılmıştır. Öğrencilerin sahip oldukları sosyal becerilerin daha önce şiddete uğramış yada uğramamış olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik elde edilen bulgulara bakıldığında ise; sadece ‘sosyal kontrol’ alt boyutunda alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Daha önce şiddete maruz kalmamış öğrencilerin, daha önce şiddete uğramış öğrencilere göre daha çok ‘sosyal kontrol’ becerisine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin zorba ve kurban davranışları, sosyal beceri düzeyleri ve şiddete yönelik tutumları arasındaki ilişkiye yönelik bulgular incelendiğinde; öğrencilerin zorba puanları ve kurban puanları ile şiddete yönelik tutumları arasında düşük düzey, pozitif yönlü; öğrencilerin zorba puanları ve kurban puanları ile Sosyal Beceri Envanteri alt boyutlarından ‘sosyal kontrol’ alt boyutu ile arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puanları ile sosyal beceri alt boyutlarından duyuşsal anlatımcılık puanları arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin toplam zorba ve toplam kurban puanları ile duyuşsal anlatımcılık puanları arasında da pozitif yönde bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan alan yazın araştırmaları neticesinde öğrencilerin zorba, kurban davranışları ile şiddete yönelik tutumlarının ve sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan çalışmanın alan yazına katkı sağlaması umulmuştur.

Anahtar Kelimeler: zorbalık, zorba, kurban, tutum, sosyal beceri.

ABSTRACT

THE BULLY/VICTIM BEHAVIORS, SOCIAL SKILL AND ATTITUDES TOWARD VIOLENCE OF HIGH SCHOOL FRESHMENS'

ÜNALMIŞ, Mehmet

MASTER THESIS

THE DEPARTMENT OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE

I.Thesis Coounselor: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN

II.Thesis Coounselor: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

2010, 202 Pages

The basic purpose of this research is to provide a description of students' bully-victim behavior and their attitude toward violence, by comparison of their social skill levels. Social skill levels, bully-victim behavior, and attitude toward violence are compared across to variables such as gender and previous experiences of violence.

The sample of the study consisted of a total of 845 high school freshmen, of which 447 were females and 368 were males. The students were studying in the second semester of 2008-2009 school year in a total of 10 high schools, 9 in Kayseri and 1 in Pinarbasi. In the study, the students' tendency to become a bully or a victim was determined by "the Adolescent Peer Bullying Scaling Form"; their attitude toward violence was measured by "the Attitude Toward Violence Scale", and their social skills were measured by "the Social Skills Inventory" method.

The obtained data were transferred to SPSS package program, and analyzed. The "Kolmogorov Smirnov Test" revealed that data were not distributed normally, and hence "Mann-Whitney U Test" was used to identify the sources of differences in the behavior of respondents. Moreover, the relationship between students bully and victim status, social skill levels and attitude toward violence was investigated by "Spearman Brown Correlation Analysis".

When the results were analyzed on the basis of gender, it was found that male students' attitude toward violence was more positive than those of female students; male students were more prone to become both a bully a victim when compared to female students, and female students had scored substantially higher on social skill total scales, as well as subscales such as emotional sensitivity, social sensitivity, and social control.

When the results were analyzed on the basis of exposure to violence as a variable, it was found that students who had been subjected to violence, had a more positive attitude toward violence as compared to students who were never exposed to violence; these students were also more prone to become a bully or a victim. When social skills of students were differentiated according to exposure to violence, only the scores from "social control" subscale were found to be significantly different. Students with no previous experience of violence were found to have better "social control" skills than students who had been subjected to violence.

When the findings of relationship between students' bully-victim behavior, social skill levels, and attitude toward violence were analyzed, students' bully and victim scores were weakly positively correlated with their attitude toward violence; students' bully and victim scores were weakly negatively correlated with "social control" skill, which is a subscale of Social Skills Inventory. Students' attitude toward violence scores were weakly positively correlated with their emotional expressivity scores.

As the result of literature survey conducted, there were found no earlier reports of investigation on relationship between students' bully-victim behavior, their attitude toward violence, and students' social skill levels. Therefore, it is expected that the current study be a valuable contribution to the field.

Key Words: bullying, bully, victim, violent behavior, social skills.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ETİK SÖZLEŞME.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	6
1.2. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	7
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	8
1.4. Tanımlar	9
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	8
2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	10
2.1.1. Şiddet ve Tanımı.....	10
2.1.1.1. Psikanalitik Kuram.....	18
2.1.1.2. Soysal Öğrenme Kuramı.....	21
2.1.1.3. Biyolojik Temelli Kuram.....	24
2.1.1.4. Engellenme Saldırganlık Kuramı.....	25
2.1.2. Dünyada Şiddet İle İlgili Bazı İstatistikler.....	25
2.1.3. Türkiye’de Şiddet İle İlgili Bazı İstatistikler.....	26
2.1.4. Medya ve Şiddet.....	28
2.1.5. Ailede Şiddet.....	31

2.1.6. Okulda Şiddet.....	34
2.2. ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLAR.....	42
2.2.1. Şiddete Yönelik Tutum.....	42
2.3. OKUL ZORBALIĞI.....	49
2.3.1. Okul Zorbalığı.....	49
2.3.2. Zorbalık Türleri.....	57
2.3.3. Okul Zorbalığının Sebepleri.....	63
2.3.4. Zorbaların Özellikleri.....	66
2.3.5. Kurbanların Özellikleri.....	72
2.3.6. Zorba-Kurbanların Özellikleri.....	76
2.3.7. Zorbalık ile Yaş Arasındaki İlişki.....	77
2.3.8. Zorbalık ile Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	62
2.3.9. Zorbalıkla İlgili Araştırmalar.....	81
2.4. SOSYAL BECERİ.....	88
2.4.1. Sosyal Beceri Tanımı ve Kapsamı.....	88
2.4.2. Bireyin Soysal Beceri Kazanmasının Önemi.....	94
2.4.3. Sosyal Becerinin Zorbalık ve Şiddet ile İlişkisi.....	98
2.4.4. Sosyal Beceri ile İlgili Araştırmalar.....	105
3. YÖNTEM.....	113
3.1. Araştırma Modeli.....	113
3.2. Evren ve Örneklem.....	113
3.2.1. Örneklemin Demografik Özellikleri.....	115
3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması.....	122
3.3.1. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği.....	122
3.3.1.1. Orijinal Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Güvenirlilik Geçerlik Çalışması.....	123

3.3.1.2. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması.....	123
3.3.2. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu.....	124
3.3.2.1. Kurban Ölçeği.....	126
3.3.2.2. Zorba Ölçeği.....	127
3.3.3. Sosyal Beceri Envanteri.....	127
3.3.3.1. Puanlama.....	128
3.3.3.2. Sosyal Beceri Envanterinin Türkçeye Uyarlanması	129
3.3.3.3. Türkçeye Uyarlanan Sosyal Beceri Envanterinin Güvenirlilik Çalışması.....	129
3.3.3.4. Türkçeye Uyarlanan Sosyal Beceri Envanterinin Geçerlik Çalışması.....	130
3.3.4. Verilerin Analizi	131
4. BULGULAR ve YORUM	133
4.1. Değişkenlere İlişkin Bulgular.....	133
4.1.1. Öğrencilerin şiddete yönelik tutum ile cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular.....	133
4.1.2. Öğrencilerin şiddete yönelik tutum ile şiddete uğrama durumu değişkenine ilişkin bulgular.....	134
4.1.3. Öğrencilerin zorba, kurban davranışları ile cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular..	136
4.1.4. Öğrencilerin zorba, kurban davranışları ile şiddete uğrama durumu değişkenine ilişkin bulgular.....	138
4.1.5. Öğrencilerin toplam sosyal beceri puanları ile cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular..	141
4.1.6. Öğrencilerin toplam sosyal beceri puanları ile şiddete	

uğrama durumu değişkenine ilişkin bulgular.....	143
4.1.7. Öğrencilerinin zorba,kurban davranışları ile şiddete yönelik tutumlarına ilişkin bulgular.....	145
4.1.8. Öğrencilerinin şiddete yönelik tutumları ile sosyal beceri düzeylerine ilişkin bulgular.....	147
4.1.9. Öğrencilerinin zorba, kurban davranışları ile sosyal beceri düzeylerine ilişkin bulgular.....	148
5. SONUÇ,TARTIŞMA, ÖNERİLER.....	151
5.1. SONUÇ	151
5.2. TARTIŞMA.....	154
5.3. ÖNERİLER	164
5.3.1. Araştırmanın Sonuçlarına Göre Öneriler.....	164
5.3.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler.....	167
KAYNAKLAR.....	168
ÖZGEÇMİŞ.....	192
EKLER.....	193
A ŞİDDETE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ.....	193
B AKRAN ZORBALIĞI ERGEN FORMU.....	195
C SOSYAL BECERİ ENVANTERİ.....	197

TABLOLARIN LİSTESİ

TABLolar

2.1. Zorbalığın Türleri.....	59
2.2. Sosyal Beceri Tanımlarından Örnekler.....	91
2.3. Stephens'in Sınıfta Sosyal Becerilerinden Bir Örnek.....	102
3.1. Okul İsimleri ve Öğrenci Sayıları Dağılım Tablosu.....	114
3.2. Okul Türleri ve Öğrenci Sayıları Dağılım Tablosu.....	115
3.3. Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılım Tablosu.....	116
3.4. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu	116
3.5. Öğrencilerin Kardeş Sayısına Göre Dağılım Tablosu... ..	117
3.6. Öğrencilerin Anne ve Babanın Eğitim Durumuna Göre Dağılım Tablosu.....	117
3.7. Öğrencilerin Aile Gelir Durumuna Göre Dağılım Tablosu.....	118
3.8. Öğrencilerin Şiddete Uğrama Durumlarına Göre Dağılım Tablosu.....	118
3.9. Öğrencilerin Şiddete Uğradıkları Çevreye İlişkin Dağılım Tablosu.....	119
3.10. Uygulama Yapılan Öğrencilerin Kim Tarafından Şiddet Uğradıklarına İlişkin Dağılım Tablosu.....	120
3.11. Uygulama Yapılan Öğrencilerin Uğradıkları Şiddet Türlerine İlişkin Dağılım Tablosu.....	121
3.12. Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları.....	132
4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Şiddete Yönelik Tutum ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	133
4.2. Şiddete Uğrama Durumu Değişkenine Göre Öğrencilerin Şiddete Yönelik	

Tutum ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	135
4.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Zorba, Kurban Davranışları ve Alt Boyutları Puanları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	136
4.4. Şiddete Uğrama Durumu Değişkenine Göre Öğrencilerin Zorba, Kurban Davranışları ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	139
4.5. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeyi ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	142
4.6. Şiddete Uğrama Durumu Değişkenine Göre Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeyi ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....	144
4.7. Şiddete Yönelik Tutum ile Zorba, Kurban Davranışları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları.....	146
4.8. Şiddete Yönelik Tutum ile Sosyal Bceri Düzeyi Korelasyon Analizi Sonuçları.....	147
4.9. Şiddete Yönelik Tutum ile Zorba, Kurban Davranışları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları	148

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

ŞEKİLLER

2.1. Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık Türleri Arasındaki İlişki.....	54
--	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır. Sosyalliğin gereği olarak da hayatını devam ettirirken sürekli diğer bireyler ile iletişim içerisinde olmak zorundadır. İnsanın yeryüzündeki varlığının başlangıcından bu yana iletişim gerekli olmuştur. Sosyalleşmenin getirdiği birlikte yaşama, iletişim kurma, etkileşime girme gibi durumlar her dönemde yaşanmaktadır. Ancak sanayi devrimi ardından başlayan hızlı teknolojik gelişmeler, iletişim çağı da denilen günümüzde bu etkileşimi daha da artırmıştır. İnsanların birbirleriyle daha çok etkileşim ve iletişim içerisinde olmaları kaçınılmaz bir hale gelmiştir. “Ancak bu ‘bir arada yaşama’ bazı kişiler için kolayca gerçekleştirilebilir, başarılabilir. Bazı kişiler ise bunu başaramazlar” (Bacanlı, 1999, s.1). Bireyler etkileşimde bulunduğu insan ya da insanlarla bazen çatışmalar yaşayabilmekte, bazen de çatışmalar şiddete dönüşmektedir. Bireyler diğer insanlarla yaşadıkları çatışmalardan elbette ki olumsuz etkilenmektedirler. Bu olumsuz etkilenmeler günümüzde giderek daha yoğun ve daha sık bir şekilde bireyler tarafından yaşanmaktadır. İnam’a (2001, s.47) göre “gerek bireysel gerekse toplum olarak, gerek açık gerekse örtük biçimlerde, şiddet yoğun bir yaşam sürüyoruz çağımızda. Şiddet yoğun yaşam mutsuz insanların yaşadığı bir yaşamdır. Şiddet insanlardaki güven, emniyet duygusunu sarsıyor; kendisiyle, diğer insanlarla ilişkilerde çatlaklar yaratıyor”. Bu şiddet yoğun yaşamla bireyler günümüzde, hayatlarının her alanında karşılaşabilirler.

Bireylerin sosyalleşmelerinde aileden sonra en büyük etkileşim merkezi olan okul; bireyin ileriki hayatının şekillenmesinde çok önemli bir konumdadır. Bireylerin hayatlarının diğer alanlarında olduğu gibi okul yaşantısında da farklılıklar meydana

gelmektedir. Bazı bireyler bu süreci yani, okul yaşantısını; akademik, sosyal, duygusal, bilişsel açıdan son derece başarılı geçirirken, bazı bireyler bu alanların bazılarında bazen ise hepsinde problem yaşamaktadırlar. Okul yaşantısı içerisinde bireyin bu alanlarda sağlıklı gelişimini olumsuz etkileyecek olan en önemli risk faktörlerinden ikisi ise okulda yaşanan şiddet ve onun bir alt boyutu olan okul zorbalığıdır.

Günümüzde özellikle görsel ve yazılı basın aracılığıyla okullardaki şiddetin sık sık gündeme gelmesi, insanları rahatsız etmeye başlamış, bu durum araştırmacıları okullarda yaşanan şiddet ile ilgili düşünmeye zorlayarak, okuldaki şiddet ile ilgili bilimsel araştırmalar yapılmasına sebep olmuştur (Yapıcı, 2006). Acar (2006, s.11) “özellikle ilköğretim okulları ve liselerde kendisini gösteren şiddetin ardı ardına gelen olaylarla birlikte fark edildiğini ve kabul edildiğini” tespit ederek, çocukların sürekli artan suça karışma oranlarının ancak okullarda meydana getirdiği olayların medyaya yansımaya sonucu dikkatleri üzerine çektiğini belirtmiştir.

Dikkatlerin üzerine toplanmasıyla birlikte okullarda yaşanan şiddet olayları ile ilgili yapılan araştırma sayısı artmaktadır. Yapılan çalışmalarda okullarda yaşanan şiddet olayları ile birlikte son zamanlarda ilgi duyulmaya başlanan okullarda yaşanan zorbalık olayları da araştırılmaktadır.

Dünyadaki diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de gençliğin, çok sık bir şekilde başvurduğu saldırganlık ve şiddet hareketlerinden kurtarılması için çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmaların başarıya ulaşması için hedef kitlenin tutumunu bilmek çok önemlidir. Bu çalışmada gençlerin şiddete yönelik tutumları araştırılmaya çalışılmıştır ve böylelikle gençlerin şiddet davranışları hakkında daha sağlıklı öngörülerde bulunmanın kolaylaşacağı düşünülmüştür. Ayrıca okullarda yaşanan zorbalık olaylarının daha iyi tanımlanabilmesinde faydalı olacağını düşünülen bir takım

değişkenler açısından okul zorbalığı araştırılmış, şiddete yönelik tutum, zorbalık ve sosyal beceri arasındaki ilişkilere de bakılmıştır.

Okullarda yaşanan şiddet ve zorbalık olaylarının son dönemlerde iyice artmış olması çalışmanın önemini artırmaktadır. Bu artış Çetinkaya, Nur, Ayvaz, Özdemir ve Kavakcı (2009, s.152) tarafından şöyle dile getirilmiştir; “Haber kanallarında ya da gazetelerde haftada en az bir gün okul şiddeti ve akran zorbalığıyla ilgili haberler yayınlanmaktadır”. Bu, yaygın bir şekilde yaşanan olaylardan aynı ortamı paylaşan kişiler elbette ki olumsuz etkilenmektedir. Okuldaki yaşanan zorbalık olaylarından sadece okulda bu tür hareketlere maruz kalan kurbanlar değil, aynı zamanda bütün okul olumsuz etkilenmektedir. Brog’a (1998) göre okul zorbalığının yaygın olduğu sınıflarda öğrenciler kendilerini güvende hissetmemektedirler, genel olarak okul hayatından zevk alamamaktadırlar (akt. Koç, 2006). Doğal olarak en fazla etkilenenler ise doğrudan zorbalığa hedef olan kurbanlardır. Pişkin (2003) ise, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin önemli bir bölümünün okul sevgilerinin azaldığını, zorba öğrenciler yüzünden okula gitmekten korktuklarının, sosyal, psikolojik sağlıklarının olumsuz etkilendiğini, akademik başarılarının düştüğünün tespit edildiğini ve yaşananlardan tek olumsuz etkilenenin kurbanlar olmadığını, zorba öğrencilerin de bu yaşananlardan olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Çocuklarda bu denli rahatsızlıklar meydana gelmesine sebep olan okul zorbalığı okullarda çok sık yaşanan bir problemdir. Oliver, Hoover ve Hazler (1992) A.B.D.’de yaptıkları bir araştırmada ergenlerin % 75’inin okul yıllarında, zorbalığın en az bir türünün kurbanı olduklarını tespit ederek, çocuklukta zorbalığa uğramış ergenlerin %90’ı arkadaşlık kaybı, izole edilme ve ümitsizlik gibi önemli problemlerinin kaynağı olarak zorbalık mağduru olmalarını düşündüklerini belirtmişlerdir (akt. Koç, 2006).

Okulda zorbalığa uğrama öğrencilerin okuldan soğumasına da sebep olmaktadır. Banks'a (1997) göre okul idareleri okullarında zorba öğrencilere gerekli önlemleri almadıkları için Amerikalı 8. sınıf öğrencilerinin yaklaşık %7'si, okulda kendine ya da diğer öğrencilere yapılan zorbaca davranışlar nedeniyle en az ayda bir defa okula gitmemektedir, ayrıca zorbalığa maruz kalma, kurban öğrencilerin hayatlarının sonraki dönemlerini de etkilemektedir, zorbalığa uğrayan öğrencilerin ileriki yaşlarda kendini toplumdan soyutlama, depresyon ve düşük benlik saygısı gibi sorunlar yaşmalarına neden olabilmektedir (akt. Koç, 2006). Yapılan araştırmalar zorbalığın, özellikle zorbalığa maruz kalanlar üzerinde ciddi sorunlar yaşanmasına neden olduğu yönündedir. "Akranları tarafından zorbaca davranışlara maruz kalma durumunun bir süre sonra fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklara neden olduğunu ve zorbaca davranışların şiddetli olması, uzun süre devam etmesi, kurban durumundaki bireylerin çevreden destek görmemesi yaşanan bu rahatsızlıkların daha şiddetli hissedilmesine neden olmaktadır" (Rigby, 2003, akt. Ayas, 2008, s.27).

Belirtildiği gibi okul zorbalığı öğrencilerde birçok olumsuzluklar meydana getirmektedir. Okul çağı çocuklarının günlük zamanlarının önemli bir bölümünü geçirdikleri ve toplum içerisinde uyumlu, başarılı bir birey olabilmeleri için son derece önemli bir birim olan okulları; onlar için huzurlu bir yer haline getirmek gerekmektedir. Memduhoğlu ve Taşdan (2007, s.69-80) okulların öğrenciler için huzurlu bir yer olması gerektiğini şöyle dile getirmişlerdir; "bugün okulların güvenliği konusu araştırmacılar, yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler ve veliler tarafından sorgulanmaya başlamıştır (...) oysa güvenli olmayan bir ortamda sağlıklı eğitim-öğretimden söz edilemez (...) okulun güvenli olması demek; öğrencilerin, çalışanların ve diğer paydaş olan veli ve ziyaretçilerin okul ortamında güvende olmaları, kendilerini fiziksel, psikolojik ve sosyal

bakımdan ‘özgür’ hissetmeleridir”. Okullarda yaşanan zorbalık nedeniyle öğrencilerdeki bu olumsuz tutumlar onların hayatlarında büyük sıkıntılara, zorluklara sebep olabilmektedir. Okullarda öğrencileri strese sokan zorbalık olaylarının daha iyi tahlil edilebilmesi için ülkemiz okullarındaki zorbalığın bazı değişkenler açısından (örn: cinsiyet, daha önce şiddete uğramış yada uğramamış olma durumu) incelenmesi, ayrıca öğrencilerin sosyal beceri ile şiddete ilişkin tutumlarının zorbalık (zorba/kurban) açısından ne kadar farklılaştığı okullarda zorbalığı önleme programlar geliştirilmesinde ve zorbalık ile ilgili iyileştirici tedbirler alınmasında faydalı olacağı düşünülmüştür.

Sabuncuoğlu, Ekinci, Bahadır, Akyuva, Altınöz ve Berkem’e (2006) göre “kişiler arası ilişkilerde sürekli şiddet ve stres yaşamak psikiyatrik belirtilere yol açabilir (...) akran örselenmesi ile karşılaşan çocuklarda içselleştirme ve psikosomatik belirtiler sıktır, bu çocuklar yaşamdan zevk alamadıklarını bildirmişlerdir”. Okullarda yaşanan zorbalık ve şiddet olayları çocukların psiko-sosyal gelişimlerini de olumsuz yönde etkilemektedir (Elmacı, 2009). Çocuklar bu olaylardan o kadar etkilenmektedirler ki; Cullingford ve Morrison (1995) okuldaki şiddet olayları ve zorba davranışların öğrencilerin % 8’inin hayatlarını, onlara intiharı düşündürecek kadar etkilediğini, bu nedenler öğrencilerin okuldan kaçma ve okula gitmek istememe davranışı sergilediklerini tespit etmiştir (akt. Kütük, 2008).

Çocuklar dünyanın pek çok yerinde şiddete maruz kalmakta ya da tanık olmakta, şiddetle; evde, sokakta, toplumun farklı kesimlerinde ve okullarda yüzleşmektedirler (Özpolat ve Bayındır, 2007). Acar’a (2006) göre özellikle yurt dışında okullar şiddet üreten yerler haline gelmekte, ülkemizdeki okullar da maalesef yurt dışındaki okullar gibi şiddetin sıkça görüldüğü bir yer haline dönmemektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; lise birinci sınıf öğrencilerinin zorba, kurban davranışlarını, şiddete yönelik tutumlarını ve sosyal becerilerini öğrencilerin cinsiyeti ve daha önce şiddete maruz kalma değişkenleri açısından incelemektir. Ayrıca öğrencilerin zorba ve kurban olma durumları, sosyal beceri düzeyleri, şiddete yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Lise 1. sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutumları, öğrencilerin cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Lise 1. sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutumları, öğrencilerin şiddete uğrama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
3. Lise 1. sınıf öğrencilerinin zorba/kurban davranışları, öğrencilerin cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
4. Lise 1. sınıf öğrencilerinin zorba/kurban davranışları, öğrencilerin şiddete uğrama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
5. Lise 1. sınıf öğrencilerinin sosyal becerileri, öğrencilerin cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
6. Lise 1. sınıf öğrencilerinin sosyal becerileri, öğrencilerin şiddete uğrama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
7. Lise 1. sınıf öğrencilerinin zorba/kurban olma düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

8. Lise 1. sınıf öğrencilerinin zorba/kurban olma düzeyleri ile şiddete yönelik tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

9. Lise 1. sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile şiddete yönelik tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Bütün bireyler için, içinde buldukları sosyal ortamlar ve iletişimde bulunduğu diğer bireyler ile dengeli bir ilişki kurmak ve bu dengeli ilişkiyi sürdürmek önemlidir. Özellikle gelişim döneminde olan çocukların sağlıklı ve başarılı bir şekilde gelişimlerini sürdürebilmeleri için içinde buldukları neredeyse en büyük sosyal ortam olan okul ortamının kendileri için huzursuzluk kaynağı, itici bir yer olması son derece risklidir. Çocukların gözünde okulun huzursuzluk kaynağı olması ve rahatsızlık veren bir yer olmasının en büyük sebeplerinden birisi ise okullarda meydana gelen zorbalık olaylarıdır. Bu olaylardan çocukları korumak ve okulları huzurlu bir hale getirmek için yaşanan olaylar hakkında detaylı bilgilere sahip olmak gerekmektedir.

Okul zorbalığı konusu dünya genelinde daha yeni sayılabilecek bir araştırma konusudur. Ülkemizde ise çok daha yeni bir konudur. Bu konu ile ilgili araştırma sayısı azdır. Bu alanda yapılacak çalışmaların alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmanın; okul zorbalığı davranışının ortaya çıkmasında etkili olabilecek bireysel faktörlerin belirlenmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Zorbalığın okullardaki iklimi olumsuz etkileme gücü; “Zorbalık salgın bir enfeksiyon gibi kendisiyle ilişkili tüm bireyleri şiddetin unsuru haline getirebilmektedir” şeklinde dile getirilmiştir (Lyznicki, Mccaffree ve Robinowitz, 2004, akt. Totan, 2007, s.199). Halbuki okullar öğrencilerin bu tür şiddet ve zorbalık

tehlikelerine maruz kaldığı yerler değil, huzur ve güven içinde eğitim görecekları yerler olmalıdır. Furniss'e (2000, s.26) göre Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre 'çocuklar; işkence, insanlık dışı muamele ve aşağılayıcı muamelelerden korunmalıdır' şeklindeki ibaresi gereğince de okullar, okul zorbalığı gibi olaylardan arındırılmalıdır.

Zorbalığının önemine şöyle dikkat çekilmiştir, "Akran zorbalığı hem zorba, hem de kurban öğrencilerin sosyal, ruhsal, okul ve sağlık gelişimlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu etki okul yılları ile sınırlı kalmayıp yetişkinlik döneminde de sürmektedir" (Çetinkaya ve ark., 2009, s.157).

Araştırma; okul zorbalığı konusu ile ilgili yeni yapılacak çalışmaları teşvik ve kaynaklık etmesi açısından önemli bulunmaktadır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları şu şekildedir:

1. Araştırmada değişkenlere ilişkin bulguları araştırmada kullanılan "Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu" "Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği Ergen Formu" ve "Sosyal Beceri Envanteri" ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
2. Bu araştırma 2008–2009 eğitim-öğretim yılında Kayseri il merkezinde yer alan 9, Pınarbaşı İlçesinde yer alan 1 olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 10 tane resmi ortaöğretim okulunda öğrenim gören 845 lise-1.sınıf öğrencisi ile sınırlıdır.

1.4. Tanımlar

Bu araştırmada geçen bazı kavramlar aşağıda tanımlanan anlamlarıyla kullanılmıştır.

Zorbalık: Bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür (Pişkin, 2002).

Zorba: Kendisinden fiziksel ve psikolojik olarak zayıf olan akranlarına kasıtlı ve sürekli olarak rahatsızlık veren ğrenci yada ğrenci gruplarıdır (Pişkin, 2002).

Kurban: Kendilerinden daha güçlü öğrencilerin zorbaca söz ve eylemlerine uğrayan ğrenci yada ğrenci gruplarıdır (Pişkin, 2002).

Sosyal Beceri: Sosyal beceri başkalarıyla iletişimi mümkün kılacak, sosyal açıdan kabul edilebilir ve öğrenilmiş davranışlar olarak tanımlanır (Yüksel, 1999).

şiddet: Bir insanın başka birisine psikolojik ve fiziksel güç kullanarak saldırması ve kurbanı istemediği bir şeyleri yapması veya onu yapmaya zorlaması olarak tanımlanır (ınar, 1999, s.42).

Tutum: Belirli birtakım kişi, nesne ve olaylara karşı sürekli olarak aynı biçimde davranmaya neden olan öğrenilmiş bir eğilim şeklinde tanımlanır (TDK Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, 1974).

BÖLÜM II

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde şiddet, saldırganlık, saldırganlığı açıklayıcı kuramlar, dünyada, ülkemizde, medyada, ailede, okullarda şiddet olayları, şiddete yönelik tutum; zorbalık, zorbalıların, kurbanların, zorba-kurbanların özellikleri, zorbalığın sebepleri, zorbalığın yaş, sınıf ve cinsiyet ile ilişkisi; zorbalık ile şiddet arasındaki ilişki; sosyal beceri, sosyal beceri ile zorbalık ve şiddet arasındaki ilişki ile ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1.1. Şiddet ve Tanımı

Şiddet insanlık tarihi kadar eski olan, sürekli yaşanıla gelen, sürekli uygulayıcıları ve mağdurları olmuş olan bir olgudur. Bu olgu günümüzde çok sık olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Kitle iletişim araçlarında yer alan şiddet olaylarının görünürlük sıklığındaki artışını gözlemlemenin yanı sıra, şiddet olaylarında bir artma eğiliminin ortaya çıktığına yönelik iddialara da rastlamak mümkündür.

Şiddet o kadar yaygınlaşmış bir haldedir ki hayatın her alanında karşılaşma, şahit olma olasılığı vardır. Yapıcı (2006, s.1) şiddetin ne denli yoğun yaşandığını şöyle dile getirmiştir;

“akşam evine dönen baba ya da anne, işyerinde, sokakta gün boyu biriktirdiği öfkesini eşine ve çocuklarına yansıtıyor. Devlet kapısına giden yurttaş, vergisini öderken, banka taksitini yatırırken, alış-veriş yaparken, bir talepte bulunurken, bir hizmet satın alırken işini zorlaştıran ve kendini değersiz hissettiren bir sürü uygulama ile karşılaşılıyor, yani öfke biriktiriyor. Akşam evinde televizyon başına geçen aile, şiddet ve şiddetin yansıması olan programlarla geceyi noktalayıp uyuyor. Şiddet

uygulamaları ancak, öldürme noktasına ulaştığında dikkat çekebiliyor.

Bu durum bile şiddetin ne kadar kanıksandığını göstermektedir”.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nde “Kişisel veya gruplar arası amaçlar uğruna fiziksel baskı yöntemlerine başvurulması” (Ergil, 2001) olarak tanımlanan şiddet, TDK Türkçe Sözlükte (1998) ise şöyle tanımlanmaktadır; 1. Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğinlik, sertlik. 2. Hız. 3. Bir hareketten doğan güç. 4. Karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma. 5. Kaba güç. 6. Duygu veya davranışta aşırılık.

“İlk anlamıyla şiddet, huzur karşıtıdır” diyen Michaud’a (1991, s.5) göre şiddet teriminin kökeni şöyledir: “Şiddet, Latince ‘violentia’ dan gelmektedir. Violentia, şiddet, sert ya da acımasız kişilik demektir. Violare fiili ise şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, kurallara karşı gelmek anlamı taşır”.

Eyleme dönüşmüş hali şiddet olan saldırganlığın nedeni, ortaya çıkış biçimi, boyutu, yönü, niteliği ve sonucu, şiddet konusunda farklı tanımlamalara gitmenin veya farklı bakış açılarıyla şiddetin değerlendirilmesinin de nedenini oluşturmaktadır (Ayan 2007). Kaptanoğlu (2002) şiddeti; kişinin bedensel ve/veya ruhsal bütünlüğüne yöneltilmiş zor olarak tanımlarken bir başka şiddet tanımı Michaud’a (1991) göre, bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan bir veya bir kaç doğrudan ya da dolaylı olarak, diğerlerinin bir ya da bir kaçının bedensel ve törel bütünlüğüne, mallarına ya da simgesel ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek biçimde davranıyorsa orada şiddet olduğu yönündedir.

Ayan (2006, s. 207) ise şiddeti; insanda doğal olarak var olduğu kabul edilen saldırganlık eğiliminin bireysel ya da toplumsal boyutta, ancak diğerine zarar verecek biçimde dışa vurulması ve yansıtılması olarak, ya da kızgınlık, öfke, kin, nefret düşmanlık gibi duygu durumlarının etkinlik kazandığı saldırganlık dürtüsünün, bir

takım faktörlerin etkisi ile eyleme dönüşmüş biçimi olarak da ele almıştır. Olweus'a (1999) göre şiddet ise, "bir kimsenin fiziksel ya da bir nesne kullanarak diğer bireyi göreceli olarak ciddi sayılabilecek biçimde yaralaması veya zarar vermesi" dir.

Bir başka şiddet tanımı ise Köknel'e (2000, s.20) göre şöyledir; "şiddet sözcüğü, genel anlamda aşırı duygu durumunu, kaba ve sert davranışı, özel anlamda ise saldırgan davranışları, kaba kuvveti, beden gücünün kötüye kullanılmasını, yakan, yıkan, yok eden eylemleri, taşlı, sopalı, silahlı saldırıları, bireye ve topluma zarar veren etkinlikleri tanımlar".

Şiddet tanımlarından bir başkası ise şöyledir: "Şiddet, bir insanın başka birisine psikolojik ve fiziksel güç kullanarak saldırması ve kurbanı istemediği bir şeyleri yapması veya onu yapmaya zorlaması olarak tanımlanabilir" Çınar (1999, s.42).

Yapıcı'ya (2006, s.1) göre şiddetin gerçekleşmesi bir süreçtir ve bu süreç şöyle işler; şiddet ögesinde; biriktirilmiş öfke, öfkenin kontrol altına alınamaması, öfkenin davranışa dönüştürülmesine yol açacak bir uyarıcı ve zarar verme fiili ya da tehdidi vardır.

Tanımlanmasında bir bütünlük oluşturulamayan şiddetin sınıflandırılmasında, türlerine ayrılmasında da farklı görüşler vardır: Erich Fromm ortaya çıkış alanları bakımından sekiz çeşit şiddetten bahseder; 1-Oyunda ortaya çıkan şiddet 2-Tepkisel şiddet 3-Engellemelerden doğan gerginlikte ortaya çıkan şiddet 4-Gıpta ve kıskançlıktan doğan düşmanlık 5-Öç alıcı şiddet, 6-İnancın yıkılmasından doğan yıkıcılık, 7-Ödünleyici şiddet ve 8-Kana susamışlık. Farklı bir bakış açısı ise şiddetin yönünden hareketle şiddetin sadece bireyden bireye ya da bireyden çevreye yönelik olmayıp aynı zamanda, sosyal ve doğal çevreden bireye yönelik de gelişebileceğini belirtmektedir.

Bunların yanında doğaya yönelik şiddet, eğitimde şiddet, medya şiddeti aile içi şiddet gibi şiddetin taşındığı ortam ve kurumlardan hareket edilerek sınıflandırmaya da gidilmiştir (Ayan 2006).

Şiddetin türleri değiştiği gibi kültürler arasında da şiddet ve şiddetin türlerine yönelik algılar ve uygulamalar da değişmektedir. Konu hakkında farklı kültürlerde yapılmış olan incelemeler bazı toplumlarda yaygın olarak görülen şiddet türlerinin diğer toplumlarda nadir rastlandığına dikkat çekmektedir. Örneğin; Çin’de ve Japonya’da fiziksel istismara nadir olarak rastlandığı, çünkü dayağın, bu ülkelerde çocuk yetiştirme yöntemleri arasında yaygın olmadığı, oysa ABD’de çeşitli istismar türleri arasında ilk olarak dikkati çeken ve incelemeye girilen biçiminin fiziksel şiddet olduğu belirtilmektedir (Ayan, 2007).

Şiddetle ilgili yapılan farklı tanımlar, farklı bakış açıları şiddetin sebeplerine yönelik farklı yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Ayan (2006) şiddeti çoğu zaman ya içgüdüsel ya da çevresel etkenlerden kaynaklanan bir davranış olarak görmekte, birinci bakış açısı şiddetin biyolojik yönüne işaret ederken ikinci bakış açısı sosyal etkenleri öne çıkarmaktadır. Yine şiddete kaynaklık ettiği düşünülen iki olgu vardır; engellenme ve eksik ya da yeterince sosyalleşememe olguları bu yargıyı doğrulamaktadır. Şiddetin sebeplerine yönelik sosyal etkenleri dile getiren Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Raporunda (2000) kişiler arası duygusal ilişkilerden çevre ile iş ilişkilerine kadar yaşanan tüm etkileşim biçimleri ve bu biçimlerin belirlediği sosyal ve ekonomik yapılar ve bu yapılara bağlı olarak yaşanan değişimlerin şiddet kullanma eğilimini artırdığı dile getirilmiştir.

Tsytsev ve Callahan (1995) şiddetin çıkış sebebini ihtiyaçların karşılanması olarak görerek şiddeti aşağıdaki yönleri ile değerlendirmişlerdir (akt. Çetin, 2004, s.9);

1. Gerginlik azaltan bir araç olarak: Bu tür şiddet biçiminde, kızgınlık ve şiddet dürtülerle ortaya çıkar ve boşaltılması gerekir. Şiddet göstermek bu gerginliği azaltmanın bir yoludur.

2. Geçici özgüven aracı olarak: Başkalarına gösterilen şiddet davranışı, kişiye özgüven, iktidar ve büyüklük sağlayabilir.

3. Duygusal durum aktarımı ve sansasyon yaratma aracı olarak: Şiddet, etki yaratma, duygusal boşluk ve sıkıntıdan kaçma amacı ile kullanılabilir.

4. Açığı kapama ya da yerine koyma amacı için kullanılacak bir araç olarak: Temel gereksinimlerden kaynaklanan hayal kırıklığı (örn: aşk, güç ve toplumsal başarıya duyulan ihtiyaç), gerginlik ve kızgınlık sonucu şiddetin başkalarına ve sık olmasa da insanların kendilerine yönlendirildiği görülmektedir.

5. İletişim aracı olarak: Şiddet bazı alt kültürler için önemlidir ve grup içerisinde ilişki kurulmasına ve hiyerarşi oluşmasına yardımcı olmaktadır. Dahası, şiddet ve saldırgan davranışlar karmaşık duygusal ilişkileri basitleştirmektedir. Fiziksel ve psikolojik şiddet başkalarını yönlendirmede kullanılmakta ve ulaşılması zor hedeflere daha kolay ulaşılmasını sağlamaktadır.

Şiddetin sebepleri üzerine bir çok görüş ileri sunulmuştur. Bunlardan bazıları ise şöyledir; Tarhan'a (2004, s.135) göre ergenlik döneminde gençlerde kendini kanıtlama istekleri yoğundur, "bu duygu içerisinde gençler onurlu olduğunu gösterebilmek için kolaylıkla kavgaya karışabilirler. Kendini kanıtlamak için şiddete başvurmaktan kaçınmayabilirler". Ayrıca bu dönemi yaşayan gençler, onurlu olmak, arkadaşlarının yanında küçük düşmemek gibi konulara daha fazla önem vermektedirler. Ergenlik döneminde gençler duyguları yoğun yaşadıkları için daha çok duygularının

kontrolündedirler. Gözütok, Karacacaoğlu ve Er (2007) ise bireylerin çocukluk dönemlerinde edindiği duygu, düşünce, bilinçaltına atılmış birikimleri buna bağlı olarak dürtüleri, bireylerin şiddet uygulamasına neden olduğunu ileri sürmektedirler. Yücel (2001, s.38) ise insanların şiddete başvurmalarının nedenini insanların güçlü olma isteğine bağlayarak şiddetin “saldırgan ve zarar verebilir olmak, güçlü olmak anlamına” geldiğini söylemektedir.

Ögel, Tarı ve Yılmazçetin (2005) şiddet davranışının önde gelen risk faktörlerini; içine kapanık olmak, yoğun bir izolasyon içinde olmak, şiddete maruz kalmak, başkaları tarafından kolaylıkla kızdırılabilen yapıda olmak, aşırı alınganlık göstermek, kendine rahat verilmediği veya haksızlık edildiğini düşünmek, okul başarısızlığını düşüklüğü, öfke kontrolünün yetersizliği, geçmiş yaşamında şiddet davranışının varlığı, madde kullanmak, dürtüsel olmak, çok çabuk hayal kırıklığını yaşamak ve bunu tolere etmede başarısız olmak şeklinde belirtmektedirler.

Şiddetin nedenleri ile ilgili olarak en çok haklarında çalışmalar, araştırmalar yapılan gençlerin okullarında yaşanan şiddet olaylarının nedenlerine ilişkin görüşleri ise şöyle olmuştur; Üstün, Yılmaz ve Kırbaş (2007) tarafından okullarda gençler arasında artan şiddet olaylarının nedenlerini tespit etmek için Amasya ilinde 328 öğrenci ile yaptıkları çalışmada öğrenciler şiddet olaylarının nedenlerini; televizyondan etkilenme, kendini ispatlama, kız-erkek arkadaşlığı, aile eğitiminin yetersizliği, genel anlamda eğitim noksanlığı ve kıskançlık olduğunu belirtmişlerdir.

Şiddet saldırganlığın bir alt boyutu olarak değerlendirilmektedir (Pişkin, 2002). Zülal (2001) ise şiddeti, “saldırganlığın ikizi değil, aşırı uç olarak kabul edilebilecek bir dışa vurum biçimi” şeklinde değerlendirmektedir. Bu nedenle şiddetin daha iyi anlaşılması için saldırganlığın incelenmesi faydalı olacaktır.

TDK Türkçe Sözlükte (1998) saldırgan kelimesinin anlamının “Başkasına saldıran, yapısında saldırma özelliği olan (devlet, kimse, hayvan), agresif, mütecaviz” şeklinde verilirken; saldırganlık kelimesinin anlamı olarak ise “1. Saldırgan olma durumu. 2. Saldırgan bir biçimde davranma 3. Bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası” şeklinde verilmiştir.

Kağıtçıbaşı (1999) ise saldırganlığı, birine ya da bir şeye zarar ve acı vermek amacıyla yapılan davranış olarak tanımlayarak saldırganlığı ikiye ayırmıştır. Araç olarak saldırganlık ve düşmanca saldırganlık: örneğin birinci tür saldırganlıkta eve giren hırsızın başına vurmak ona zarar vermeyi amaçlasa da birey kendini korumayı amaçlamıştır. Bu ise araçsal saldırganlıktır. Düşmanca saldırganlıkta ise hedef karşı tarafa zarar vermektir. İnsanlar duygusal olarak çok fazla uyarıldıklarında karşılaşılan bu tür saldırganlığa; rakip futbol takımı taraftarlarının birbirlerine vurmasını örnek olarak verilebilir.

Zülal (2001, s.35) “Birine ya da bir şeye zarar vermek amacı taşıyan toplumsal açıdan onaylanmaz davranışları ‘saldırgan’ olarak niteleriz” derken Takış’a (2007) göre ise saldırganlık öfke duygusunun tek sonucu değildir. Kimi insanlar öfkelenediklerinde direkt saldırganlığı seçerken kimi insanlar da edilgen ve dolaylı saldırganlığı tercih ederler ya da kendilerini geri çekerler. Yani öfke yaşantısı sonucunda saldırganlık tek seçenek değildir.

Bireye şiddet uygulanması ya da bireyin şiddete tanık olması bireyin bir takım olumsuzluklar yaşamasına sebep olmaktadır. Şiddet üzerine Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998) tarafından yapılan çeşitli araştırmalar çocuğa sık sık uygulanan güç gösterisini (dayak gibi) yetersiz bir iç denetim oluşmasına yol açtığını, çocuğun dış denetime ihtiyaç duyar duruma geldiğini göstermiştir.

Ayan'ın (2007) ilköğretim okullarına yönelik yapmış olduğu çalışma sonucunda ise anneleri tarafından şiddete uğradığı belirlenen öğrencilerin oranını % 54, babaları tarafından şiddete uğradığı belirlenen öğrencilerin oranını ise % 46 olarak saptamıştır. Bu araştırmada şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden alınan toplam ortalama puanı 42.52 olarak hesaplamış olup bu oran şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin fazla olduğunu göstermektedir. Yine Ayan (2007) şiddete uğrayan çocuklarda gözlenen davranış bozukluklarını; sinirli olma, umutsuzluk ve psikolojik küntleşme nedeni ile ağır kişilik ve davranış bozuklukları, huysuzluk, hırçınlık, tedirginlik, suça yönelen davranışlar, başkaları ile rahat iletişim kuramama, anti sosyal ve saldırgan davranışlar olarak belirlemiştir.

Benzer bulgulara ulaşan Koç (2007) ise şiddete maruz kalan ilköğretim çocuklarının ilgi ve yeteneklerine uygun bir spor alanına yönlendirilmeleri ile ilgili yapmış olduğu çalışma sonucuna göre şiddete maruz kalan öğrencilerin %26.5'nin psikopatolojilerinin normal düzeyde, öğrencilerin %37.3'nün ruh sağlıklarının bozulmaya başladığı ve %36.1'nin ruh sağlığının bozulduğunu ortaya koymuştur. Yine aynı araştırma sonucuna göre şiddete maruz kalan öğrencilerin %90.5'nin uyum düzeyi düşük ve %9.5'nin ise uyum düzeyleri yüksek bulunmuştur.

Özcebe ve Üner (2005) bir ilköğretim okulunda 186 öğrenci ile yapmış olduğu bir çalışmada ergenlerin şiddet algısını incelemiştir. Araştırmada öğrencilerin % 16,1'nin şiddete maruz kaldığını, % 8,8'inin şiddet uyguladığını ve % 20,6'sının ise hem şiddete maruz kaldığını hem de şiddet uyguladığını tespit etmiştir.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1997) 2400 ergen (13-18yaş) katılımıyla ergenlerin sorunlarını tespit etmek için bir çalışma yapmıştır. Katılımcıların verdiği yanıtlara göre ülkemizde ergenler açısından aile içinde ve okulda şiddete maruz kalma

sorunu öncelik açısından en sonlarda yer almıştır. Bu sıralamada ilk maddeleri sigara, kötü arkadaş, işsizlik almıştır. Bu da araştırmalar neticesinde yüksek oranda şiddete uğradıkları ve bundan olumsuz etkilendiği tespit edilen gençlerin bu durumu algılayışları açısından önemlidir.

Okullarda yaşanan şiddetin önlenmesi için şiddetin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu amaçla şiddetin altında yatan saldırganlığı ve saldırganlığın sebeplerini, psikolojik kuramlar açısından değerlendirilmelerini ortaya koymak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

2.1.1.1. Psikanalitik Kuram

Saldırganlığın insanın doğasının ayrılmaz bir parçası olduğu görüşü ilk defa Freud tarafından dile getirilmiştir. Freud, kişiliğin doğasını id, ego, süper ego olarak üçe ayırmıştır. Ruhsal enerji kaynağı olan id; bazen birikmiş olan enerjiyi boşaltma ihtiyacı duyar. Bunun için yararlandığı süreçler içerisinde acıdan korunma ve saldırganlık vardır (Gençtan, 1990). İd, ego, süper ego; haz, gerçeklik, vicdan ilkelerine göre davranışta bulunur. İd'den gelen dürtülere göre ihtiyacını hemen gidermek isteyen birey, toplumsallaşmanın vermiş olduğu değerler gereği süper ego tarafından durdurulur. Bazen ihtiyaçlarını erteler veya bastırmak zorunda kalır. Böyle bir durumda id, ego, süper ego arasında uyumsuzluk olması, engellenen bireyin öfkelenmesine ve saldırganlaşmasına sebep olabilir. Böyle bir durumda bireyin nasıl bir davranış gösterdiği bireyin gelişim dönemlerinde nasıl bir yaşantı geçirdiği ile açıklanabilir (Nelson-Jones, 1982).

Saldırganlığın insanın doğasında var olduğunu söyleyen Freud, bebeklerin oral dönemde emmenin ardından bazen ısırma davranışında bulduklarını, bunun da

saldırgan davranışlara örnek olduğunu söyler. Bebeklikte, oral dönemde yaşanan sorunlar saldırgan davranışlara sebep olabilir. Oral dönemde saplanıp kalan bireylerin yetişkinliklerinde insanları aşağılama, insanlarla alay etme gibi davranışları gözlenebilir. Anal dönemde ise tuvalet alışkanlığı kazandırılmak istenen çocuk dışkıyı yaparak anüs bölgesindeki gerilimi boşaltmaktan duyduğu doyumunu ertelemesi gerekmektedir. Anal dönemde çocuğun anne-babasının çocuğa karşı tutumu çocuğun ileriki yaşlardaki davranışlarını etkileyecektir. Anal dönemde saplanıp kalan bireylerde saldırgan davranışlar gözlenebilir (Köknel, 2000).

Frued'a göre saldırganlık ve cinsellik, ölüm içgüdüsünün bir türevidir. Bireyin bilerek diğerlerinin canını acıtması, ölümü istemesi hatta kendini öldürmesi ve tüm bunları yaparken bir haz duyması saldırganlık ile cinsel içgüdü arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu ve ölüm içgüdüsünü dışa vurumu olduğunu gösteren belirtiler olarak değerlendirilmiştir (Hall ve Lindzey, 1985; akt. Takış 2007). Ayrıca, ölüm içgüdüsü dışa yöneldiğinde öfkeye ve saldırganlığa yol açarken içe yöneldiğinde ise; bireyin intihar etmesine sebep olmaktadır (Nelson ve Jones, 1982). Bu görüşü destekleyen Yakupoğlu (1997, s.38) ise "Şiddet ya yansıtma ile dışa, ya da içe atma ile içe yönelir. Şiddetin dışa yönelmesi savaş, içe yönelmesi depresyondur" der.

Freud'a göre insanlar eğer saldırgan davranışlarda bulunmazlarsa, saldırgan enerjiyi biriktirir ve bu saldırgan enerji kendisine bir çıkış yolu arar. Biriktirilen bu enerji bir şekilde davranışa dönüştürülemediğinde de; bu durum sonuçta duygusal rahatsızlık şeklinde ortaya çıkar. Saldırgan enerjinin davranış şeklinde ortaya konulması durumunda ise, kişi deşarj olur. Böylelikle saldırgan enerji düzeyinde bir azalma olur. Bireyin daha sonraki saldırgan olma olasılığında belli bir ölçüde azalma olur (Koç,

2006). Saldırganlık davranışı sonrasında bu enerji azalmakta ve psikanalitik kuramda bu boşalmaya katarsis denilmektedir (Kağıtcıbaşı, 1999).

İnsanın saldırgan davranışlarda bulunma sebebini psikanalitik görüşe göre şöyle açıklanmıştır; “Frued’a göre bazı insanlara ve gruplara saldırmak için bilinçaltı bir istek duyarız (...)Bir insanın küçük düşürülmesi, saldırganda onu yenmenin verdiği bir zevkin yaşanmasına sebep olur. Zorbalık eyleminde de, kurbanın herkesin önünde saldırıya uğradığı ya da aşağılandığı durumların hepsinin zorbada oluşturduğu bir haz vardır(...) (Minton ve Minton, 2004, akt. Gökler, 2007, s.31)”.

Yine benzer şekilde Alman etolog Konrad Lorenz, saldırganlığı bir çok hayvan türünün ve insanın ortak özelliği olduğunu, boşaltılması gereken güçlü bir birikim oluşturduğunu, bu nedenle de belli bir uyarıcıya karşın zaman zaman serbest bırakılması gerektiğini belirtir (Zülal, 2001,s.35).

Farklı bir açıdan ise saldırganlık; bireylerin ihtiyaçlarını sağlayabilmesi, denge ve düzenini devam ettirebilmesi için bazen dışarıdan gelen saldırılara karşı çıkması, kendini korumaya çalışması gerekmektedir, bu açıdan bakıldığında ise saldırganlığın gerekli olduğu düşünülmektedir (Köknel, 2000). Yakupoğlu da (1997, s.7) şiddetin doğal olduğunu şöyle dile getirmektedir “şiddetin nedeni yoktur. Şiddetin olmayışının nedeni vardır. Çünkü şiddet kendiliğindedir, doğrudandır”.

Erich Fromm (1997) ise saldırganlığın güçsüzlük, çaresizlik ve yalnızlıktan kaynaklandığını savunur. Fromm’a göre kişinin saldırganlığı, benliğinin çevre tarafından ezilmesini engellemek için son umutsuz bir çabadır. Cüceloğlu (1994), ise çocukken utanca boğulmuş, ifade olanağı verilmeyen kişinin kızgınlığını biriktirerek, saldırgan ve öfkeli biri haline dönüştüğünü söyler.

2.1.1.2. Soysal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme teorisyenlerinden Bandura'ya göre saldırganlık, öğrenilmiş bir sosyal davranıştır. Saldırganlık, öğrenme sürecinde kazanılan bir davranış biçimi olduğu için; aile parçalanması, ailedeki otorite yapısı, çocuklara ilgi gibi aileye ilişkin sorunlar şiddet görüntülerinin kitle iletişim araçlarındaki yaygınlık biçimi, anti sosyal veya suçlu akran grubunun varlığı gibi faktörler bireylerin şiddete eğimli olma süreçlerinde etkili unsurlar olmaktadır (Kızmaz, 2006).

Saldırganlık gözlem yoluyla ve taklit yoluyla öğrenilir ve ne kadar pekiştirilirse ortaya çıkma ihtimali o kadar yüksek olur. Bandura, saldırganlık davranışı öğrenildiği için saldırgan anne-babaların çocuklarının, arkadaşlarına ve oyuncaklarına karşı yıkıcı ve sert davrandıklarını araştırmalarında gözlemlemiştir (Takış, 2007).

Bandura'ya göre insan gelişimi doğuştan gelen özelliklerin, kişinin davranışlarının ve çevrenin etkisinin karmaşık etkileşimleri sonucu gerçekleşir. Bu kurama göre çocuklar belli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini başkalarını gözlemleyerek öğrenirler. Çocuklar, anne-babanın sorunları çözerken başvurdukları saldırgan davranışları öğrenerek bunları benimserler. Örneğin babasının sık sık annesine şiddet uyguladığına şahit olan çocuk ilerde eşine ya da çocuğuna şiddet uygulama ihtimali yüksektir (Zülal, 2001).

Özabacı (2006, s.164) sosyal öğrenme kuramına göre öğrenmenin gerçekleşme aşamalarını şöyle dile getirmiştir: “dikkat, hatırd tutma, yeniden üretme ve ödüllendirme. Çocuklar öğrenme sürecinden önce çevrelerindeki en yakın modellere dikkat ederler. Gözlemleyip tekrar ederler daha sonra modele uygun davranış üretirler. Sosyal çevreleri tarafından ödüllendirilerek o davranışı tekrar etmeleri sağlanır”. Bu

şekilde öğrenme meydana geldiğine göre çocukların saldırgan davranışlara şahit olma ve maruz kalmaları ileriki hayatlarında bu davranışları sergileme ihtimallerini artırmaktadır.

Soysal Öğrenme Kuramına göre saldırganlığın öğrenildiğini Bandura tarafından yapılan şu deney çalışması da göstermektedir: Deney 66 anasınıfı öğrencisi ile yapılmıştır. Bunlardan 33'ü erkek kalan 33'ü ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Bu 66 anasınıfı öğrencisi 22'şerli 3 gruba ayrılmıştır. Bu öğrencilere film izlettirilmiştir. Filmde ana konu oyuncak bir bebeğe saldırganca davranan bir yetişkindir. Birinci gruptaki çocuklara film izlettirilmiş, bu filmde saldırganca davranışlar ödüllendirilmiştir. İkinci gruptaki çocuklara izlettirilen filmde ise saldırgan davranışlar cezalandırılmıştır. Üçüncü gruptaki çocuklara izlettirilen filmde ise saldırganca davranışlara ne ödül ne de ceza verilmemiştir. Çocuklar filmlerini izledikten sonra, içinde filmdeki bebeğe benzer bir oyuncak bebeğin olduğu bir odaya konulmuşlardır. Yapılan gözlemlerde birinci gruptaki çocuklar filmdeki yetişkini taklit ederek saldırganca davranışlarda bulunmuşlardır. İkinci gruptakiler filmdeki yetişkinin saldırgan davranışlarının cezalandırıldığını gördükleri halde oyuncaklarına kaba davranmışlardır. Üçüncü gruptaki çocuklar ise saldırgan davranışa tepkisiz kaldığını izledikleri filmde sonra yine de saldırgan davranışı öğrendikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak saldırganca davranışlara pekiştireç verilme bile gözlem yoluyla çocuklar saldırgan davranışı öğrenmişlerdir.

Yine buna benzer bir başka çalışma ise Liebert ve Baron (1972) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir grup çocuk ikiye ayrılmıştır. Birinci gruptaki çocuklara saldırgan davranışların olduğu hırsız-polis filmi izlettirilmiştir. İkinci gruptaki çocuklara ise spor ile ilgili, saldırganlığın olmadığı bir film izlettirilmiştir. Sonrasında gözlem

yapmak amacıyla bu çocuklar bir odaya alınmış ve orada serbest bırakılmışlardır. Yapılan gözlem neticesinde serbest ortamda bırakılan çocukların saldırgan davranışları içeren hırsız-polis filmi izleyen grubu, saldırgan davranışlar içermeyen spor filmi izleyen çocuklara göre daha fazla saldırgan davranışlar sergilemişlerdir (Senemoğlu, 1997).

Örneklere de olduğu gibi bu kurama göre saldırganlık öğrenilen bir davranıştır. Çocuğun saldırgan olmasında ailenin rolü önemlidir. Ebeveynlerin olumsuz yaklaşımları ve güce dayalı disiplin teknikleri kullanmaları çocuğun diğer insanlarla nasıl ilişki kurduğunu belirlemektedir (Gökler, 2008). Tarhan (2004) şiddetin en çok öğrenme yoluyla yeni nesillere aktarıldığını, ailede saldırgan tutuma sahip anne-babalar yüzünden çocukların doğru davranış geliştiremediğini, hatta bazı ebeveynlerin anlaşmazlıklarda yatıştırıcı olmak yerine kışkırtıcı olduğunu ifade etmektedir.

Sık bir şekilde şiddet olaylarına şahit olan insanları şiddetin etkilemesi kaçınılmazdır. Çok sık şiddet olaylarına şahit olan insanlar, şiddeti bir çözüm yolu olarak görebilmektedirler (Zülal, 2001, s.38). Yine şiddete sık bir şekilde şahit olmanın şöyle bir etkisi daha vardır; şiddetin yaygın olduğu toplumlarda şiddet davranışı sıradanlaşmakta ve bireyler giderek şiddet eylemlerine alışmaktadır. Bu durum şiddetin meşrulaşmasına ve şiddetin normal bir davranış biçimi olarak algılanmasına sebep olmaktadır (Kızmaz, 2006).

2.1.1.3. Biyolojik Temelli Kuram

Saldırganlığı biyolojik temelde açıklayan araştırmacılar ise saldırganlığa sebep olarak; kromozom yapısı, beynin işleyişindeki farklılıklar ve hormon salgılanışındaki farklılıkları göstermektedir.

Köknel (2000) saldırgan davranışların kalıtım ve kromozom ile ilişkili olduğunu bu konuda yapılan araştırmalarda; bütün insanlarda 23 çift kromozom var olduğunu ve bunlardan 22 çift kromozom erkeklerde ve kadınlarda aynı olduğu halde 23. kromozomun cinsiyeti belirlerken kadınlarda XX, erkeklerde ise XY şeklinde olurken birtakım bozukluklar nedeniyle erkeklerdeki XY kromozoma bir tane daha Y kromozomunun eklendiği durumlar olduğunu belirtmektedir. Bu şekilde iki Y'li bir kromozom sarmalına sahip erkekler diğer erkeklere göre saldırgan ve suç işlemeye daha meyilli olmaktadır.

Şiddetin biyolojik temelli bir davranış olduğunu ileri sürenlerin vermiş oldukları yaygın bir örnek ise şöyledir; 1848 yılında bir kaza sonucu beyninin ön bölgesi zarar gören Phineas Gage adlı demir yolu işçisi kazadan sonrasında kazaya bağlı olarak motor ve bilişsel işlevlerinde bozukluklar meydana gelmiştir. Daha sonra Gage önceki özelliklerinin tam tersine saldırgan ve sorumsuz birine dönüşmüştür (Zülal, 2001). Bu örnek de biyolojik etkenlerin olduğunu doğrular niteliktedir.

Şiddetin biyolojik kökenleri üzerine araştırmalar yapan bilim adamlarının ulaştıkları bulgulardan biri de şöyledir; saldırganlığa beyindeki düşük serotonin miktarının neden olduğu düşünülmektedir. Saldırgan davranışlar sergileyen insan ve hayvanların beyin-omurilik sıvılarında serotonin düzeyinin ortalamanın altında olduğu görülmüştür. Bilim adamları yaptıkları deneylerde hayvanlara serotonin düzeyini

düşüren ilaçlar verilmesi sonucunda hayvanların daha tepkisel ve saldırgan olduklarını tespit etmişlerdir (Yılmaz, 2001). Cüceloğlu'na (1999) göre ise erkeklik hormonu olan testosteron saldırgan davranışlara sebep olabilmektedir.

2.1.1.4. Engellenme Saldırganlık Kuramı

Ayan (2007, s.207) şiddetin temelinde saldırganlık varsa ‘bunu harekete geçiren nedir?’ sorusuna, ‘engellenmenin saldırganlığın meydana gelmesinde önemli bir etken’ olduğu cevabını verir. Bireylerin yaşadığı yoksunluk ve engellenme şiddetin önemli nedenlerinden biridir. Bu yoksunluk ve engellenme her bireyi aynı etkilemez, bu durumla karşılaşan kimi insanlar çaresizlik ve ümitsizlik duygusu yaşarken, kimileri de şiddete başvururlar (Gözütok, Karacacaoğlu ve Er, 2007, s.135).

Bütün engellenmelere saldırgan tepkiler verilirse insanların zamanlarının çoğunu saldırganlıkla geçirmelerine sebep olacağından zamanla bu görüşte şu şekilde değişiklikler yapılmıştır; “engellenme her zaman saldırganlığa yol açabilir, ancak ortaya çıkma şekli gözle görünür olmayabilir. Yer değiştirme, yüceltme veya dolaylı başka şekillerde saldırıya geçme vb. şeklinde olabilir” (Burger, 2006; akt. Gökler, 2008, s.36-37).

2.1.2. Dünyada Yaşanan Şiddet Olayları İle İlgili Bazı İstatistikler

Ülkemizdeki gibi dünyada da araştırmacılar tarafından şiddet olgusuna yönelik ilgi artmaktadır. Yapılan bir araştırmada; ABD’de 2005-2006 öğretim yılında 1,5 milyon öldürücü olmayan şiddet olayı yaşanmıştır. Aynı yıl devlet okullarının %86’sı bir veya daha fazla sayıda şiddet olayı rapor etmiştir (Institute of Education Sciences US Departman of Education, 2007; akt Baran, 2008, s.58)

Almanya’da okullarda şiddet eğiliminin artışı gösteren raporda öğrencilerin çoğu ufak tefek saldırganlık eğilimleri gösterirken, % 5’lik kesim düzenli olarak şiddet, tehdit ve hakarete başvurmaktadır. Rapora göre okul arkadaşlarının sıkıştırılması, hakaret edilmesi, dövülmesi soyulması marka giysilerinin çalınması ve gruplar halinde şiddet uygulanması okullarda giderek günlük olay haline gelmektedir (Öğülmüş, 1995). ABD’de Çocukları Koruma Birliğinin raporuna göre 1,5 milyondan çok çocuğun istismar edildiği, bunlardan % 27’sinin fiziksel istismara uğradığı bildirilmiştir (Polat, 2001).

Yaşanılan şiddet olaylarının yaygınlığı açısından O’Donnell ve ark. (2005) tarafından 769 Afrikalı, Amerikalı ve Latin 8. ve 11. sınıf erkek ve kız öğrenciye yapılan bir çalışma önemlidir. Çalışmada öğrencilerin agresif davranışları ve intihar düşünceleri incelenmiştir. 11. sınıf erkek öğrencilerinin % 24’ü, kız öğrencilerin % 29’u intiharı düşündüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca 8.sınıf kız öğrencilerinin % 43’ü erkek öğrencilerin % 32’si son zamanlarda saldırıya uğramaktan korktuklarını; erkeklerin % 33’ü, kızların ise % 19’u yanlarında bıçak taşıdıklarını; erkek öğrencilerin % 8’i, kız öğrencilerin % 7’si bıçakla saldırıda bulduklarını ve erkek öğrencilerin % 15’i, kız öğrencilerin ise % 4’ü silah taşıdıklarını belirtmişlerdir (akt. Odacı, 2007).

2.1.3. Türkiye’de Yaşanan Şiddet Olayları İle İlgili Bazı İstatistikler

Ülkemizde şiddet olgusuna yönelik araştırmalar bu konunun medyada işleme sıklılığının artmasıyla doğru orantılıdır. Son yıllarda araştırmaların sayılarında artış gözlenmektedir. Şiddetle ilgili araştırmalarda çok çeşitlilik vardır. Bu çeşitlilik şiddetin birçok konuyla alakalı olduğunu, birçok konuyla ya direkt ya da dolaylı da olsa bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ülkemizde en çok çalışılan konular; aile içi şiddet

(kadına ve çocuğa olmak üzere ayrı kategorilerde), eğitimde şiddet, sosyolojik açıdan şiddet, medya ve şiddet, siyasal şiddet, şiddet ve terörizm v.b.dir.

Bu araştırmalar içerisinde bazıları şöyledir: Şiddetin görülme sıklığına ve uygulayıcılarına yönelik bir araştırmada, öğrencilerin % 74'ü hayatlarında en azından bir kez fiziksel şiddete maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Bu öğrencilerden % 23'ü babalarının, % 20'si arkadaşlarının, %16'sı annelerinin, %14'ü öğretmenlerinin kendilerine fiziksel şiddet uyguladıklarını ifade etmişlerdir (Deveci ve Açık, 2002).

Dokuz Eylül Üniversitesi'nce Türkiye genelinde 11–16 yaş grubunda yer alan ilköğretim öğrencilerinin katılımı ile yapılan araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin % 44'ünün şiddete maruz kaldığı ve bu şiddet olaylarında, dayanın % 31'lik oranla öne çıktığı belirtilmektedir. Şiddete maruz kalan öğrencilerin % 47'sini erkeklerin oluşturduğu saptanırken, bu çocukların %76.55'inin anne ve babası arasında şiddetli geçimsizlik olduğu ve annenin baba tarafından dövüldüğü ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan çocuklardan %31.55'inin dayaya maruz kaldığı, eşyalarına zarar verilenlerin oranının %8.52, gaspla karşılaşmalarının oranının %4.27, cinsel bir davranışa zorlananların oranının ise %1.74 olduğu anlaşılmıştır. Araştırma, %17.01 ile şiddet olaylarının daha çok evde geçtiğini ortaya koyarken bunu %14.19 ile okul, %12.09 ile de sokak izlemektedir (Durmuş ve Gürgen, 2003).

Özcebe, Uysal ve Çetik (2006) Ankarada lise öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışma sonucunda öğrencilerin %16.1'i şiddete maruz kaldığını, %8.8'i şiddet uyguladığını, %20.6'sı hem şiddet maruz kaldığını hem de şiddet uyguladığını ifade etmiştir. Öğrencilerin son üç ay içerisinde şiddet olayı ile karşılaşma oranı %45.5 olarak tespit edilmiştir.

2.1.4. Medya ve Şiddet

Ülkemizde ve dünyada son dönemlerde şiddetin giderek yaygınlaşması, kamuoyu tarafından medyanın şiddet olaylarının artışında rolünün olup-olmadığı tartışılmaya başlanmasına sebep olmuştur. Çocuk ve ergenlerde şiddet davranışının artmasında en önemli faktörlerden biri olarak görsel ve yazılı medya gösterilmektedir.

Çınar'a (2007, s.4) göre günümüzde televizyon, çocuklar ve gençler üzerinde en az okullar kadar etkili olmakta, sunduğu olumsuz modellerle özdeşleşen gençler ondan öğrendiği kalıp davranışları sergilemekte, şiddete yönelen tutumlar göstermektedir. Televizyonun saldırganlık ile ilgisini ise Freedman ve Sears (1993); televizyonda şiddet eylemlerini gözlemenin saldırganlıkla ilgili düşüncelerin uyarılmasına yol açacağı bunun davranışsal eğilimlere yayılmasıyla gözleyenleri eyleme hazır hale getireceği şeklinde açıklar (akt. Palabıyıköglü, 1997, s.124).

Medyanın şiddet ile ilişkisine yönelik; 1990'lı yıllarda özel televizyonların yaygınlaşmasıyla birlikte her kanalda saldırganlık ögesinin hakim olduğunu, saldırgan içerikli programların sıklığında bir artışın gözlemlendiğini belirten Palabıyıköglü (1997, s.123); "her facianın ayrıntılı ve açık bir şekilde gösterilmesi, insanların birbirine hakaret etmesi, özel hayata saldırılar, insanların birbirini dinlememesi, saygısız tavırlar sergilenmesi ayrıca dünyada ve ülkemizde şiddet unsurlarını bolca içeren, polisiye, karate, korku, gerilim filmleri televizyonun en çok izlenebileceği saatlerde çok fazla seçenek bırakmaksızın izleyiciye gösterilmesini"nin şiddeti yaygınlaştırdığını dile getirmektedir. Michaud'a (1991) göre ise iletişim araçları (televizyon, gazete vb.) heyecan verici çeşitli olaylara ihtiyaç duyar, şiddet adeta onlar için hayati bir öneme sahiptir bu nedenle benimsenmiş gündelik şiddet yerine olağanüstü, kanlı ve iğrenç olanları yeğlerler.

Çetin'e (2004) göre, medyada gösterilen şiddet olayları ve bilgisayar oyunlarında bulunan şiddet öğeleri tek başına ergen şiddetine neden olarak gösterilmese de, diğer etkenlerle birleştiğinde şiddet davranışının ortaya çıkmasında etkili olmakta ve medya; çocuk ve gençlere şiddetin nasıl uygulanacağını öğreten öğelerden biri olmaktadır.

Medya, çok sık şiddet davranışları içeren yapıtlar meydana getirmektedir. “sık sık şiddet içeren davranışlara tanık olan gençler, giderek şiddeti olağan bir durum olarak algılamakta, diğer bir deyişle şiddeti ‘normalleştirmekte’, sık sık sunulan örnekler aracılığıyla şiddete karşı ‘duyarsızlaşmakta’dır (Caozzi ve McVey, 2002)” (akt. Bulut, 2008, s.25).

Alikaşifoğlu (2008, s.58-59) gençlerin yaşantılarında şiddetin sıklığını belirleyen beş önemli faktör olduğunu belirterek medyanın şiddetle ilişkisini şöyle dile getirmiştir; “medyada şiddete maruz kalmak, silah taşımak, kabadayılık/zorbalık davranışlarında bulunmak, çetelere katılmak ve madde kullanımı (...) medyada şiddete maruz kalma ergenlerin anti sosyal davranışlarını artırmaktadır. Yine medyada şiddete maruz kalan ergenler şiddetin olumsuz sonuçlarına karşı duyarsızlaşmakta ve şiddeti eğlenmek ya da bireylerle sorun çözmek için kullanabilmektedirler”.

Son dönemde ülkemizde artan şiddet olaylarının sorumlularından biri olarak gösterilen televizyon kanallarında gençlere sunulan tiplerde gençler, iyi-güçlü insan, kötülerini yok eden, öldüren kişidir imajını kendi kişilikleri ile özdeşleştirmekte, karşılaştıkları sorunları çözmede şiddet kullanmaktan çekinmemektedirler (Yücel, 2005). Kızmaz (2006) ise, şiddet davranışının önlenmesine yönelik araştırmasında; kitle iletişim araçlarında şiddet davranışı sergileyenler, kahraman olarak resmedilmek yerine daha çok psikopat olarak sunulmaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Kutlu (2006)

okullarda yaşananlara toplumsal boyutta bakıldığında medyada sunulan hayat hikayeleri, modeller ve bunların popülerleştirilmesi, saldırganlık içeren bilgisayar oyunları bu olayların önemli faktörlerinden olduğunu belirtmektedir.

Tanrıverdi'ye (2006) göre, içe dönük bir çocuğun şiddet içerikli programlar izlemesi bu çocuğun daha çok içe kapanmasına sebep olmaktadır. Hırçın ve hareketli bir çocuk şiddet içerikli programlar izlediğın de ise çocuğun daha hırçın ve daha hareketli olmasına neden olmaktadır.

Sarpkaya (2007) tarafından liselerde yaşanan disiplin sorunlarının nedenlerine yönelik yapılan araştırmada yöneticilerin, öğretmenlerin, velilerin ve öğrencilerin görüşlerine başvurulmuştur. Sonuçta, argo ve kaba konuşma, birbirine kabadayılık yapma, okul eşyasına zarar verme gibi davranışların nedenlerine yönelik bulgularda; bu sorunun yaşanmasına neden olarak yöneticiler açısından ilk sırada medya % 19,5 yer almıştır. Öğretmenlerin verdiği yanıtlarda ise medya üçüncü sırada yer almıştır % 7,2.

Tokdemir, Deveci, Açık, Yağmur, Gülbayrak ve Türkoğlu (2003), tarafından ilköğretim öğrencilerinin izledikleri tv programlarına yönelik yapılan bir araştırma sonunca göre, ilköğretim öğrencilerinin en çok şiddet içerikli yerli/yabancı dizileri (%21.9) en az da çocuk programlarını (%0.4) izlediklerini belirlemişlerdir. Bu çalışmada fiziksel şiddet içerecek şekilde kavga etme oranlarının spor (%85.1), şiddet içerikli yerli/yabancı dizileri (%79.4) izleyenlerde en yüksek; pembe dizi (%59.2), çocuk tv programları (%41.7) izleyenlerde en düşük olduğu tespit edilmiştir. “Bazı olaylar karşısında fiziksel şiddete başvurma çözüm müdür?” Sorusuna “evet” diyenlerin oranının spor (%45.3), şiddet içerikli yerli/yabancı dizileri (%42.7) izleyenlerde en yüksek; pembe dizi (%27.8), çocuk tv programları (%25.0) izleyenlerde ise en düşük olduğu tespit edilmiştir. Televizyonda şiddet içerikli program izlemelerinin çocukları bu

kadar çok etkilemesinin nedenini şöyle açıklanabilir: Amerikan Çocuk ve Ergen Psikiyatri Akademisine göre televizyondaki şiddete 8–12 yaş arasındaki çocukların en duyarlı oldukları hatta henüz 14 aylık çocukların bile televizyondan izledikleri şiddeti taklit ettiklerini bildirmektedir. Amerikan Psikiyatri Derneği, Amerikan çocuklarının haftada ortalama 28 saat tv izlediklerini ve 18 yaşına gelene kadar ortalama 16.000 cinayet, 200.000 fiziksel şiddet sahnesi gördüklerini bildirmiştir. Ülkemizde de Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından 6.614 kişi üzerinde yapılan araştırmada ise çocukların ortalama günde 3.42 saat tv izledikleri ve 17 yaşına gelene kadar ortalama 60.000 cinayet, ölüm ya da yaralama sahnesi izlemiş oldukları belirlenmiştir (Tokdemir ve ark., 2003).

2.1.5. Ailede Şiddet

Okullarda yaşanan şiddet olayları araştırılırken insanın sosyalleşmesinde en önemli öge diyebileceğimiz aile kurumu da iyi incelenmelidir. Bireylerin içinde doğdukları ve büyüdükları, hayatları boyunca en uzun ilişki kurdukları, zamanlarını büyük çoğunu geçirdikleri yer ailedir. Aile, şiddet araştırmacıları açısından bazen kaynağın arandığı kurum, bazen iyileştirici bir kurum v.s. gibi birçok açıdan ele alınıp araştırılmıştır. Çünkü aile içinde çocuğa yönelik şiddet çocukta fiziksel yaralanmalara yol açmasını yanı sıra bilişsel, davranışsal, sosyal ve duygusal işlevler üzerinde de zararlar yaratmakta ve aile içinde istismarın tüm genetik hastalıkların toplamından daha çok insanın hayatına zarar verdiği belirlenmiştir. Hoşgör'e (2006) göre çocuklara ve ergenlere yönelik şiddetin yol açtığı zararlar toplumsal yaşamın diğer alanlarında yaşanan şiddetten çok daha derin ve kalıcı iz bırakmaktadır.

Bazı durumlarda aile ortamı bireyler için destekleyicilik işlevini yerine getiremediği gibi fiziki, psikolojik ve sosyal yönden onların sağlığını tehdit edici, hatta

bozucu olabilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca var olduğu düşünölen aile içi şiddet, sağlığı tehdit eden-bozan durumlar içinde en önemlilerinden biri olup, içinde yaşadığımız yüzyılda ve özellikle son yirmi yıldır en fazla üzerinde durulan toplumsal sorunlardan birisidir (Jensen ve Bobak 1993; Stuart ve Sundeen 1987, akt. Gömböl, 1998).

Toplumun en küçük sosyal birimi olan ailenin içinde yaşanan şiddetin, aynı zamanda toplumsal şiddetin aileye özgü kristalize olmuş bir biçimi olduğu düşünölebilir (Kaya ve ark. 2004). Toplumun merkezi olan ailede meydana gelen şiddet olaylarının elbette bireye ve genel olarak topluma etkisi vardır. Bu etki şöyle dile getirilmiştir; “Şiddetin var olduğu ailelerin bireylerinde duygusal dengesizlik, korku, depresyon, nedensiz ağrı, ümitsizlik, çaresizlik, sosyal izolasyon, suçluluk, değersizlik, utanma görölebilecek belirtilerden bazılarıdır” (Agudelo 1993, Old ve ark. 1996, aktaran Gömböl, 1998).

Ayas’a (2008, s.23) göre ailelerinin gösterdikleri saldırganlık ve şiddet davranışlarını öğrenen çocuklar, daha sonraki dönemlerde bu davranışları başkalarına göstermektedirler. Aileler genellikle bu saldırganlık ve şiddet davranışını bir sorun çözme yöntemi olarak kullanırsa çocuklar da karşılaştıkları sorunları bu şekilde çözmeyi deneyeceklerdir. Aileler de çocuklarını şiddet davranışları göstermeleri konusunda teşvik etmektedirler. Ailelerin bu şekilde davranmaları çocuklarda bu davranışların doğru olduğu inancının oluşmasına neden olmaktadır.

Gençlerdeki mevcut şiddet davranışlarının kaynağı olarak çocukluk dönemindeki şiddet davranışları incelenmektedir (Güvenir, 2005). Alikışıfoğlu (2008, s.58) ailenin bireyin şiddet davranışları üzerinde etkisinin olduğunu, ailedeki şu durumların risk etkenleri olduğunu söylemektedir; “ailenin dayağı bir disiplin tarzı

olarak kullanması, fiziksel ve cinsel istismar, ebeveynlerin ergeni uygun şekilde izlememesi, aile ile bağların zayıf olması, tek ebeveynle yaşama, ailenin alt sosyo-ekonomik gruptan olması, ebeveynlerin birinin ya da ikisinin madde bağımlısı olması, anti-sosyal ebeveynler ve annenin ergenlikte doğum yapmış olması”.

Tarhan’a (2004) göre adam yaralama, öldürme gibi suçlardan hüküm giymiş kişilere bakıldığında bu kişilerin çoğunun çocuklukta şiddete maruz kaldığı yada şiddete şahit oldukları görülür. Ayan (2007), tarafından yapılan araştırmada anne babaları tarafından şiddete maruz kalanların saldırganlık eğilimleri yüksek çıkmıştır.

İlgili alan yazın tarandığında elde edilen birtakım bulgular şunlardır: Aileye yönelik bir araştırmada ailelerin %58,3’ünün çocuklarına şiddet uygulamakta olduğu ve bunun daha çok baba kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Suçlu çocuk aile içinde %21,4 fiziksel, %8,3 sözel, %28,6 fiziksel ve sözel şiddete uğramıştır (Bilir, Arı ve Dönmez, 1991).

Aile içi şiddete ve özellikle çocuklara yönelik şiddete maruz kalma suça yönelmeyi artırmıştır. Ayrıca bu durum çocuğu şiddet içeren suçlara daha fazla yönlendirmiştir. Suçlu çocuklarla yapılan bir araştırmada dövülerek cezalandırıldıklarını söyleyen çocukların oranı %62,2 gibi önemli bir oran çıkmıştır. Dövülerek cezalandırılanların %41,5’inde vücutlarının önemli yerlerinde morarma ve yaralanmaya rastlanılmıştır (Türkeri, 1995).

Tunçel, Dünder ve Peşken (2007) ebelik ve hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerin şiddete yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada katılımcı öğrencilerin %60,1’i çocukluklarında anne ve babalarının kendilerine fiziksel şiddet

uyguladıklarını, % 47'si anne ve babalarının arasında fiziksel şiddete tanık olduklarını belirtmişlerdir.

Hıdıroğlu, Topuzoğlu, Ay ve Karavuş (2006) tarafından 146 kadınla yüz yüze görüşülerek; kadınların fiziksel şiddete maruz kalma ve çocuklarına şiddet uygulama faktörleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya katılan kadınların % 40,4'ü kocaları tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, yine katılımcıların % 76,7'si çocuklarına fiziksel şiddet uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Yine aynı araştırma sonuçlarına göre annenin eşinden şiddet görüyor olmasıyla, çocuğa annenin vuruyor olması arasında istatistiksel olarak önemli bir ilişki bulunmuştur.

Kaya ve ark. (2004) tarafından 437 tıp fakültesi öğrencisi ile öğrencilerin boyun eğici davranışları ve şiddetle ilişkisini inceleyen bir çalışma yapılmıştır. Sonuçta; öğrencilerin % 38,3'ü anne-babası arasında sözel, % 4,3'ü de fiziksel şiddet olduğunu bildirmiştir. Öğrencilerin çocukluklarında sözel şiddet görme oranı % 80,2, fiziksel şiddet görme oranı % 62,8 çıkmıştır. Ayrıca bu çalışmada; öğrencilerin anne-babası arasında fiziksel şiddet olmasıyla öğrencilerin boyun eğici davranışları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

2.1.6. Okulda Şiddet

Son yıllarda dünyanın diğer birçok ülkesinde yaşanan bir sorun olan şiddetin okulda yaygın bir şekilde görülmesi problemi, bizim ülkemizde de kitle iletişim araçlarının şiddet olaylarını sık sık gündeme getirmesiyle artan bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle medyaya yansıyan okulda şiddet olayları ve okullarda yapılan araştırma sonuçları ciddi bir problemin yaşandığını, okullarda şiddet olaylarının yaygınlaştığını göstermektedir. “Türkiye’de okullarda öğrenci kavgaları sonucunda

fiziksel yaralanmalarla sonuçlanan vakalar her geçen gün artmakta” olduğuna dikkat çekilerek okulların durumunu ortaya konulmaktadır (Memduhoğlu ve Taşdan, 2007, s.78). Hâlbuki okullarda güvenliğin sağlanması öğrencilerin kendini güvende hissetmeleri, eğitim etkinliklerini sürdürebilmelerinin ön şartıdır (Durmuş ve Gürgen, 2003).

Amerikan Pediatri Birliği (2004) tarafından okulda yaşanan şiddet; “kişiye ve mala yönelik saldırganlık, uyuşturucu ve silah kullanımı yoluyla okulun eğitimsel misyonuna zarar veren her türlü davranış” olarak tanımlanmıştır (akt. Kütük, 2008). Okulda yaşanan şiddet davranışları fiziksel yaralama, psikolojik baskı ve mülke zarar verme gibi birçok davranışı kapsar. Bu olaylar sıklık ve şiddet bakımından değişen davranışlarda içebilir; cinayet, silah kullanma, cinsel taciz, kavga, zorbalık, sözlü tehdit ve gözdağı verme, dayak, çete şiddeti, okul yolunda fiziksel veya sözle taciz gibi (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005).

Memduhoğlu ve Taşdan (2007) okullarda yaşanan şiddet olaylarının kapsamını değerlendirirken şöyle bir görüş aktarmışlardır; “Şiddet günümüzde çocukların özellikle fiziksel ve psikolojik güvenliklerinin tehlikeye sokulması olarak kabul edilmektedir. Şiddet sadece kavga ve tacizden ibaret değildir. Okul iklimini bozan her eylem şiddet kapsamında değerlendirilir” (Hernandez ve Seem, 2004, s.72). Bulut’a (2008, s.25) göre ise okullardaki şiddet kurbanların üzerinde olumsuz etkileri çok olmakta “çocukların gelişim dönemlerine göre farklı sonuçlar doğurmakta, çocukların normal gelişimlerini ve öğrenmelerini olumsuz etkilemektedir”.

Bilindiği gibi, çocukların toplumsallaşmasında önemli merkezlerden biri de okullardır (Acar, 2006). Ancak şiddet, okul atmosferi üzerinde bozucu etkiler yapmakta, ümitsizlik ve çaresizliğe yol açarak kişisel gelişimlerinin zayıflamasına yol açmakta,

ayrıca şiddete maruz kalan çocukların bilişsel yetenekleri, psikolojik işlevleri ve bağlanma davranışlar zedelenebilmektedir (Kütük, 2008).

Bireyin içinde yer aldığı toplumsal çevre veya ortam, şiddet davranışının ortaya çıkmasında tetikleyici veya kolaylaştırıcı bir işlev görmesinin yanı sıra güçleştirici bir etkide de bulunabileceği söylenebilir. Bu sebeple okul ortamı, bireylerin şiddete olan eğilimlerinin anlaşılmasında önemli bir konuma sahiptir (Kızmaz, 2006).

Türkiye'nin de 1994 yılında imzaladığı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocukların 'istismar ve ihmalden korunma hakkı' uluslararası düzeyde devletler tarafından güvence altına alınmıştır. Yine bu sözleşmenin 26. maddesi 'Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi' şeklinde çocukların temel haklarına dikkat çekmektedir. Oysaki öğrencilere güvenli bir okul ortamı sunulamamakta, okullarda yaşanan şiddet ve zorbalık olayları geniş bir bakış açısıyla bakıldığında çocukların en temel bazı hak kayıpları yaşamlarına sebep olduğu görülmektedir.

(<http://www.unicef.org/turkey/crc/cr23d.html>)

Çocukların haklarının yasal güvence altına alınması ile ilgili İngiltere de 2002-Eğitim Yasası adlı bir çalışma yaparak okulların sorumluluk alanları artırılmıştır. Bunlardan bir kaçısı şöyledir; *Güvenliği sağlama*: çocuğun zarara uğrama ve ihmalden korunması, kazayla yaralanma ve ölümden korunma, yanlış bakım, ihmal, şiddet ve cinsel istismardan korunma, güvenlik ve bakımın sürdürülmesi, zorbalık ve ayrımcılıktan koruma, okul içinde ve dışında suç ve anti sosyal davranıştan korunma. *Olumlu katkıda bulunma*: Sosyalleşmenin girişkenliğin desteklenmesi ve anti sosyal veya şiddet içeren davranışların önlenmesi. Karar verme becerisinin artırılması, iletişim

becerilerinin, kendine güvenin, yaşam olayları ile başa çıkmanın artırılması, kurallara uymanın sağlanması (Elmacı, 2009, s.70).

Hayatın her alanında yaşanan yeni gelişmeler, değişen toplum yapısı ile birlikte okul anlayışını da değiştirmektedir; çocukların ruhsal, duygusal, fiziksel sağlıklarının sağlanmasında ve gelişimsel ihtiyaçların karşılanmasında okullar yetersiz kalabilmektedirler (Elmacı, 2009). Yani okul sadece öğretimin yapıldığı bir yer değil çocukların gelişimlerini psiko-sosyal açıdan da sağlıklı bir şekilde tamamlayacakları bir yer olmalı. Ama okullarda yaşanan şiddet ve zorbalık olayları buna engel olmaktadır.

Verlinden, Hersen ve Thomas'a (2000) göre, okulda şiddet olaylarını etkileyen faktörlerin kişilik bozukluğu, dürtüsellik ve hiperaktivite, psikiyatrik rahatsızlıklar, saldırganlık ve madde kullanımını kapsayan *kişisel faktörler*; aile içi şiddet, çocuk istismarı ve reddi, ailenin madde kullanımı, etkili olmayan çocuk yetiştirme tarzları, evlilik çatışmaları ve aile içi bağların zayıf olmasını kapsayan *ailesel faktörler*; anti sosyal arkadaş grubu, düşük okul bağlılığı, akademik başarısızlık, büyük okul çete grupları, izolasyon, akran reddi ve zorbalığını kapsayan *akran grubu ve okul faktörü*; güç, medyadaki şiddet görüntüleri, silaha kolay ulaşma, cinsiyet rolüne yönelik önyargılar ve kültürel normları kapsayan sosyal ve çevresel *durumsal faktörler* olmak üzere beş ana kategoride toplandığı görülmektedir (akt. Balkıs ve ark., 2005).

Kızmaz'a (2006) göre ise, öğrenci şiddetinin temelinde genel olarak; aile sorunları (aile içi şiddet, ekonomik sorunlar, boşanmalar, ailenin ilgisizliği v.b.), yanlış arkadaşlık ve özentisi, zayıf bir benlik denetimi, iletişim beceriksizliği, uyuşturucu kullanma, kitle iletişim araçlarının etkisi, okul başarısızlığı gibi çok sayıda faktörün olduğu bir gerçektir. Okul mekânları içerisinde veya dışında, öğrenciler tarafından işlenen bazı şiddet eylemlerini nedenlerine bakıldığında basit düzeyde görülebilecek kız

sorunlarının veya geçici öfke ile ortaya çıkan bazı anlaşmazlıkların olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar okula bağlı olan ve okul etkinliklerine yüksek düzeyde katılan bireylerin daha az suç işlediklerini ortaya koymuştur.

Tezcan (1996) ise, çalışmasında okullarda meydana gelen şiddet olayların önde gelen nedenleri olarak; kız arkadaş sorunu, katı öğretmen davranışları, medyanın etkisi, yoksulluk, boş zaman değerlendirme imkânlarını yetersizliği, polis muhbirliği, nedensiz şiddet olayları ve disipline yönelik olayları belirtmektedir.

Rose ve Gallup'a (1999) göre, A.B.D. okullarındaki en büyük problemler: öğrencilerin disiplinsiz davranışları, zorbalık, şiddet ve suç çeteleridir. 1992–1993 ve 1993–1994 yıllarında; 5–19 yaşlar arası 63 öğrenci cinayete kurban gitmiş ve 13'ü de intihar etmiştir. Zorbalık olayların kurbanları da, saldırganları da (ortalama 16–17 yaşlar) genç yaşta ve ağırlıklı olarak erkek öğrencilerden oluşmaktadır (kurbanların % 82.9'u ve zorbaların da % 95.6'sı erkektir) (akt. Koç, 2006).

Toch (1993) ise Amerika'da yılda 85.000 okulda 3 milyon civarında şiddet olayı olduğunu ve 8. sınıf öğrencilerinin %9'unun okula yada spor kulübüne silah götürdüklerini belirtmiştir (akt. Bulut, 2008).

Üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lisede en çok karşılaştıkları şiddet olaylarını araştıran Durmuş ve Gürgen (2003) okullardaki şiddet olaylarını; okulun masa ve sandalyelerini kasıtlı olarak kıran, bunların üzerini kazıyan veya çizen, tekme atarak duvarların boya-badanasını kirleten öğrencilerin bulunması (%79.0), okul sınırları dışında meydana gelen ve bazı öğrencilerin yaralanmasıyla sonuçlanan kavgalar (%70.1), okuldaki çeşitli öğrenci grupları arasında toplu kavga olayları

(%70.1), okulda bazı öğrencilerin paralarının çalınması ya da özel eşyalarını kaybolması (%63.7) şeklinde sıralamaktadır.

Okullardaki şiddet potansiyelini ortaya koyması bakımından önemli bir çalışma da Ögel, Tarı ve Yılmazçetin, (2005) tarafından ortaya konmuştur. Yapılan çalışmada öğrenciler arasında hayatı boyunca en az bir kez bıçak, çakı veya benzeri kesici alet taşıyanların oranı %22.6 olarak saptanmıştır. Bu oran yaklaşık olarak her dört öğrenciden birinin herhangi bir zamanda kesici alet taşıdıklarını göstermektedir. Öğrencilerin %9.8'i de ateşli silah taşıdıklarını belirtmişlerdir. Araştırma grubunda yer alan deneklerden %26.3'ü, hayatı boyunca en az bir kez başkalarını yaraladıklarını ifade etmişlerdir. Şiddet olayları sonucunda başkasını yaraladıklarını ifade edenlerin yarıya yakını bu yaralamayı 13–15 yaşları arasında yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Okullarda görülen şiddet çok çeşitlidir. Bulut'a (2008, s.24) göre okullarda "şiddet kavramı, zorbalıktan kavgaya, intihardan öldürmeye kadar varan geniş bir yaygınlık gösterir". Demirtaş ve Ersözlü (2007, s.185) tarafından 2004–2007 yılları arasında Tokat il merkezinde 11 ilköğretim okulunda resmi kayıtlara geçen şiddete başvurma davranışları ile okul kültürü arasındaki ilişki incelediği çalışmada öğrencilerin resmi kayıtlara geçen şiddet davranışları; bıçakla yaralama, silahla yaralama, hırsızlık, intihara teşebbüs, silah taşıma, meskûn mahalde silah sıkma, darp, karşılıklı darp ve cinsel istismar gibi çeşitli şekillerde olduğu görülmüştür.

Okullarda öğrencilere karşı fiziksel ceza uygulamalarının boyutlarına ilişkin 1996 yılında İzmir'de hazırlanan bir raporda, okullardaki çocukların % 50-75'inin değişen derecelerde fiziksel cezaya uğradıklarını göstermiştir. Gözütok (1993) ise bedensel cezanın yaygın olduğu okullarda öğrenim görmüş öğretmenlerin çoğunun aynı yöntemle başvurduklarını belirtmiş ve yaptığı araştırmada, öğretmenlerin okullarında

öğrencilere karşı fiziksel ceza uygulama sıklığını şöyle bulmuştur; öğretmenlerin %9.2'sinin her gün, %25.7'sinin haftada bir kez fiziksel ceza uygulamaktadır.

Okullarda yaşanan şiddet olaylarına ilişkin yapılan bazı araştırmaların sonuçları şöyledir: Ellickson ve Saner (1997), lise son sınıfta eğitim görmekte olan ve eğitimini yarıda bırakmış 4500 ergen ile boylamsal bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların % 54'ü son bir yıl içerisinde şiddetin değişik biçimlerinden birisini uyguladığını, % 23'ü aile üyelerine ve tanıdıklarına sürekli şiddet davranışı yönelttiklerini ortaya koymuştur (akt. Çetin, 2004).

Bulut (2008, s.23-33) tarafından okullarda görülen şiddeti medya (gazete ve televizyon) haberleri aracılığıyla tespit etmek için ulusal düzeyde yayın yapan 16 gazete ve 11 televizyonun Internet sayfalarının 2001-2006 yılları arasındaki haberler taranmıştır. Tarama sonucunda öğrenciler arasında meydana gelip medyaya yansıyan 302 şiddet olayı tespit edilmiştir. Bu haberlerdeki şiddet olayları tek tek incelenmiş, bir takım veriler elde edilmiştir. Bu verilerden bazıları şöyledir:

- Şiddet olayları daha çok okul ortamında yaşanmaktadır,
- Şiddet olaylarının en önemli nedenleri, tartışma, küfretme ve fiziksel olarak vurma gibi nedenlerdir.
- Şiddete en fazla yönelenler erkeklerdir % 90, yine erkekler şiddetin en fazla mağduru da olmuşlardır % 78,
- Cinselliğe dair laf atma, cinsel taciz, kız meselesi, platonik aşk, kız-erkek ilişkilerinden kaynaklanan nedenler tüm şiddet olaylarının yarıya yakın bir kısmını oluşturmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı 2006 yılında bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada okullardaki şiddet olayları incelenmiştir. Bu olayların % 32.8'i fiziksel zarar veren olaylar (yumruk, tekem, tokat vs.) %19.7'si tehdit ve sataşma, %12.9'u dedikodu

yapma, lakap takma, %9.5'i eşyaya, mala zarar verme şeklinde olaylar olduğu saptanmıştır (Gelbal, 2007; akt. Karataş ve Öztürk, 2009).

Kutlu (2006, s.9) son dönemlerde dikkatlerin okullara yaşananlara yoğunlaştırılmasını “25 yıl önce Kuzey Avrupa ülkelerinde yaşanan olaylar çerçevesinde dikkatleri çeken ve birkaç yıl öncesine kadar ABD’de görülen ‘okul zorbalığı ve okullarda şiddet’ ülkemizde de son zamanlarda yaşanan yaralama ve öldürme olayları ile medyanın ve ailelerin dikkatini okullardaki şiddete yöneltti” şeklinde açıklamaktadır.

Gözütok ve arkadaşlarına (2007, s.139) göre ailede ve okulda yaşanan şiddetin çocuklar üzerinde birçok olumsuz etkisi olmaktadır. Bu etkiler; çocukta korku, güvensizlik, çeşitli ruhsal bozukluklar, başarısızlık, evden kaçma, okuldan kaçma, yalan söyleme, öfke, nefret, kin duyguları, saldırganlık, cinsel sapmalar, yaralanma, sakat kalma, intihara yönelme, zayıf benlik tasarımı vb. gibi.

Okullarda yaşanan şiddetin yönü sadece öğrencinin öğrenciye uyguladığı şiddet değildir. Konu çok faktörlüdür. Öğretmenlerden öğrenciye de şiddet uygulanmaktadır (Çelebi ve Yıldırım, 1999). Memduhoğlu ve Taşdan’a (2007) göre öğretmen tarafından öğrenciye yönelik şiddet uygulamasına sık rastlanmaktadır. Klasik eğitim modelini benimsemiş öğretmenler ülkemizdeki geleneksel çocuk yetiştirme tarzının göstermiş olduğu toleransla bazen öğrencilere yönelik şiddet uygulamaktadırlar. Özpolat ve Bayındır (2007) tarafından öğretmenlere yönelik yapılan bir çalışmada, öğretmenlerin okulda sık yaşanan durumlara göre ilk tepkilerinin ne olduğu, örnek olay tarama yöntemiyle değerlendirilmiş, sonuçta öğretmenlerin % 2-5’i her şart altında öğrenciye şiddet uygulayacağını bildirmiştir.

Çelebi ve Yıldırım (1999), öğretmenlerin öğrencilere yönelik uyguladığı şiddeti okul türlerine göre karşılaştırma araştırmasında Sağlık Meslek Lisesinde görev yapan öğretmenlerin Ortopedik Özürlüler Meslek Lisesinde görev yapan öğretmenlere oranla daha fazla şiddet eğilimli olduklarını saptamışlardır.

Okullarda yaşanan şiddet ve zorbalık olayları yeni tartışmanın da yaşanmasına sebep olmuştur. Bu yeni tartışma alanı ise okul güvenliğidir. Okullar nasıl güvenli olabilir? “Güvenli bir okul; metal detektörlerle korunan, koridorlarında nöbet tutulan ve tüm olaylara polis tarafından müdahale edilen bir okul mudur? Yoksa birinin diğerine yaptığı kavga şakanın (...) halledilebilir bir durum olarak görülüp rapor edilmediği bir okul mudur?” (Memduhoğlu ve Taşdan, 2007, s.70). Bu tartışmalar teoride devam ederken pratikte okuldaki yaşanan şiddet olayları okul paydaşlarını (yönetici, öğretmen, öğrenci, veli) rahatsız etmeye devam etmektedir. Okul güvenliğinin boyutları, kapsamı şöyle dile getirilmiştir “Arkadaşlarından gelecek şiddet olaylarına karşı güvenlik, öğretmenin fiziksel şiddetine maruz kalma konusunda güvenlik, tabi afetlere karşı güvenlik, sağlık ve temizliğe karşı güvenlik, cinsel istismara karşı güvenlik, psikolojik ve duygusal güvenlik, etnik ve siyasi görüş konularındaki güvenlik boyutları olarak belirtilebilir” (Işık 2004, s.164).

2.2. ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLAR

2.2.1. Şiddete Yönelik Tutum

Oppenheim (1992) tutumu; bir bireyin herhangi bir uyarıcı karşısında olumlu ya da olumsuz tepki gösterme eğilimi olarak tanımlamaktadır (akt. Şahin ve Dişsiz, 2009). Ülgen (1995) ise tutumların öğrenme yoluyla kazanıldığını, kazanılan bu özelliklerin

bireyin davranışlarına yön veren karar verme sürecinde yanlılığa sebep olabileceğini söylemektedir.

Toplumlar arası değer yargılarındaki farklılıklar aynı olgulara farklı açılardan bakmaya sebep olmaktadır. Kimi toplum da bir davranış şiddet olarak algılanırken farklı bir toplumda bu davranış normal bir hareket olarak algılanabilmektedir. Algılamadaki toplumlar arası farklılıklar bireyler arasında da olmaktadır. Hangi eylemin şiddet olduğu, nedenlerinin ve sonuçlarının bireylerce nasıl algılandığı çok önemlidir. Bu farklılıklar bireylerin şiddete ilişkin tutumlarını belirlemektedir (Zülal, 2001).

Şiddete ilişkin bireylerin tutumları, yaklaşımları bireysel alanda ve toplumsal alanda şiddetin görülme sıklığı ile yakından alakalıdır. Şiddete ilişkin olumlu tutumlar sergileyen bireyler daha çok şiddet yaşayacakları (uygulayıcı veya mağdur olarak), şiddete ilişkin olumsuz tutum takınan bireylerin şiddetten uzak duracakları düşünülmektedir.

Ergil'e (2001, s.41) göre ülkemizde "şiddeti bir davranış biçimi olarak hazırlayan ve pekiştiren birçok kültürel (sosyal değer ve davranış kalıbı) tespit edilebilir." Bunları şöyle sıralanabilir;

- Erkek özelliklerinin abartılması ve yüceltilmesi,
- Çocuk ve kadın dövmenin kültürel olarak olağanlığı,
- Adak ve kurban teşhiri,
- Kan davası,
- Namus cinayetleri, zorla bekaret kontrolleri,
- Trafik kazalarının ülkemizde katliam boyutuna ulaşması.

Hoşgör (2006) toplumun şiddete yönelik tutumunu şu şekilde dile getirmiştir “Geleneksel değerlerin ve toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin ayrılmaz bir parçasını oluşturan şiddet olgusu, aile ve okul ortamında çocukların maruz kaldıkları şiddet aracılığıyla gelecek nesillere aktarılmakta ve bu süreç içerisinde kalıcı ve doğal sayılmaktadır.” Belirtildiği gibi toplumsal tolerans ile bazı ortamlarda ve bazı bireylere şiddet uygulanması yada bazı bireylerin şiddet uygulamaya hakkı varmış gibi bir bakış açısının olması gelecek nesillerin de şiddete yönelik tutumlarının olumlu olmasına, çocukların şiddete daha yakın olmalarına sebep olmaktadır.

Çocukluk yıllarında bir kısırtma olmadan sergilenen saldırgan davranışlar, ergenlikteki saldırgan davranışların, ergenlikte süren saldırgan davranışlar da yetişkinlik döneminde işlenen suçların yordayıcısı olabilmektedir. (Pulkkinen, 1987; akt. Takış 2007). Gökler’e (2008, s.47) göre pek çok zorba, şiddeti özellikle sorun çözme ya da istediklerinin elde etmenin bir yolu olarak gördükleri için şiddete ilişkin olumlu tutumlara sahiptir.

Şiddet davranışlarının aile ortamında öğrenilmeye başlandığına dikkat çeken Paul ve ark. (1997) geçim sıkıntısı nedeniyle zorluk çeken aileler çocuklarına karşı olumsuz bir iletişim sergilemekte, çocuklarına sert ve düşmanca denebilecek davranışlar sergilemektedirler. Bu ortamda büyüyen çocukların ise ileriki dönemlerde saldırganca davranışlar sergilediklerini belirtmiştir (akt. Ayas, 2008).

Şiddet izleyerek, yani modellerden de öğrenildiği için Yüce (2001, s.38) “anne-baba tutumları ve televizyondan izlenen modeller gibi şiddetin benimsenmesine yarayan birçok etken vardır. Bir çocuk kendisi şiddete maruz kalıyorsa, annesinin şiddete uğradığını görüyorsa, televizyonda şiddete dönük filmler izledikçe şiddeti öğrenir.” demektedir. Gözütok ve ark. (2007, s.146) “toplumda yaşanan şiddet olayları ve kitle

iletişim araçlarının bunları sunuş biçimindeki şiddet, şiddetin kanıksanmasına neden olmaktadır. Neredeyse ‘meşru şiddet’ kavramını ortaya çıkarmaktadır.” şeklinde ifade ettikleri aslında toplumun şiddete yönelik algısının duyarsızlaştığına ve tutumunun şiddeti normal görmeye kadar değiştiğini de göstermektedir.

Doğan (2001) tarafından ana-baba tutumları ve ergenlerin saldırgan davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiş; ailede duygusal olarak ihmal edilmiş, sağlıklı ilişkiler kuramayan ve tutarsız bir disiplin anlayışı gören ergenlerin saldırgan davranışlarında artma görülmüştür.

Balkıs, Duru ve Buluş (2005) ilköğretim II. kademe öğrencilerinin şiddete ilişkin tutumlarına yönelik yapmış olduğu araştırma sonucunda; şiddete ilişkin olumlu görüş ve inanç geliştiren öğrencilerin, diğer öğrencilere göre daha yüksek düzeyde şiddet eğiliminde olabileceklerini saptamıştır. Aynı çalışmada şiddete ilişkin tutum, cinsiyet ve yaş açısından değerlendirilmiş, erkek öğrencilerin şiddete ilişkin tutumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yaş açısından ise; yaş arttıkça şiddete ilişkin tutumun da arttığı görülmüştür.

Genel olarak toplumun, özelde ise toplumu oluşturan aile bireylerinin şiddete ilişkin tutumunu çok olumsuz değildir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda, bazen şiddet uygulamanın veya şiddete maruz kalmanın normal karşılandığı durumlar ortaya çıkmıştır. Şiddete yönelik tutumları konu alan çalışmalar, genellikle aile içi şiddet konusu araştırılırken, incelenmeye çalışılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların bazıları şöyledir:

Tunçel, Dünder ve Peşken (2007) ebelik ve hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerin şiddete yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Bu

öğrencilere ileride meslek hayatında sağlık yardım almak için kendi buldukları kuruma başvuran kadınların aile içi şiddete uğruyor olmalarına karşın neler düşündüklerini tespit etmek amacıyla bazı sorular sorulmuştur. Öğrencilerin % 94'ü sorununu anlatan kadının şiddetin varlığını ortaya çıkarmasının, kadının kendi sağlığı üzerinde bir etkisi olmayacağını, % 68.9'u aile içi şiddetin, aile içi özel bir sorun olduğunu ve sağlık personelinin bu konuya karışmasının doğru olmayacağını, % 55.9'u şiddete uğramış kadına öncelikle "kocasını kızdıracak ne yaptığı"nın sorulması gerektiği ifadelerine katılmadıklarını bildirdi. Şiddete yönelik bu olumsuz tutumları öğrencilerin çoğu doğru bulmazken son iki maddeye yönelik belirtilen görüşlerin yüzdeleri dikkat çekmektedir.

Hıdıroğlu, Topuzoğlu ve Karavuş (2006) tarafından 146 kadınla yüz yüze görüşülerek; kadınların fiziksel şiddete maruz kalma ve çocuklarına şiddet uygulama faktörlerini tespit etmeye yönelik yaptıkları çalışma neticesinde kadınların % 40.4'ü kocası tarafından fiziksel şiddete maruz kalırken; kadınlar en çok çocuklarının bakımını ihmal ederlerse % 42.5 ve kocalarına karşılık verilerse % 41.8 dayanın haklı olduğunu düşünmektedirler. Bu sonuçlar Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2003)'nin yapmış olduğu araştırma sonuçları ile uyumludur. Araştırma sonuçları şu şekilde değerlendirilmiştir. Kadınlar; yemeği yakması, eşine karşılık vermesi, çocukların bakımını ihmal etmesi, cinsel ilişkiyi reddetmesi, lüzumsuz para harcaması gibi durumlarda kocası tarafından şiddet gösterilmesini (onaylama oranı İstanbul'da %26.8, Batı Marmara'da % 35.0) onaylamaktadırlar (Hıdıroğlu ve ark. 2006).

Karataş ve ark. (2006) tarafından kırsal kesimde yaşayan kadınların aile içi şiddete ilişkin görüşlerinin incelendiği araştırmada (Bu araştırmaya katılan kadınların %60,0'ı çevresinde aile içi şiddet olduğunu ifade etmiştir.) sözlü kavga, küfür, baskı

uygulama gibi davranışları kadınların yalnızca %30.6'sının şiddet olarak tanımlaması bu tür davranışları olağan gördüklerini ve şiddet olarak tanımlamadıklarını göstermektedir. Aynı çalışmada kadınlara “koca karısını döver de sever de” sözü için ne düşündükleri sorulmuş, kadınların %57.7'si buna katılmadıklarını ifade ederken %37.4 katıldığını, %4.9'u da “dayak bana çok fazla zarar vermeyecekse ve eşim çok kızarsa olabilir” diye görüş belirtmiştir. Bu araştırmada kadınlara “eşler arasındaki şiddetin nedenleri” konusundaki görüşleri sorulduğunda kadınların %52.5'i eşler arasındaki şiddetin nedenin kadının söz dinlememesi olarak belirtmiştir.

Ergören ve ark. (2006) tarafından hukuk fakültesi öğrencilerinin aile içi şiddetle ilgili yaklaşımlarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada; hukuk fakültesinde okuyan erkek öğrencilerin aile içi şiddetin önlenmesinde hukukçulara düşen rolü daha sınırlı gördükleri ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin şiddete yönelik bu tutumlarını hukuk alanında şiddetin önlenmesine olumsuz etkileri olacağı düşünülmüştür.

Gömbül (1998) hemşirelerin, ailede kadına eşi tarafından uygulanan şiddet ve mesleki role ilişkin tutumlarını inceleyen çalışma sonucuna göre 35 yaş ve üzeri hemşireler şiddete uğrayan kadına “tartışmaya yol açacak davranışlardan kaçınmasını, kocasının zamanla düzeleceğini söyleyerek, sabırlı olmasını, bir süre evinden çıkmamasını” önereceklerini belirtmişlerdir. Yukarıda, sağlık çalışanlarıyla farklı farklı yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar çıkmıştır. Bu da toplumumuzun şiddete yönelik tutumunu göstermesi açısından manidardır.

Yapıcı'ya (2006) göre bireylerin şiddete ilişkin tutumlar edinmenin temelinde, insanın özellikle ergenliğe kadar olan dönemde her şeyin merkezinde kendinin görmesi vardır. Her şeyin merkezine kendini koyan insanın en büyük güçlüğü ise paylaşmayı bilmemesidir. Paylaşmayı bilmeyen insan, elde edemediği her şey için bir suçlu arar.

Bunu başlangıçta sözel ifadelerle döker. Bu sözel ifadeler ise genellikle kınanır, sorgulanır, aşağılanır ya da şiddete uğrar. Çocuk için sözel ifade edişin yetersizliğı böylelikle anlaşılır. Suçlamalarını ve kızgınlığını uygun bulduğı ortamlarda davranışa dönüştürebilir. Çoğunlukla bu basit ve sıradan gözükten şiddet öncesi davranış kalıpları, gelecekte tutum olarak şiddet eğiliminin temellerini oluşturur.

Fatum ve Hoyle'e (1998) göre birçok ergen, birisi tarafından kendisine saygısızlık gösterilirse (kaba davranışlar, şiddet gibi), kendine gösterilen saygıyı tekrar kazanmak için harekete geçer ve misillemeye bulunur. Misilleme sonucunda karşıdakine aynı düzeye ya da daha ağır bir biçimde karşılık veren ergen bu davranışını haklı olarak gösterir (akt. Çetin, 2004).

Vernberg ve Jacobs (1999) öğrencilerin kendilerinin akran kurbanı olmaları, başkalarının akran kurbanı olma durumları ve şiddete yönelik tutumları ölçmek amacıyla 1033 ergenin katıldığı bir çalışma yapmışlardır. Ergenlerin kendileri hakkında bilgi verdiği akran kurbanlığı ölçeğinden alınan sonuçlar karşılaştırılmıştır. Şiddete yönelik tutum ile arkadaşlara yönelik saldırganlık arasında ilişki bulunmuştur. Saldırganlığın kabul edilebilir ve haklı görülmesi ve hak edildiğinin düşünülmesine ilişkin güçlü bir inanç akranların şiddet davranışlarının kurbanı olması ile ilişkilidir. Erkek ve kız ergenlerin hepsi şiddete ilişkin ne kadar olumlu tutuma sahipse arkadaşlarına karşı o kadar saldırgan davranışta bulunmaktadır (akt. Çetin, 2004).

Bazı öğrencilerin şiddete ilişkin daha eğilimli olmalarının sebebine yönelik "Tek ebeveynli, yoksul, alkol yada uyuşturucu bağımlısı, travmaya maruz kalmış ve duygusal sorunları olan ailelerden gelen çocuklar diğer çocuklara oranla şiddete yönelme eğilimindedirler (Goottfredson, 1997)" şeklinde görüşler de dile getirilmiştir (akt. Bulut, 2008, s.25).

Okul zorbalığı ile ilgili yapılan araştırmalarda “aşırı saldırgan zorbalarn kişilik bozukluklarına sahip oldukları ve şiddet ilişkin olumlu tutumlar sergiledikleri dile getirilmektedir” (Olweus, 1978).

Sibel Kalycioğlu ve Dr. Helga Rittersberger Tılıç tarafından 1994–1995 yılları arasında yapılan bir çalışmada ailelerin hangi davranışları şiddet olarak grdđđ, şiddet eylemlerini nedenlerini ve sonuçlarının bireyler tarafından nasıl grldđđ, aile bireyleri arasında çıkan çatışmalarda şiddetin kullanılmasının hangi nedenlerle doğal ve haklı kabul edildiği konularına sosyolojik açıdan bakılmaya çalışılmıştır. Sonuçta en çok dayak, küfür, kötü söz, başkasına zarar vermek amacını taşıyan söz ve davranışların şiddet olarak algılandığı görülmüştür. Araştırmaya katılanların hemen hepsi şiddeti doğru olmayan bir davranış olarak görmektedir. Katılımcılar hem kamusal alanda hem de ailede şiddetin çok yaygın olduğunu vurgularken kendi ailelerinde sorunların şiddete başvurmadan zldđđn belirtmişlerdir. şiddet, toplumun benimsediği bir amaca ulaşmak ya da bazı toplumsal değerleri korumak için kullanıldığında, şiddete başvurmak haklı görülmüş ve meşruluk kazandığı görülmüştür. Örneğin ocuklar yaramazlık yaptığında ya da kadın itaat etmiyor, görevlerini yerine getirmiyorsa şiddet uygulanması erkekler ve en çok da kadınlar tarafından haklı bir davranış olarak görülmüştür (Zülal, 2001, s.36).

2.3. OKUL ZORBALIğI

2.3.1. Okul Zorbalığı

Okullarda yaşanan şiddet olayları genelde fiziksel şiddet olarak gündemde kalıp, uzun süre dile getirildiği için pek çok çocuğun okuldan soğumasına sebep olan zorbalık olgusu üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Oysaki okul zorbalığı dünyada çoğu

toplumda görülen yaygın bir problemdir (Furniss, 2000, s.9). Okul zorbalığı, “okullarda bugün düşük düzeyde şiddetin en yaygın biçimidir” (Genç, 2007, s.9). Okullarda zorbalık o kadar ileri boyutlara varmıştır ki günümüzde pek çok öğrenci için okul artık güvenli bir yer olmaktan çıkmıştır (Kartal ve Bilgin, 2007). Okullarda yapılan zorbalık her yıl birçok öğrencide ruhsal, somatik, sosyal, akademik problemler yaşanmasına yol açacak kadar yaygındır. Zorbalık davranışının derecesi ise “yıkıcı olmayan”dan (sözel sataşma), “yıkıcı olan”a (fiziksel şiddet) ve sosyal olarak dışlamaya (duygusal zorbalık) kadar değişerek geniş bir alanı kapsamaktadır (Koç, 2006).

Okullarda yaşanan zorbalık olaylarının öğrenciler üzerindeki etkileri ruh sağlığı açısından önemlidir. Furniss’e (2000, s.9) göre de zorbalık okullarda öğrenciler üzerinde yaygın bir şekilde korku, mutsuzluk gibi sıkıntılara sebep olurken aynı zamanda fiziksel yaralanmalara ve ruhsal travmalara neden olmaktadır.

Okullarda öğrencilerin akranlarına uyguladıkları zorbaca tavırlar eğitim-öğretim ortamlarında görülen en önemli şiddet unsurlarıdır (Ayyıldız ve Canlı, 2007, s.100). Yine benzer biçimde Kartal ve Bilgin (2007) günümüzde okullarda yaşanan şiddet olaylarının en yaygın biçimini zorbalığın oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

Zorbalıkla ilgili ilk çalışmaları başlatan Olweus başlangıçta zorbalığı *mobbing* sözcüğü ile ifade etmiştir. Bu ise bir grup öğrenci tarafından yapılan şiddet anlamına gelmektedir. Zamanla yapılan eleştirileri de göz önüne alan Olweus bu terimin yeterince okul zorbalığını tanımlamadığını düşünerek *mobbing* yerine *bullying* terimini kullanmaya başlamıştır (Pişkin, 2002).

Zorbalıkla ilgili sözlüğe bakıldığında ise ‘zorba’, TDK Türkçe Sözlükte (1998) “Gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü

tanımayan (kimse) olarak tanımlanırken ‘zorbalık’ ise; *zorbaca davranışta bulunma*, şeklinde tanımlanmıştır.

Furniss’e (2000, s.9) göre, okul zorbalığı ve okul zorbalığının kurbanlar üzerindeki etkileri 1980’li yılların başından itibaren araştırmalara konu olmuştur. Zorbalıkla ilgili ilk çalışmalar İskandinav ülkelerinde başlamıştır (Göker, 2007). Zorbalık ile ilgili araştırmalar 1970’li yılların sonlarında başlamış, Dan Olweus ve arkadaşları tarafından Norveç ve İsveç’te çalışmalar yapılmıştır. Norveç’te 1980’li yıllarda üç çocuk düzenli bir şekilde zorbalık davranışlarına maruz kaldıkları için intihar etmişlerdir. Bu olaylar Norveç’teki okullarda zorbalık davranışlarına karşı ulusal bir etkinlik başlatılmasına neden olmuştur. Olweus tarafından Norveç’teki okullardaki zorbalığı önlemek için program geliştirilmiş ve uygulanmıştır, bu yapılanlar aynı zamanda zorbalık ile ilgili ilk sistematik çalışmadır (Alikashiöglu ve Ercan, 2007).

Zorbalık konusunda çalışmış olan araştırmacılar takip edildiğinde zorbalık ile ilgili farklı tanımlamalar olduğu görülmektedir. Fakat araştırmacıların zorbalık tanımını yaparken bazı ortak noktalarda da birleştikleri görülmektedir.

Zorbalıkla ilgili en sık kullanılan tanım Olweus’un tanımıdır. Olweus’a (1987) göre; bir kişi, diğer bir kişi veya kişiler tarafından kasıtlı, tekrarlı veya en azından bir süre devam eden olumsuz davranışlarla karşı karşıya bırakılıyorsa bu kişinin zorbalığa uğradığı söylenebilir.

Bosworth, Espelage ve Simon (1999) zorbalığı; başkasında fiziksel ya da psikolojik bir hasara neden olabilecek saldırganlık davranışının bir alt bölümü olarak nitelerken Mellor (1997) ise, belli bir durumda kendisini savunamayacak durumda olan bir çocuğa karşı tekrarlanan bir biçimde yöneltildiği görülen olumsuz türdeki saldırgan

bir davranış olarak tanımlamıştır, Bosworth, Espelage (1999) ise okul zorbalığını; bir ya da daha fazla öğrencinin, kendilerinden güçsüz ve kendilerinin koruyamayacak durumdaki öğrenci ya da öğrenci grubunda fiziksel, psikolojik ve sosyal zararlara neden olabilecek davranış gurubundan oluşan bir saldırganlık türü olarak tanımlamışlardır (akt. Koç, 2006).

Kaltiala-Heino ve Rimple (1999) zorbalığı, bir öğrenciye diğer bir öğrenci veya bir grup öğrenci tarafından hoşça gitmeyen şeylerin yapılması veya söylenmesi olarak tanımlarken, Furnis (2000) ise zorbalığı, bir kişinin diğer bir kişiyi incitmesine neden olan herhangi bir davranış olarak tanımlamış, West ve Salmon (2000) ise kasıtlı olarak bir veya daha fazla çocuğun bir başka çocuğa acı veren, strese yol açan tekrarlı ve güç kullanmayı içeren davranışları olarak tanımlamışlardır (akt. Ayas, 2008).

Besag (1995) ise okul zorbalığını, güçlü durumdaki bir ya da bir grup öğrencinin kendi çıkarları için karşı koyma gücü olmayan öğrenci ya da öğrencilere eziyet etme niyeti ile fiziksel psikolojik, sözel ve sosyal olarak yinelenen saldırganlık türündeki davranışlar olarak tanımlamıştır.

Bir başka zorbalık tanımı ise şöyle yapılmıştır; Amerikan Ulusal Okul Hemşireleri Derneği (NASN, 2003) zorbalığı bir yada daha fazla çocuğun başka bir çocuğu, tekrarlayıcı özellikte, kasıtlı olarak, algılanan veya gerçek gücün varlığında, sözlü ve/veya sözsüz, fiziksel, duygusal istismarı olarak tanımlar (akt. Karataş ve Öztürk, 2009, s.63).

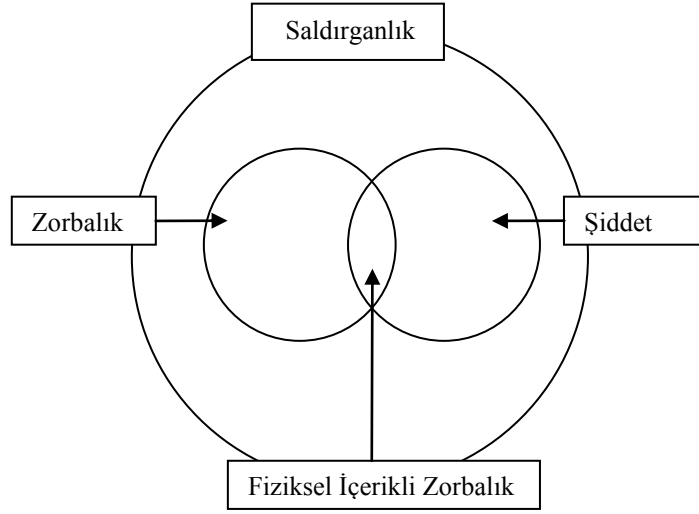
Pişkin (2002, s.536) diğer tanımları da göz önünde bulundurarak şöyle bir tanım yapmıştır; “okul zorbalığı bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle kurbanın kendisini

koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür”. Kartal ve Bilgin (2007) ise zorbalığı, zorbalıkta baskın kişiler kasıtlı olarak ve tekrarlı biçimde daha az baskın olan kişilere zarar verirler şeklinde tanımlamıştır. Bu saldırgan davranış fiziksel olarak (örneğin: tekmeleme, vurma) veya sözel olarak (isim takma) gerçekleşebilir.

Zorbalık ile ilgili tanımlar incelendiğinde zorbalığı bir çeşit saldırganlık olduğu açıktır, ancak zorbalığı diğer saldırganlık türlerinden ayıran en önemli nokta Olweus,'un (1999) dikkat çektiği eşit olmayan bir güç ilişkisinin olması, süreklilik ve kasıt özellikleri taşımasıdır. Yani güçleri eşit olan insanların uygulamış olduklarına şiddet denilebilirken, aralarında güç dengesi olmayan bir durumda yaşananlar ise zorbalık olarak tanımlanabilir ama her halükarda yaşananlar saldırganlıktır (Pişkin, 2002:536).

Pişkin (2002, s.537) zorbalık ile şiddet ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: “saldırganlık içine hem şiddeti hem de zorbaca eylemleri alan bir şemsiye kavram niteliğindedir. Şiddet ve zorbaca davranışların örtüştüğü alanlar olduğu gibi farklılaştığı alanlar da vardır. Zorbalığın fiziksel boyutta ortaya çıktığı durumlarda, örneğin dövme, vurma, tekme atma durumlarda zorbaca eylemler aynı zamanda şiddet olarak kabul edilmektedir. Ancak zorbalık fiziksel olmayan boyutlarda da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, dalga geçme, kızdırma, yalnızlığa terk etme (...) gibi zorbalık türleri de bir çeşit saldırganlık olmasına karşın gerekli unsurları içermediği için şiddet olarak kabul edilmez. Buna karşın pek çok şiddet eylemi zorbalık olarak kabul edilmez. Örneğin kuyrukta bekleyen ve güçleri birbirine yaklaşık eşit olan iki insanın kavga etmesi gibi(...)”. Saldırganlık, şiddet ve zorbalık arasındaki ilişki Şekil-2.1’de şöyle gösterilmiştir.

Şekil-2.1. Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık türleri arasındaki ilişki Olweus (1999, s.537).

Kaynak: Pişkin'in (2002) "Okul Zorbalığı: Tanım, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler" isimli makalesinden alınmıştır.

Araştırmacılar zorbalık ile saldırganlık arasındaki ilişkiye de genel olarak dikkat çekmişlerdir. Bunu "Literatürde zorbalık saldırganlığın bir türü olarak kabul edilmektedir" (Griffin ve Gross, 2004; akt. Kutlu 2006, s.7) şeklinde dile getirirlerken Sabuncuoğlu ve ark. (2006, s.28) bu ilişki için "Genel olarak zorbalık, saldırganlık yoluyla kişiler arası güçlülüğün vurgulanmasıdır" demektedir. Zorbalık, şiddet ve saldırganlık birbirleriyle çok fazla iç içe girmiş terimler olmasına rağmen birbirlerinden farkları da vardır. Şekil-2.1'de görüldüğü gibi saldırganlık geniş bir alanı kapsamaktadır. Kapsamına şiddet ve zorbalık da girmektedir. Bütün zorbalık ve şiddet davranışları saldırganlık olarak yorumlanır. Zorbalık ile şiddet arasında ortak alan olduğu gibi farklılıklar da vardır. Şiddet ve zorbalık saldırganlığın iki ayrı alt boyutunu oluşturur. Zorbalıkla şiddet fiziksel olarak meydana geldiğinde birbirine benzemekle birlikte Olweus'un (1999) belirttiği zorbalığın; kurbanla zorba arasındaki güç

dengelesizliği gerektirmesi ve tekrarlı olması gibi ayırt edici özellikleri açısından zorbalık ve şiddet birbirinden ayrılmaktadır.

Zorbalık içeren davranış fiziksel boyutta gösteriliyorsa vurma, yumruk atma, tekmeleme v.b. gibi bu tür eylemler şiddet olarak kabul edilir. Zorbalığın şiddetten ayrılan tarafı ise zorbalık fiziksel olmayan boyutta bir davranış olabilir. Örneğin: alay etme, kızdırma isim takma, hakkında söylenti çıkarma, dışlama gibi zorbalık türleri de bir çeşit saldırganlık olduğu halde şiddet olarak tanımlanmaz. Bazı şiddet olayları ise zorbalık olarak kabul edilmez (Pişkin, 2002).

Olweus (1999)'a göre bir eylemin zorbalık sayılabilmesi için aşağıdaki şu üç ölçüte sahip olması gerekir:

1. Kurban konumundaki birey yada bireylere yönelik kasıtlı zarar verme amacıyla yapılan saldırgan davranışlar olması,
2. Davranışın süreklilik özelliği göstermesi,
3. Zorba ile kurban arasında bir güç dengesizliğinin olması.

Okullarda zorbalık olaylarının sayısı her geçen gün artmakta ve bir çok öğrenci bu olaylarından etkilenmektedir. Dolayısıyla bu denli yaygınlık gösteren bir konu üzerine de yapılan araştırma sayısı artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü otuz beş ülkenin verileri karşılaştırdığı raporda zorbalığın görülme oranının %1-50 arasında olduğunu tespit etmiştir (WHO, 2004; akt. Karataş ve Öztürk, 2009). Pişkin (2002, s.539) ise “okul zorbalığının sıklık derecesini araştırılan araştırmalar incelendiğinde okullarda zorbalığa uğrayan öğrencilerin oranının % 4 ile % 50 arasında değiştii”ni belirtmiştir. Berger (2007) ise yapmış olduğu bir çalışmada PsycINFO veri tabanında yer alan 62 dergide zorbalıkla ilgili yayın sayılarının 1990’lı yıllarda 289 iken, 2000-2004 yılları arasında 562’ye yükseldiğini belirtmiştir (akt. Karataş ve Öztürk, 2009).

Türkiye’de de dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi zorbalıkla ilgili yayınlar artmaktadır; (Alikashiöglu ve Ercan, 2007; Ayas, 2008; Bilgiç ve Yartal, 2008; Çetinkaya ve arkadaşları 2009; Çınkır ve Karaman-Kepenekçi, 2003; Dölek, 2001; Gültekin, 2003; Kapcı, 2004; Karataş ve Öztürk, 2009; Kartal, 2009; Kartal ve Bilgin, 2007, 2008; Koç, 2006; Takış, 2007; Tiryaki, 2008; Totan, 2007; Gökler, 2007; Pişkin, 2002, 2003, 2006; Pişkin ve Ayas, 2005; Ulusoy, 2007; Yıldırım, 2001; Yurtal ve Cenkseven, 2006).

Kapcı (2004) zorbalıkla ilgili yaptığı çalışmada öğrencilerin yarısına yakın bir bölümü (%40) bedensel, sözel, duygusal ya da cinsel zorbalığa maruz kaldıkları görülmüştür. Bedensel, sözel, duygusal ya da cinsel zorbalığa maruz kalan çocukların, daha az maruz kalanlardan anlamlı ölçüde daha yüksek depresyon ve kaygı belirtileri gösterdikleri görülmüştür.

Furniss’e (2000, s.26) göre zorbalığın kurbanlar üzerinde olumsuz etkileri vardır. Bu uzun süreli etkileri nedeniyle zorbalık aslında toplum geneli için de bir sorundur.Olweus (1994) çocukluk ve ergenlik dönemlerinde zorba davranışları olan bireylerin yirmili yaşlara geldiklerinde suç davranışlarında dört kata varan oranlarda bir artış olduğunu; yine çocukluk ve ergenlik döneminde zorbaca davranışlara maruz kalan öğrencilerin ise ileri düzeyde depresyon ve düşük özgüven sorunu yaşadıklarını ifade etmektedir. Yine Olweus (1995) tarafından yapılan bir başka çalışmada 6–9. sınıflarda kronik bir biçimde zorba olarak tanılanan çocukların % 60’nın 24 yaşına geldiklerinde yasal düzeyde en az bir kez sorun yaşadıkları ve polis kayıtlarına geçtikleri tespit edilmiştir (akt. Koç, 2006).

Culligford ve Morrison (1995) yaptıkları çalışma sonucunda; okul yıllarında zorbaca davranışlar sergileme ile yetişkinlik döneminde suç işleme davranışının sıklığı

arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Zorbalık yapma ile tahripçilik (vandalizm), hırsızlık, alkollü içecekler kullanma ve sigara içme, okuldan kaçma gibi davranışlar arasında da ilişki olduğunu ifade etmektedirler (akt. Ayas, 2008).

2.3.2. Zorbalık Türleri

Olweus (1993) üç tip zorbalıktan söz eder; sosyal dışlama, fiziksel ve sözel zorbalık. Fiziksel ve sözel zorbalığı gözlenebilir olduğu için *doğrudan zorbalık* olarak, sosyal dışlamayı ise *dolaylı zorbalık* olarak tanımlamaktadır.

Memduhoğlu ve Taşdan (2007, s.73) zorbalığın türlerini şu şekilde aktarmışlardır; “ABD’de geliştirilen Güvenli Okul Programı’nda (The Cool School Programme) okul zorbalığı; fiziksel, sözel, psikolojik, cinsel, ırkçı ve ilişkisel olarak türlere ayrılmıştır. Buna göre; vurma, itme, yumruk-tekme atma, tükürme, eşyalara zarar verme gibi davranışlar *fiziksel zorbalık*; ad takma, alay etme, sataşma, iğneleme, istemedikleri ya da yanlış olduğunu bildiği bir şeyi yapma konusunda mağduru tehdit etme, ona meydan okuma *sözel zorbalık*; dışlamak, küçük düşürmek, şaka yapmak, hakkında çirkin dedikodu yaymak, ve söylentiler yaymak, mağdur hakkında notlar yazıp birbirlerine vermek, baskı yaparak gözdağı vermek, bir kişinin suçunu mağdura yüklemek, rezil etmek, bakışlarla ya da mimiklerle tehdit etmek *psikolojik zorbalık*; hoş karşılanmayan cinsel yorumlar, uygunsuz dokunmalar, mağdurun cinsel yönelimi hakkında dedikodu yaymak *cinsel zorbalık*; ırkı, milliyeti, etnik kökeni ve geçmişi ile ilgili olumsuz yorumlar ve ayrımcılık yapmak *ırkçı zorbalık*; gruptan dışlamak, görmezlikten gelmek, soyutlamak, dedikodular yaymak, güvenini zedelemek, topluca dışlamak, yüksek sesle konuşarak mağdurun hakkında konuşulduğunu kendisine duyurmak, dış görünüşü ile ilgili onu küçük düşürmek, küfürlü mesajlar, notlar,

mektuplar, çizimler, e-postalar göndermek ve telefon aramaları yapmak da *ilişkisel zorbalık* olarak tanımlanmıştır (The Cool School Programme, 2004)’’.

Pişkin (2006) ise zorbalık yöntemlerini; vurmak, basit tekmelemeler veya yumruk atmak, tehdit etmek, sürekli kızdırmak, incitici lakaplar takmak, aşağılamak, küfür etmek, karşılarındaki kişi hakkında yalan yanlış dedikodu çıkarmak, zor kullanarak para almak, korkutmak, agresif davranışlarda bulunmak, kasıtlı zarar vermek şeklinde sıraladıktan sonra ilköğretim öğrencileri arasında yaşanan akran zorbalığı olaylarının türleri ve sıklığını ortaya koymak amacıyla yaptığı araştırmada; öğrenciler en fazla sözel zorbalığa uğradıklarını bunu fiziksel ve dolaylı zorbalığın izlediğini belirlemişlerdir. Araştırma sonucuna göre ayrıca erkek öğrencilerin fiziksel, kız öğrencilerin ise sözel ve dolaylı zorbalığa (dışlama, oyuna almama, dedi kodu v.b.) anlamlı biçimde daha fazla uğradıkları tespit edilmiştir.

Kapıcı (2004) ilköğretim 4 ve 5.sınıf öğrencilerini maruz kaldıkları zorbalık ile ilgili araştırmada deneklere yönelttiği sorularda zorbalık türlerini 4 başlık altında toplamıştır:

1-Bedensel: itme, tekme ya da tokat atma, tehlikeli aletle saldırı, saç-kulak çekme, bedene yönelik kaba şaka yapma,

2- Sözel: ad takma, alay etme, takılma, laf atma, hakaret, küfür, tehdit etme, dedi kodu yayma,

3- Duygusal: gruptan dışlama, küçük düşürme, ayrımcılık yapma, eşyaya zarar verme,

4- Cinsel: cinsellik içeren sözler, sarkıntılık, elle rahatsız etme,

European Community’de (2001) çocukların ve gençlerin zorbalık olarak nitelendirdikleri davranışlardan bazılarını aşağıdaki gibi sıralanmıştır, ayrıca zorbalığın türlerini de Tablo-2.1’deki gibi verilmiştir(akt. Koç, 2006):

1. Kendilerine isim ya da isimler takılması, kızdırılmaları,
2. Dövülmeleri veya saldırıya uğramaları,
3. Çantalarının veya eşyalarının alınarak etrafa fırlatılması,
4. Kendileri hakkında dedi kodu yapılması,
5. Görmezden gelinmeleri veya grubun ya da toplumun dışında bırakılmaları,
6. Paralarının veya eşyalarının zorla alınmaya çalışılması,
7. Dinlerinden veya ten renklerinden dolayı saldırıya uğramaları,

Tablo-2.1 Zorbalığın Türleri

Kategoriler	B biçimler
Sözel zorbalık	Sürekli olarak kızdırma, isim takma, alay etme, dedi kodu yayma
Fiziksel zorbalık	İtme, çimdik atma, yumruklama, tekme atma ve silah kullanma
Duygusal zorbalık	Dışlama alay konusu etme ya da utandırma
Başkasına ait bir şeyi alma zorbalığı	Birisini cebindeki para, şeker ya da değerli bir şeyleri vermeye zorlama
Saklama zorbalığı	Elbise, kitap, oyuncak ve para gibi değerli şeylerin kaybolması
İrkçı zorbalık	Bireyin etnik kökeni, elbisesi, beden yapısı, şivesiyle alay etme, Duvar yazıları yazma ya da hareketlerde bulunma
Davranış zorbalığı	Yumruk gösterme, yüz ekşitme, birisine kötü bakmak için parmağını kaldırmak
Bozucu zorbalık	Sınıftaki çalışmaların ve ev ödevlerinin üzerini karalamak ve ya oynanan bir oyunu bozmak
Cinsel zorbalık	İstenmeyen fiziksel temas (cinsel tacizde bulunmak) ya da küfür niteliğindeki ifadeler ve hareketlerde bulunmak

Kaynak: (European Community European Social Fund 2001, akt. Koç, 2006, s.38)

Woods ve Wolke (2004) tarafından İngiltere’de ilköğretim öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada, ilköğretim öğrencileri arasında doğrudan zorbalık davranışının, dolaylı zorbalık davranışına oranla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Nabuzoka (2003) tarafından İngiliz ve Zambiyalı ilk ve ortaokul öğrencilerinin uğradıkları zorbalık türleri ve oranlarının karşılaştırıldığı araştırmada İngiliz öğrencilerin uğradıkları zorbalık türleri ve oranları şöyle çıkmıştır; İngiliz öğrencilerde tekmelemeye maruz kalma %21.1, vurmaya maruz kalma %22.5, parasının zorla alınmaya çalışılması %2.7 çıkarken Zambiyalı öğrenciler için ise oranlar sırasıyla şöyle çıkmıştır; %4.8, %10, %13.5.

Çinkır ve ark. (2003) ise zorbalığın ilk ve orta öğretim kurumlarında ne ölçüde ve hangi ortamlarda görüldüğüne ilişkin öğretmen ve yönetici görüşlerine başvurdukları araştırmada; itme, ad takma, alay etme ve cinsellik içeren sözler söylemeyi en sık rastlanan zorbalık türleri olarak tespit etmişlerdir.

Çetinkaya ve ark. (2009, s.154-155) tarafından sosyo-ekonomik durumu farklı olan üç ilköğretim okulunda yapılan bir çalışmada öğrencilerin yaşadıkları zorbalık türleri şöyle çıkmıştır;

- Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan okulda itme %42.4, saç-kulak çekme %13.9, ad takma %50, tehdit etme %7.2, eşyaya zarar verme %20 çıkmıştır,
- Sosyo-ekonomik düzeyi orta olan okulda itme %48.9, saç-kulak çekme %23.8, ad takma %45.5, tehdit etme %11, küçük düşürme %21.3 çıkmıştır,
- Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan okulda itme %56.9, bedene kaba şaka yapma %33.1, ad takma %50, tehdit etme %7.2, eşyaya zarar verme %20 çıkmıştır.

Kartal ve Bilgin (2008) öğrenci, öğretmen ve veli zorbalık görüşlerine ilişkin çalışmada en sık maruz kalınan zorbalık türlerini şöyle tespit etmiştir; fiziksel, sözel, dedikodu, dışlama, hırsızlık, tehdit. Ayrıca Alikashiöglu ve Ercan (2007) zorbalığın; fiziksel, sözel ve diğer doğrudan veya yan yöntemler kullanılarak gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir.

Kepenekçi ve Çinkır (2006) 692 lise öğrencisine yönelik yaptıkları araştırmada ise en tipik zorbalık biçimlerini sırasıyla: itme (%58.1 kızlar; %63.5 erkekler), isim takma (%44.1 kızlar; %61.8 erkekler) almaktadır.

Teknolojik gelişmelere paralel olarak okullarda öğrenciler arasında yaşanan zorbalık türleri arasına “sanal zorbalık” (cyber bullying) adıyla yeni bir zorbalık türü eklenmiştir. Balsey (2007) tarafından sanal zorbalık; bir birey ya da grup tarafından bilginin ve iletişim teknolojisinin başkalarına zarar vermek amacıyla kullanılması olarak tanımlanırken, Patchin ve Hinduja (2006) tarafından ise sanal zorbalık; elektronik metinler aracılığıyla kasten ve belirli tekrarlarla gerçekleştirilen zarar verme davranışları şeklinde tanımlanmıştır (akt. Aras, 2008).

Alan yazında sanal zorbalığa ek olarak birkaç zorbalık türü daha sayılmıştır; “eşcinsel bireylere karşı olumsuz tutumları, saldırganca davranışları ifade eden *homofobik zorbalık* (homophobic bullying) ve bireyin içinde yaşadığı toplumunda çoğunluğun dahil olduğu etnik nüfustan olmaması dolayı ayrımcılık içeren davranışlara maruz kalmasıyla ortaya çıkan zorbalık türünü ifade eden *ırkçı zorbalık* (racist bullying) (Donnell ve Firth, 2006; akt. Totan, 2007, s.199)”.

Zorbalık olaylarını değerlendirirken, zorbalık olaylarda ortaya çıkan farklı roller vardır. Genelde zorbalık olayları işlenirken çoğunlukla zorba ve kurbandan

bahsedilmektedir. Furniss'e (2000, s.12) göre zorbalık olaylarında tarafları sadece zorba ve kurban olarak ayırmak çok basit olur, bu konuda farklı sınıflandırmalardan bir tanesi Wolfe tarafından; tarafsız olanlar kendi içinde gruplandırıldıktan sonra, zorbalar ise, sadece fiziksel zorbalığa katılanlar, sadece dolaylı zorbalığa katılanlar ve her ikisine katılanlar şeklinde yapılmıştır. Kartal ve Bilgin (2008) ise zorba ve kurbanların dışındaki bu rolleri şöyle tanımlamıştır; *Saf zorbalar*; diğer çocuklara zorbalık yapar ancak kendileri asla kurban durumuna düşmezler. *Saf kurbanlar* ise daima zorbalığa uğrar ve asla zorbalık yapmazlar. *Zorba/kurbanlar* ise zaman zaman kurban durumunda bulunurken, bazen de diğerlerine zorbalık yaparlar. *Savunucular* ise zorbaya karşı çıkan ve kurbanı koruyanlardır.

Zorbalık olaylarında bir de *izleyici* öğrenciler yer almaktadır. Bunlar yaşanan herhangi bir zorbalık olayına şahit olan öğrenci grubudur. İzleyiciler hiçbir şeye karışmasalar bile zorbalık olaylarına etkileri olmaktadır; zorbalık yapılırken izleyici olanlar yaşanan zorbalığa müdahale etmedikleri takdirde bu olaya pasif olarak katkı sağlamış olmaktadır. İzleyiciler olayı durdurmak için hiçbir şey yapmadıkları zaman zorbanın davranışını pekiştirmiş olmaktadır (Karataş ve Öztürk, 2009, s.69).

2.3.3. Okul Zorbalığının Sebepleri

Zorbalığın sebeplerine yönelik, neden gerçekleştiğine yönelik bir çok görüş vardır. Bunlardan bazıları ise şöyledir; Olweus (1993) zorbalığa neden olan tepki örüntülerinin gelişiminde rol oynayan dört faktör tespit etmiştir (akt. Gökler, 2008, s.61). Bunlar kısaca şöyledir:

1. Çocuğun ilk bakıcısının duygusal tutumu (duyarsız, içten olmayan, ilgisiz vb.) olumsuzsa ileride çocuğun saldırgan olma riski artmaktadır.

2. Çocuğun ilk bakıcısının aşırı toleranslı ve hoşgörülü tutumu, çocuğun saldırgan davranışlarına sınır konulmaması, çocuğun saldırganlık düzeyini artırabilmektedir.

3. Ebeveynlerin güce dayalı disiplin teknikleri kullanması.

4. Çocuğun aktif ve çabuk öfkelenen bir yapıya sahip olması ileride saldırgan olma ihtimalini artırmaktadır.

Koç (2007) okul zorbalığına yol açan nedenleri iki başlık altında ele almıştır; bunlardan birincisi, öğrencinin kendisinden kaynaklanan fiziksel ve psikolojik nedenlerdir (örneğin; özsaygı düzeyinin düşük yada yüksek olması, genel yada sürekli öfke düzeyi kişilik özelliklerin v.b.). İkincisi ise öğrencinin kendisi dışında, başta aile ve okul olmak üzere çevresinden kaynaklanan nedenlerdir. Okulda zorbalığın ortaya çıkmasında toplumsal nedenlerin kişisel nedenlere göre daha belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedir.

Gofin, Palti ve Gordon (2002) yaptıkları çalışmada zorbalığa katılmada etkili olan faktörleri şöyle dile getirmişlerdir; *bireysel faktörler*, öğrencinin ruhsal sağlığı, problem çözme yeteneği, birinin dış görünüşünde değişiklik yapma isteği, öğretmenin eğitim başarısına biçtiği değer öğrenci tarafından algılanışı; *okulla ilgili faktörler*, okul imajı ve okulda yaşananlara öğretmen müdahalesi; *ek faktörler* olarak erkek öğrenciler arasında zorbalığa katılımı etkileyen faktörler ise sigara ve içki kullanımı, aktivitelerden uzak durma, okula gitmeyi sevme, yüksek okul başarısı.

Fitzgerald (1999) çocukların zorbalık yapımlarının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır (akt. Ayas, 2008, s.24):

- Güvenli aile ortamında bilinmeyen bir grup içerisine konan çocuk, bu ortamda yaşamış olduğu çaresizlik duygularının acısını akranlarından çıkarabilir,

- Ortaokula geçen bir öğrenci başarısızlık kaygısı yaşayabilir. Başarısız olacağını düşünerek zorbalık gibi anti sosyal davranışlarda bulunabilir,
- Çocuklar evde şiddeti görerek ve şiddete maruz kalarak, şiddet davranışlarını model alarak öğrenir. Çocuk daha sonra ilişki kurduğu çocuklarla da bu şekilde temas kurar,
- Bazı çocukların aileleri ile olan zayıf ilişkisi, çocuğun diğer çocuklara ve yetişkinlere yönelik olumsuz tutum geliştirmesine neden olur,
- Çocuğuna olumsuz davranışlar sergileyen ve onu reddeden bir aile ortamında büyüyen bir çocuk, başkalarına olumsuz davranışlar sergileyebilir ve başka çocuklara da zorbalık yapabilir,
- Bazı çocuklar kendileriyle ilgili düşük benlik algısına sahiptirler. Başkaları tarafından ilgi görmek ve güçlü olduklarını hissettirmek için saldırgan davranışlar sergileyebilirler,
- Bazı çocuklar gittikleri okulda veya oyun alanlarında zorbaların kurbanları olabilirler. Bu durumda kendilerini güçsüz ve çaresiz hissedebilirler. Bu kötü hislerden dolayı kendilerinden güçsüz olanlara zorbaca davranmaya başlayabilirler,
- Zorbalar, diğer çocukları kendilerinden daha başarılı ve popüler oldukları, daha fazla eşya ve araç-gerece sahip oldukları için kıskanırlar. Bu kıskançlık duygusu da çocuklar arasında zorbalığın ana nedenlerinden biri olabilir,
- Zorbalar, diğerlerinin başarılarından hoşlanmadıklarından sık sık diğerlerine kızar ve onlara küserler,
- Aileye yeni bir üye katıldığında çocuklar arasındaki bu davranış, (zorbalık) daha da kötüye gider.

Ma, Stewin ve Mah (2001) zorbalık davranışları ile okul özelliklerini belirtirken, okulun büyüklüğü, öğrenci-öğretmen ilişkisi, öğretmenin tecrübesi, öğrencilerin özelliklerini de saymıştır. Bunlar okullardaki zorbalık olaylarının görülme oranı ile ilişkili olabilmektedirler.

Carter ve Stewin (1999) bazı sosyal kalıpların zorbalığa katkıda bulunduğu belirterek bu faktörleri şöyle özetler (akt. Gökler, 2008, s.40):

- Medyanın şiddet betimlemeleri, cinsiyet rolleri ve sosyal öğrenme yaşantıları gibi sosyal faktörler,
- Okul ve toplum arasındaki ayrılıklar, zenginlik-yoksulluk, toplumsal bağlılığın olmaması gibi toplumsal faktörler,
- Beklentiler, kurallar ve disiplin şekilleri gibi okulla ilgili faktörler,
- Aile içi şiddet, istismar ve ihmal gibi aile ile ilişkili faktörler,
- Ebeveynler, öğretmenler, öğrenciler ve akran gruplarına üyelik gibi ilişkisel faktörler,
- Sosyal problem çözme becerileri, genetik etkiler ve gelişimsel etkenler gibi kişisel faktörler.

Zorbalığın sebepleri değerlendirilirken ilk sosyalleşme ve etkileşime geçme yeri olan aile unutulmamalıdır. Bireylerin davranışlarının kalıplaşmasında, davranışlarının temelinde aile içerisinde geçirilmiş yaşantılar önemli bir etkiye sahiptir. Olweus (1980) İskandinavya gençliği üzerine yaptığı araştırma neticesinde anne-baba tutumunun genç erkeklerde zorbalık davranışının gelişiminde önemli bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Zorbalık yapan erkek çocukların ailelerinin genellikle aile içi ilişkilerde yetersiz, aile içinde fiziksel şiddeti kullanan ve okul dışında da çocukların kendilerini ifade etmelerine fırsat tanımayan, eleştiren ebeveynler olduğuna dikkat çekmektedir (akt. Koç, 2006).

2.3.4. Zorbaların Özellikleri

Zorbalık olaylarının daha iyi anlaşılabilmesi için zorbaların özellikleri üzerine de durmak gerekmektedir. Zorbalıkla ilgili yapılan birçok araştırmada zorbannın özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çetinkaya ve ark. (2009, s.152) zorba öğrencileri

şöyle betimlemişlerdir; “zorbalık yapan çocuklar çevrelerinde sürekli güçlü görünmeye çalışan, saldırgan davranışlarda bulunan, kasıtlı zarar veren, benlik saygı düzeyi yüksek ve anksiyete düzeyi düşük olan çocuklardır. Bu çocuklar sıcak aile ilişkilerinin olmadığı, problem çözümünde fiziksel cezalandırmaların uygulandığı ailelerden geldiği görülmektedir”. Olweus (1991) ise zorbaların itici, agresif, empatik olmayan, fiziki olarak sağlam olduklarını belirtmektedir.

Hantler (1994) yaptığı incelemeler sonucunda zorbaların özelliklerin şöyle sıralamıştır: “Zorbalar diğerleri ile empati kurma becerilerinden yoksundurlar, tolerans düzeyleri düşüktür ve gitgide daha toleranssız hale gelirler, diğerlerinin haklarına ve duygularına karşı düşüncesizce davranırlar, ayrıca engellenemeyen zorbalık ile yetişkinlikte suç işleme ve şiddet içeren davranışlar sergileme arasında güçlü ilişkiler saptanmıştır.” (akt. Gökler, 2008, s.47)

Zorbalık olarak tanımlanan davranışı gösteren çocukların, hayatlarının ileriki safhalarında karşılaştıkları sorunlar karşısında çözüm üretemeyen, insanlarla paylaşımı olmayan, kendini anlatamayan kişilik özellikleri sergiledikleri bilinmektedir. Kartal ve Bilgin (2007) zorbanın en tipik davranışının empati kurmakta zorluk çekmesi olduğunu dile getirip genelde zorbaların kurbanlarını yaşıtları arasından, iyi tanıdıkları kişiler arasından ve genelde buldukları grup içerisinde veya sınıf içerisinde seçtiklerini belirtmiştir.

Alikaşifoğlu ve Ercan (2007, s.21) çalışmasında zorbaların özelliklerini şöyle dile getirmişlerdir; zorbalık yapan çocukların davranışsal sorunlar yaşama, sigara içme, alkolü içecekler tüketme, sarhoş olma ve cinsel olarak aktif olma gibi riskli davranışları sergilemekte, zorbalığa uğrayan çocuklara oranda daha fazla gösterdiklerini saptamıştır.

European Community (2001) tarafından zorba öğrencilerin neden zorbaca davranışlarda buldukları ve zorba öğrencilerin kişilik özellikleri şu şekilde açıklanmıştır (akt. Koç, 2006, s.41).

Zorbalar neden zorbaca davranışlarda bulunur:

- Gösteri yapma ya da sert görünmeyi istedikleri için,
- Başka insanları incitmenin doğru olduğunu düşündükleri için,
- Kendilerinden hoşlanmadıkları ve bunu başkasına yansıtmak istedikleri için,
- Ebeveynleri tarafından evde sürekli cezalandırıldıkları için,
- Zorbaca davranışlarda bulunan bir ablaları ya da ağabeyleri olduğu için,
- Ebeveynler onlara ve ya birbirlerine karşı şiddet kullandıkları için,
- Başka birisi tarafından zorbalığa uğradıkları için (Örn: ağabey ya da ablası tarafından),
- Uyumlu olmadıklarını hissettikleri için.

Zorba öğrencilerin kişilik özelliklerini ise şöyle sıralanmıştır:

- Çoğunlukla fiziksel olarak güçlü ve saldırgandırlar,
- Kolaylıkla şiddete başvururlar,
- Kendilerine güvensiz ve zayıf iletişim becerilerine sahiptirler,
- Evde az zaman geçirirler ve aile içi olumlu etkileşimleri düşük düzeydedir,
- Üst düzey iletişim becerilerine sahiptirler. Aynı zamanda kendilerine güvenli, alaycı ve dalgacıdırlar,
- Başları otorite ile derde düştüğünde kurtulmayı bilirler,
- Özellikle erkek zorbalar; kendi toplumsal beklentilerini uygun buldukları baskın ve güçlü erkekler rolüne kolayca uyum sağlarlar ve akranlarıncada kabul gören maço imajı taşırlar,
- Nadiren endişeli olmalarına karşın, genelde kaygı düzeyleri düşüktür,

- Kendilerini sert, başarılı ve becerikli görürler. Güce dayalı benlik algısına sahiptirler,
- Kendilerine güven düzeyleri yüksek, dışa dönük ve rahattırlar. Okulda almış oldukları notlara göre kendilerini daha akıllı bulurlar,
- Baş etme becerileri yüksektir, bağımsız hareket edebilirler ve kendilerini tam olarak ifade edebilirler,
- Sıklıkla yalana başvurular ve ahlaki değerler açısından olgunlaşmamışlardır,
- Etkileme arzusuna sahip oldukları için genellikle ayıracıdırlar,
- Umursamazdırlar ve dikkat çekebilme istekleri baskındır,
- Sorumluluğu kabul etmedikleri gibi, empatik anlayıştan da yoksundurlar,
- Kendi çıkarları için diğer öğrencileri kullanırlar,
- Başkalarına acı çektirmekten hoşlanırlar ve toplumsal olarak da atak olarak tanımlanırlar,
- Kurbanın cezayı hak ettiğine inanırlar,
- Genellikle güç ve kontrol sahibi olmak isterler,
- Yetişkinleri dinlemedikleri gibi okulda ve evde kurallara uymazlar,
- Kurban olarak kendilerinden küçük, kaygı düzeyi yüksek, arkadaşı olmayan ve diğer çocuklardan farklı çocukları seçerler.

Pepler, Craig ve O'Connel (1999) ise okul zorbalığını “Dinamik Sistemler Kuramı” (Dynamic Systems Theory) kapsamında ele almışlardır. Buna göre zorba ve kurban arasındaki ilişki belirli bir döngü içerisinde gelişir. İki tarafın davranışları zaman içerisinde birbirinden etkilenmeye başlar; kurban çekildikçe, zorba baskısını artırır, zorbalık sürdükçe de daha çok içe döner. Zorbalık olurken de seyircilerin tepkisiz olması zorbanın davranışını pekiştirmektedir. Sessiz seyircilerin zorbanın davranışını korkuyla ve kaygıyla izlemeleri zorbanın davranışlarını artırarak sürdürmesine yol açar.

Bu şekilde kırılması zor bir döngüsel süreç meydana gelmektedir(akt. Takış, 2007, s.16).

Okullarda yaşanan zorbalık olaylarında zorba öğrencilerin oranı önemli boyutlardadır. Gorfin, Palti ve Gordon (2002) Kudüs'te 8 ve 10. sınıf öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada erkek öğrencilerin %33'ünün, kız öğrencilerin %14'ünün zorba yada kurban olduklarını tespit edilmişlerdir. Hara (2005) tarafından Japonya'da iki ortaokulda yapılan çalışmada öğrencilerin %16'sının zorba oldukları tespit edilmiştir.

Sabuncuoğlu ve ark. (2006) tarafından bir lisenin hazırlık sınıfı öğrencileri ile yapılan çalışmada ise öğrencilerin % 29'u kendilerinin birileri ile alay ettiğini, % 21,5'i kendilerinin birilerine lakap taktığını, % 19,6'sı birilerine çirkin söz kullandığını, % 25,2'si fiziksel şiddet uyguladığını (her gün, haftada 1-2 kez, ayda 1-2 kez ya da yılda 1-2 kez olmak üzere bunlardan herhangi birini) belirtmişlerdir.

Kapıcı (2004) zorbalıkla ilgili yaptığı çalışmasında; zorbalarda kavga etme ve rahatsız etme özellikleri yüksek bulunurken, en az sevilenlerin zorbalar ve zorba-kurbanlar olduğunu ifade etmiştir.

Zorba öğrencilerin aileleri içindeki üyeler arasındaki ilişki ve iletişim de çok önemlidir. Çocuk evde yaşananlardan etkilenmektedir ve “genellikle evdeki kurbanın okulda zorba olduğu unutulmamalıdır” (Pişkin, 2002, s.549). Winter'a (1999) göre, zorba öğrencilerin aileleri ile olan yaşantısına bakıldığında, ev ortamında fiziksel cezanın kullanıldığı, çocukların problemlerinin çözümünde fiziksel güç kullanıldığı görülmektedir. Bu tip ailelerde yetişen öğrenciler fiziksel olarak güçlü olanların zayıf olanlara zorbalık yapma hakkı olduğuna inanırlar. Zorba öğrenciler ebeveyn ilgisinden

ve sıcaklığından yoksundurlar aynı zamanda buldukları ortamda güç sahibi olmak ve kontrolü her zaman elde bulundurmak isterler(akt. Koç, 2006).

Anne-babanın ilgisinin çocuğun davranışları üzerinde etkisi çoktur. Aile içerisinde ilgiden yoksun, ihmal edilmiş ve psikolojik bakımdan reddedilmiş çocuk kendi özbenliğinden utanır ve kendini eksik hissetmeye başlar. “Aşağılanarak büyüyen ve kendi özbenliğinden utanan çocuk da diğerlerini aşağılayarak kendi utancını saklamaya çalışır. Başkalarını hor görmek ve aşağılamak onun karakterinin bir parçası haline gelebilir” (Ersanlı, 2007, s.220).

Şiddet ve işkence üzerine çalışma yapan Göregenli (2004, s.5) başkasına acı çektiren insanların psikolojisini betimlemeye çalışmıştır. Bu anlatılanlar zorbaların ruh halini anlaşılmasına yardımcı olabilir; “kişinin birilerinin acı çekmesine sebep olması karşısında ortaya çıkan adaletsiz durum kişinin bilişleri arasında uyumsuzluk oluşmasına neden olacaktır. Buna göre kişi masum kurbanı acı çekerken gördüğünde, ya acı çekmenin gerçekte meydana gelmediğine (veya abartıldığına) ya da kurbanın bu olayın sorumlusu olduğuna inanacaktır. Bu bağlamda yapılan birçok deneyin sonuçları, katılımcıların masum kurbanı değersizleştirerek adaleti yeniden inşa ettiklerini göstermiştir. Şiddet uygulayan kocanın, karısının bunu hak edecek eylemlerde bulunduğunu düşünmesi” gibi.

Olweus (1993) zorba öğrencilerin arkadaşları arasında lider konumunda olmalarına karşın etkili liderlik becerisine sahip olmadıklarını, Clarke ve Kiselica (1997) ise zorba öğrencilerin alt sınıflar arasında daha popülerken, bu öğrencilerin üst sınıflarda popülerliğinin daha azaldığını belirtmektedirler. Ancak bu azalmalara rağmen popülerlik sıralaması hiçbir zaman zorbaca davranışlara maruz kalan öğrencilerin düzeylerinin altına düşmemektedir (akt. Ayas, 2008).

2.3.5. Kurbanların Özellikleri

Zorbalık davranışına maruz kalan kişiler kurban olarak tanımlanmaktadır. Kurbanlar ikiye ayrılır, birincisi *pasif kurbandır*. Bunlar utangaç, duyarlı, güvensiz ve aşırı korunmuş çocuklardır. Zorbaliğa ağlayarak ya da kaçınarak tepki veririler ve durumdan çok etkilenirler. *Kışkırtıcı kurbanlar* ise daha az tanınırlar. Bunlar aynı zamanda saldırgan özellikler de gösterirler. Daha güçlü olanlar tarafından zorbaliğa uğratılırken kendinden daha güçsüz olanlara ise zorbalık yaparlar (Olweus, 1994).

Kışkırtıcı kurbanların olaylar karşısında tepki verebilir olmaları onları ayıran en önemli özellikleridir. Olweus (1993) kışkırtıcı kurbanların özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- Sinirli, kendisine saldırıldığında ve kendisi aşağılandığında çok etkili olmasa da karşılık verecek, kavga edecek yapıya sahiptir,
- Konsantrasyon eksikliği olan, çabuk kırılan, sakar ve çocuksu özellikte, rahatsız edici alışkanlıkları olan,
- Yetişkinler tarafından seilmeyen,
- Kendilerinden daha güçsüz öğrencilere zorbalık yapmaya çalışan bir yapıya sahiptirler.

Kurbanlar içerisinde pasif kurbanlar diğerlerine göre daha çok olumsuzluklar sergilemektedir. Olweus (1993) kurbanların genel özelliklerini pasif kurbanların da taşıdıklarını, buna ek olarak şu özellikleri de gösterebileceklerini ifade etmektedir; pasif kurbanlar, fiziksel olarak güçsüzdür, fiziksel olarak zarar görmekten korkar, sporda ve fiziksel etkinliklerde daha az başarı gösterir, içine kapanık, sessiz, çekingen, çabuk ağlayan, kendilerini iyi ifade edemeyen, akademik açıdan da düşük başarıları olan öğrencilerdir.

Zorbalığa maruz kalan çocukların pek çok psikolojik değişken açısından risk grubunda oldukları kabul edilmektedir. Bu çocukların daha fazla psikolojik yardıma ihtiyaç duydukları, depresyon ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu ve benlik saygılarının da daha düşük olduğu dile getirilmektedir (Craig, 1998).

Çetinkaya ve ark. (2009, s.152) kurban öğrencileri şöyle betimlemiştirlerdir “Anksiyete düzeyi yüksek, korku içinde yaşayan, benlik saygı düzeyi düşük, dışa dönük girişken yapıda olup güvensizlikten yakınan ve gruptan dışlanan çocuklardır. Bu çocukların aileleri çocuğa karşı fazla koruyucudur.”

European Community (2001) tarafından kurban öğrencilerin kişilik özellikleri şu şekilde açıklanmıştır (akt. Koç, 2006):

- Okula gitme ve gelmeden korkar hale gelme,
- Her gün okula gitmeye direnç gösterme,
- Okuldan kaçma,
- Belirli derslerden, günlerden ve etkinliklerden kaçınma,
- Okul çalışmalarından ıstırap duymaya başlama,
- Okuldan eve yırtılmış kitaplar ve çamurlu elbiselerle gelme,
- Okuldan eve aç gelme (birisi tarafından öğle yemeğinin ya da yemek parasının zorla alınması),
- Sürekli bir biçimde okul çantasından eksilen eşyaların olması,
- Yatak ıslatma, tırnak yeme, uykuda yürüme ya da çekingen davranışlar sergileme,
- Kâbuslar görme ve karanlıktan korkma,
- Özellikle sabahları psiko-somatik rahatsızlıklar gösterme ve bundan dolayı okula gitmek istememe,

- Yemek yememe,
- Beklenmedik kesikler ya da yanıkların sık sık ortaya çıkması,
- Başkalarına karşı zorbaca davranışlar sergiler duruma gelme,
- Arkadaşları ve ailesiyle ilgili sorunlar yaşamaya başlama,
- Nedensiz bir biçimde öfkeli ve mantık dışı davranışlarda bulunma,
- Yukarıda belirtilen durumlardan herhangi birisi için olmayacak nedenler ileri sürme biçiminde ortaya çıkabilir.

Ayas'a (2008, s.18) göre kurbanlar akranlarına göre fiziksel olarak daha zayıf, öz saygıları düşük, kaygılı, utangaç ve diğer çocuklardan daha az popülerdirler. Kurbanların sosyal ilişkileri zayıf ve arkadaşlık kurmakta zorluk çektikleri için fazla arkadaşına sahip değildirlere. Arkadaşlarının olmaması zorbalık olaylarında yalnız kalmalarına neden olabilmektedir. Bu kişiler, zorbalık olaylarında nasıl tepki göstermeleri gerektiğini bilmedikleri için aynı davranışlara maruz kalabilirler.

Gökler'e (2008, s.58) göre zorbalık olaylarına karışan tüm gruplar için dile getirilebilecek ortak yargı, zorbalığın hem zarar verende hem de zarar görende sorunlara yol açtığıdır. Hem zorba olmak hem de zorbalığa maruz kalmak, bireyin ruh sağlığını, psikolojik iyi oluşunu ve mutluluğunu bozmakta, psikopatolojilerin gelişimine zemin hazırlamakta ve hâlihazırda var olan sorunları güçlendirmektedir.

Kaya ve ark. (2004) göre 'Öğrenilmiş Çaresizlik Kuramı'nda dile getirildiği gibi; süregelen strese ve şiddete maruz kalan organizma tepkisizlik içeren bir davranış geliştirir. Sabuncuoğlu ve ark. (2006) tarafından ise yapılan bir araştırmada zorbalığa uğrayan ergenlerin ÇDÖ (Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği) puanları diğer ergenlerden anlamlı bir şekilde farklı çıkmıştır.

Woods ve Wolke (2004) tarafından İngiltere’de yapılan araştırma sonucuna göre öğrencilerin %24.5’i doğrudan ve çok sık, % 45.9’u sık sık kurban olduklarını belirtmişlerdir. Hara (2005) tarafından Japonya’nın Chiba şehrinde iki ortaokulda yapılan çalışmada öğrencilerin %10’unun kurban oldukları tespit edilmiştir.

Brog (1998) kurban ve zorbalığın duygusal tepkilerini incelediği bir çalışmada zorbaca davranışlara maruz kalan çocukların aşırı kin besleme ve öfke duygularını yoğun olarak yaşadıklarını belirlemiştir (akt. Koç, 2006). Yıldırım’ın (2001) araştırmasında zorbalarda kavga etme ve rahatsız etme özellikleri yüksek bulunurken kurbanlarda çekingenlik özelliği daha yüksek bulunmuştur.

Alikaşifoğlu ve Ercan (2007) yaptıkları çalışmada zorbalığa uğrayan çocukların zorbalık yapan ve zorbalık olaylarında yer almayan çocuklardan daha çok duygusal sorunlar (anksiyete, depresyon, somatik yakınmalar ve içe kapanma) gösterdiklerini saptamıştır.

Kepekçi ve Çinkır (2005) tarafından yapılan çalışmada, okulda zorbaca davranış gösteren ve şiddete maruz kalan lise öğrencilerinin kendilerini psikolojik açıdan mutsuz, üzüntülü ve öfkeli hissettikleri ve düşük düzeyde benlik algısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Olweus (1978) İsveç’te okula devam eden erkek çocuklarla yaptığı çalışmada, kurban olan çocukların annelerinin aşırı korumacı ve çocukların boş zamanları üzerinde aşırı kontrolcü olduklarını tespit etmiştir. Rigby (1993) ise Avustralyalı ergenlik öncesi kızları ele aldığı çalışmasında kurban kızların, annelerinin tavırlarını düşmanca, eleştirel, patronvari ve aşağılayıcı olduklarını tespit etmiştir (akt. Ayas, 2008).

2.3.6. Zorba-Kurbanların Özellikleri

Zorbalık olaylarında bir de zorba-kurban diye tanımlanan bir grup vardır. Bu kişiler bazen zorba iken bazen ise kurban durumunda olabilmektedir. Olweus (1993) ciddi bir şekilde zorbaca davranışlara maruz kalan çocukların % 6'sı ve ara sıra zorbaca davranışlara maruz kalanların % 18'i başka çocuklara zorbaca davranışlarda bulduklarını belirtmektedir. Hem zorbalık yapan hem zorbalığa maruz kalan bu öğrenciler; arkadaşları arasında en az popüleriteye sahip, kolay kıskırılabilen ve başkalarını kıskırtan ve aynı zamanda daha az sevilen kişilerdir (Stevenson ve Smith 1989, akt. Pişkin, 2002).

Kutlu (2006) bu gruptaki çocukların diğer gruptaki çocuklardan (zorba, kurban gibi) farklı olarak anne-babaları arasında bir güç dengesizliği olduğunu, ev içerisinde yetişkinlerin birbirlerine ve çocuklara şiddet uyguladıklarını ifade etmiştir.

Uludağlı ve Uçanok (2005) zorbalık içeren davranışlara karışan zorba-kurban öğrencilerin karışmayan öğrencilere göre akranlarınca daha fazla reddedildikleri ve akademik başarılarının daha düşük olduğunu tespit etmişleridir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyometrik statü grupları çıkarılmış; zorba-kurban öğrencilerin sosyal statüleri diğer bütün grupların sosyometrik statülerine göre reddedilmiş düzeyde oldukları tespit edilmiştir.

Kapıcı (2004) zorbalıkla ilgili yaptığı çalışmasında, zorbalarda kavga etme ve rahatsız etme özellikleri yüksek bulunurken, en az sevilenlerin zorbalar ve zorba-kurbanlar olduğunu ifade etmiştir.

Sabuncuoğlu ve ark. (2006) tarafından yapılan bir araştırmada fiziksel zorbalıkla karşılaşanların aynı davranışı başkalarına uygulama oranı hiç fiziksel zorbalığa maruz kalmayanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla çıkmıştır.

2.3.7. Zorbalık ile Yaş Arasındaki İlişki

Zorbalık ile yaş arasında ilişkinin olduğu araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Genel olarak küçük yaşlarda zorbalık daha fazla iken yaş büyüdükçe bu oran azalmaktadır.

Ayas'a (2008, s.36) göre, çocukların yaşları ilerledikçe zorbalıkla baş etme stratejileri gelişmektedir. Ayrıca yaş artmasıyla birlikte öğrencilerin fiziksel olarak kendilerinden daha güçlü bireylerle karşılaşma olasılığı da azalmaktadır. Bu nedenlerden dolayı yaş artması ile birlikte zorbaca davranışlara maruz kalma oranlarında bir azalma olduğu söylenebilir.

Genel olarak yaş büyüdükçe zorbalığa uğrama ve zorbalığın görülme sıklığı azalmaktadır. Nabuzoka (2003) tarafından İngiliz ve Zambiyalı ilk ve ortaokul ğrencilerinin uğradıkları zorbalık türleri ve oranlarının karşılaştırıldığı araştırmada İngiliz ğrencilerin uğradıkları zorbalık oranlarının genel olarak ilkokulda daha fazla olduğu, ortaokulda azaldığı görülmüştür; vurmaya maruz kalma ilkokul ğrencilerinde için %30.5 iken ortaokul ğrencilerinde %16.4; tehdit edilmeye maruz kalma ilkokulda %15 iken ortaokulda %7.9 gibi diğer zorbalık türlerinin de ortaokulda ilkokula göre daha az görüldüğü ortaya çıkmıştır. Ancak sadece zorla parasının alınmaya çalışılması diğerlerinin tam tersine ortaokulda ilkokuldan daha fazla çıkmıştır.

Olweus (1995) ilköğretimin birinci kademesinde zorbalığın yoğun olarak yaşandığını, ikinci kademesinde ise doruk noktasına ulaştığını, ortaöğretimin ilk

yıllarında da devam ettiğini fakat orta öğretimin sonlarına doğru düşüşe geçtiğini belirtir yine Olweus (1991) tarafından yapılan bir başka araştırmada zorbalığa maruz kalan iki ve altıncı sınıf arasında % 11,6 iken yedi ve dokuzuncu sınıflarda bu oran % 5,4'e düşmüştür.

Zorbalık ile yaş arasındaki ilişkiyi araştıran Olweus (1999) 713 öğrenci (2-9.sınıf) ile yapmış olduğu çalışmada yaş arttıkça zorbaca eyleme maruz kalma oranında bir azalma tespit edilip, fakat zorbaca eyleme maruz kalmada bir değişim gözlemezken Pateraki (2001) yaptığı çalışmada yaş arttıkça zorba öğrencilerin oranında bir artma ve kurbanların oranında bir azalma tespit etmiştir (akt. Pişkin, 2002).

2.3.8. Zorbalık ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Zorbalık ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi dile getiren alan yazın tarandığında genel olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla zorbaca davranışlar sergiledikleri ve yine erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha çok zorbalık mağduru oldukları görülmüştür. Aynı zamanda erkek zorba öğrenciler daha çok fiziksel zorbalık türlerini tercih ederlerken, kız zorba öğrenciler daha çok dolaylı zorbalık türlerini tercih etmektedirler. Bunun sebebi toplumumuz tarafından kadın ve erkeğe farklı roller biçilmiş olması olabilir. Biçilen bu farklı roller saldırganlık ve saldırganlığın bir alt boyutu olan zorbalıkla ilgili olarak da farklılık göstermektedir. Köknel'e (2000) göre toplum tarafından kadınların saldırganca davranışlarına izin verilmezken bu durum erkeklerde tam tersinedir. Kadınların saldırganca davranışları toplum tarafından yakışıksız bulunurken erkeklerin saldırganca davranışları adeta teşvik edilmektedir. Saldırganlık erkekliğin bir çeşit kanıtı sayılmaktadır. Saldırganlığın erkekler için doğal sayıldığı ya da teşvik edildiği toplumlarda yetişkinler, erkek çocuklarına ve gençlere şiddet eylemlerini benimsetirler.

Ayas'a (2008, s.39) göre fiziksel zorbalık, çevresindekilere fiziksel zarar vermesi nedeniyle öğretmenler ve diğer öğrenciler tarafından daha fazla dikkat edilen bir zorbalık türüdür. Bu olaylara karışan kişiler daha çok dikkat çekmekte ve araştırmalarda daha çok rapor edilmektedir. Kız öğrenciler daha çok sözel ve dolaylı zorbalık türlerini kullandıkları için fiziksel zorbalık kadar çevresindeki kişiler tarafından fark edilmemiş olabilir ve kızlar daha az rapor edilmiş olabilir. Bu durum ise kızların daha az zorbalık yaptığı yönünde bir sonucun oluşmasına neden olmuş olabilir.

Koç'a (2006) göre, zorba ya da kurban olma durumları erkek ve kız öğrenciler arasında cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkek öğrenciler, okul zorbalığına hem kurban, hem de zorba olarak kız öğrencilere göre daha sık katılmaktadırlar. Erkek öğrenciler tipik olarak doğrudan zorbalık türü eylemlerde bulunurken; kızlar ise, daha çok dolaylı zorbalık yöntemlerini kullanırlar. Ancak kızların zorbalık davranışında bulunan kişi ya da zorbalık kurbanı olma olasılıkları erkek öğrencilere göre daha azdır.

Nabuzoka (2003) tarafından İngiliz ve Zambiya'lı ilk ve ortaokul öğrencilerinin karşılaştırıldığı çalışmada erkekler kızlara oranla daha fazla zorbalık olayları yaşadıklarını rapor etmişlerdir.

Ellickson ve Saner (1997), lise son sınıfta eğitim görmekte olan ve eğitimini yarıda bırakmış 4500 ergen ile boylamsal bir çalışmada kızların da erkekler kadar şiddet eylemlerinde bulunduğu ancak cinsiyet farklılığının daha çok uygulanan şiddet biçimlerinde ortaya çıktığını bulmuştur. Araştırmada erkeklerin % 21'i çakı, bıçak gibi kesici aletler taşıırken, kızların % 4'ü bu tarz aletler taşıdıklarını belirtmişlerdir. Her iki grubun da şiddet uygulanmaya eğilimli olduğu görülmüştür (akt. Çetin, 2004).

Koç (2006, s.153-176) tarafından lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerini yordamak için erkek öğrencilerin zorba kişilik puan ortalamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte erkek öğrenciler arasında zorbalık türü olayların kız öğrencilere göre daha yaygın olduğu görülmüştür.

Kapıcı (2004) ise ilköğretim öğrencilerine yönelik yapmış olduğu yaptığı araştırmada cinsiyet değişkeni açısından gruplar arası fark olarak sadece sözel zorbalıkta bir fark bulmuştur; erkek öğrenciler kız öğrencilerden da fazla sözel zorbalığa maruz kalmaktadırlar.

Zorbalık ve cinsiyet arasındaki ilişki Kartal ve Bilgin (2008) tarafından da araştırılmış ve öğrenci, öğretmen ve veli zorbalık görüşlerine ilişkin çalışmada üç grubun ortak görüşü olarak en fazla zorbalık yapan kesimin erkek öğrenciler olduğu ortaya çıkmıştır.

Çetinkaya ve ark. (2009, s.155-157) tarafından sosyo-ekonomik durumu farklı olan üç ilköğretim okulunda yapılan bir çalışmada sosyo-ekonomik durum dikkate alınmadan yapılan değerlendirmede, erkek öğrencilerin kızlara göre bedensel ve cinsel zorbalığa istatistiksel olarak anlamsız olmakla beraber daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür. Ayrıca iki cinsiyet arasında sözel ve duygusal zorbalık yönünden bir farkın olmadığı bulunmuştur. Sosyo-ekonomik durum dikkate alındığında ise şöyle bir sonuç çıkmıştır;

- Sosyo-ekonomik durumu orta olan okulda kız öğrenciler daha fazla bedensel zorbalığa maruz kalırken, düşük olan okulda erkekler daha fazla bedensel zorbalığa maruz kalmaktadır.

- Sosyo-ekonomik durumu orta ve yüksek okullardaki kız öğrenciler sözel zorbalığa maruz kalmada daha fazla iken düşük sosyo-ekonomik durumdaki okulda erkek öğrenciler daha fazla sözel zorbalığa maruz kalmaktadır.
- Sosyo-ekonomik durumu yüksek okuldaki kız öğrencilerde daha fazla duygusal zorbalık belirlenmiştir.

Sabuncuoğlu ve ark. (2006) tarafından bir lisenin hazırlık sınıfında okuyan 107 öğrenciye yapılan uygulamada; alay edilme, gözdağı verilme ve fiziksel şiddete uğrama açısından erkek öğrenciler anlamlı olarak kız öğrencilerden daha fazla çıkmıştır. Erkek öğrencilerin fiziksel şiddete daha çok başvurduğu ancak diğer türlerde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

2.3.9. Zorbalıkla İlgili Araştırmalar

Olweus (1991) zorbalığın yaygınlığı ile ilgili olarak 7–16 yaşlarındaki 130.000 okul çocuğunu inceleyerek gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin %5-9'unun düzenli olarak zorbalığa uğradığını tespit etmiştir.

Olweus (1995), İngiltere okullarında yapmış olduğu bir çalışmada; öğrencilerin % 15'nin zaman zaman (% 10 kurban ve % 5 zorba olarak) ve % 5'inin de ciddi bir biçimde ve sürekli olarak zorbalık sorunuyla karşı karşıya bulduklarını belirlemiştir. Benzer bir biçimde White, Japon öğrencilerin % 40'ının zorba ya da kurban olarak okullarda zorbalık deneyimi yaşadıkları sonucuna ulaşmış, Wall Street Journal'de 1985 yılında yayınlanmış bir rapor ise çeşitli yaş gruplarından oluşan % 58'lik bir bölümünün kurban ya da zorba olarak okullarında zorbalık deneyimi yaşadıklarını göstermektedir (Besag 1995), Eliot (1992) ise, 1986 yılında 4000 öğrenci ile yapmış olduğu görüşmede, öğrencilerin yaklaşık % 38'lik bir bölümünün kurban olma deneyimi yaşadıklarını belirlemiştir (akt. Koç, 2006).

Nabuzoka (2003) tarafından İngiliz ve Zambiyalı ilk ve ortaokul öğrencilerinin uğradıkları zorbalık yaşantıları karşılaştırılmıştır. Araştırmaya Zambiya Lusaka'dan bir ilkokul ve bir ortaokul, İngiltere Sheffield'den iki ilkokul ve üç ortaokuldan toplam 770 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin karşılaştıkları zorbalık türleri (tekmelemeye maruz kalma, tehdit edilmeye maruz kalma, vurmaya maruz kalma, parasının zorla alınmaya çalışılması, zarar verilmeye çalışılması, eşyalarına zarar verilmeye çalışılması) ve oranları şöyle çıkmıştır; İngiliz ilkokul öğrencileri için; tekmelemeye maruz kalma %30.8, tehdit edilmeye maruz kalma %15, parasının zorla alınmaya çalışılması %2.4, zarar verilmeye çalışılması %24.8, eşyalarına zarar verilmeye çalışılması %8.6, vurmaya maruz kalma %30.5 çıkarken Zambiyalı ilkokul öğrencileri için; tekmelemeye maruz kalma %7.1, tehdit edilmeye maruz kalma %2.6, parasının zorla alınmaya çalışılması %5.1, zarar verilmeye çalışılması %12.2, eşyalarına zarar verilmeye çalışılması %7.1, vurmaya maruz kalma %12.3 çıkmıştır.

Hara (2005) tarafından Japonya'nın Chiba şehrinde yaşanan zorbalık olaylarının şiddeti ve seviyesi açısından şehirdeki diğer okullarla ortalama orana sahip olan iki ortaokulda yaşları 12-14 arasında olan 100 öğrenci (54 erkek, 46 kız) üzerine bir araştırma yapılmıştır. Doldurulan anketler neticesinde zorbalıkla ilgili rol dağılımı şöyle olmuştur; öğrencilerin %16'sı zorba, %16'sı savunucu (kurbanları), %10'u ise kurban oldukları tespit edilmiştir.

Mellor (1997) tarafından lise öğrencilerinin son altı ile on aylık dönem içerisinde ne sıklıkla dışlamaya maruz kaldıkları, kendilerine vurulup vurulmadığı, isim takılıp takılmadığı gibi sorulara birlikte yaşadıkları zorbalıkları yazmaları istenmiştir. Örneklem grubundaki 942 öğrenciden % 5'i bu dönem içerisinde 'bazen ya da daha sık' ve % 1'i de her gün okulda arkadaşlarınca dışlandığını, % 15'i bu süre içerisinde diğer

öğrencilerce kendisine isim takıldığını ve % 8'i de diğer öğrencilerce kendilerine vurulduğunu belirtmişlerdir (akt: Koç 2006).

Woods ve Wolke (2003) tarafından İngiltere'de 34 farklı ilkokulda eğitim gören yaşları 6 ile 8 arasında değişen 2377 öğrenci ile standart hale getirilmiş bir röportaj yöntemi ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler göre öğrencilerin %24.5'i doğrudan ve çok sık, % 45.9'u sık sık kurban olduklarını belirtmişlerdir. Yapılan bu araştırmada okullarda zorbalık karşıtı politikaların içerik ve nitelikleri ile zorbalık davranışının yaygınlığı arasında bir korelasyon saptanamamıştır.

Woods ve Wolke (2004) tarafından İngiltere'de zorbalık davranışı ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ilkokul 2 ve 4. sınıfta okuyan 1016 öğrenci ile görüşülerek bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre zorbalık ile akademik başarı arasında doğrudan bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmada ilkokul öğrencileri arasında doğrudan zorbalık davranışlarının dolaylı zorbalık davranışlarına göre daha yüksek oranda yaşandığı görülmüş ve zorbalık davranışları ile ilgili bir takım risk faktörleri tespit edilmiştir. Bunlar; küçük sınıflar, davranış sorunları, erkek olma, normal ve üzerindeki başarı, küçük okullar, duygusal problemler.

Comedeca ve Goossens (2005) tarafından çocukların zorbalığı durdurmak için yararlı düşüncelerini öğrenmek için yaş ortalamaları 11 olan 311 öğrenci ile bir çalışma yapılmıştır. Öğrencilerden kendi görüşlerine göre zorbalığı önlemede misilleme, umursamazlık ve kendine güvenmek stratejilerinden hangilerinin daha etkili olduğunu öğrenmek amacıyla 36 maddelik sorular yöneltilmiştir. Maddeler öğrencilere farklı açılardan sunulmuştur; öğrencilere kurban, zorba ve tanık olarak kendilerini hayal etmeleri istenmiştir. Bütün öğrenciler için zorbalıkla en etkili başa çıkma stratejisi kendine güvenmek olmuştur. Ancak zorbalar tarafından diğer öğrencilere göre

misilleme daha fazla seçilmiştir, özellikle kendilerini kurban veya tanık olarak hayal ettiklerinde. Kız öğrenciler kendine güvenmeyi erkeklere göre daha fazla seçerken, yaşları küçük olan öğrenciler büyüklere göre umursamazlığı daha fazla tercih etmişlerdir.

İngiltere’de yapılan bir araştırmada, 5.sınıf düzeyindeki öğrencilerin %51’inin zorbalık içinde yer aldığı, 8.sınıf düzeyinde yer alan öğrencilerin ise %28’inin zorbalık olaylarında yer aldığını göstermektedir. Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla zorbalığa maruz kalmaktadır. 5.sınıf düzeyinde daha çok isim takma gibi zorbalığın sözel boyutu yaygınken 8.sınıf düzeyinde ise fiziksel zorbalık daha yaygın olarak ortaya çıkmaktadır (Oliver ve Candappa, 2003; akt:Totan, 2007, s.192).

Gofin, Palti ve Gordon (2002) tarafından Kudüs’te 8 ve 10. sınıflarda okuyan yaşları 14-16 arasında değişen 11 farklı okuldan 1182 öğrenci ile bir çalışma yapılmıştır. Öğrencilerin en son yarı dönemde zorbalıkla ilgili yaşantıları; diğerlerine yaptıkları zorbalık ve uğradıkları zorbalıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucuna göre erkeklerin %57.1’i, kızların %27’si tarafından zorbalık olayları rapor edilirken zorbalık yapma oranları ise erkeklerin %50.3’ü kızların ise %39.5’i oranında çıkmıştır. Haftada bir veya daha fazla zorbalık yapma oranı ise erkeklerde her on kişiden biri şeklinde olurken bu oran kız öğrencilerde çok daha az çıkmıştır.

Kapıcı (2004) ilköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin maruz kaldıkları zorbalık ile ilgili araştırmada ilköğretim 4 ve 5. sınıflara devam eden öğrencilerinin %40’ının bir şekilde zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmiş ve bu oranın diğer ülkelerdeki ortaya çıkan bulgulara oldukça yakın olduğunu ifade etmiştir.

Pişkin (2006) 1.154 ilköğretim öğrencisine yönelik yaptığı çalışma; öğrencileri %35'i haftada en az bir kez fiziksel, sözlü, dolaylı ve eşyalarına zarar verme gibi şekillerde okul arkadaşlarının fiili saldırılarına maruz kaldıklarını, öğrencilerden erkekler daha çok fiziksel kızlar ise daha çok sözel ve dolaylı saldırılara maruz kaldıklarını, erkekler hem erkek öğrencilere hem kızlara zorbalık yaparken, erkeklere gücü yetmeyen kızlar sadece hem cinslerine zorbalık yaptıklarını, erkek öğrencilerin daha çok kendilerinden büyük sınıflarda okuyanların, kız öğrenciler ise daha çok kendi sınıf arkadaşlarının saldırılarına uğradıklarını, öğrencilerin maruz kaldıkları saldırıları en fazla arkadaşlarına, sonra öğretmenlerine söylediklerini tespit etmiştir.

Okul zorbalığı konusunda Karaman-Kepekçi ve Çinkır (2001) tarafından lise öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada, öğrencilerin sıkça karşılaştıkları zorbalık türünün bedensel zorbalık olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %44'ü itme %30'u saç-kulak çekme, %28'i bedene yönelik kaba şakalarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %46'sı ad takma, %40,8'i sürekli takılma ve %29'u laf atma kategorilerinde yer alırken, yine çalışmaya katılan öğrencilerin %43'ü cinsel içerikli sözler söylenmesi, %22'si sarkıntılık olayları ile ara sıra karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Kepekçi ve Çinkır'ın (2006) ise 692 lise öğrencisine yönelik yaptığı araştırmada; öğrencilerin %33'ünün sözel olarak, %35.5'inin fiziksel olarak, %28.3'ünün duygusal olarak ve %15.6'sının cinsel olarak zorbalığa uğradıklarını tespit etmişlerdir.

Yıldırım (2001) 8–11 yaş gruplarındaki çocuklarda zorbalık, popülerite ve aile ortamı arasındaki ilişkileri araştırın çalışmasında; zorbalarda kavga etme ve rahatsız etme özellikleri yüksek bulunurken kurbanlarda çekingenlik özelliği daha yüksek bulunmuştur. Bu araştırmaya göre en az sevilenler zorbalılar ve zorba-kurbanlardır.

Kurbanlar, zorba ve zorba kurbanlara göre daha fazla sevilen çocuklar olarak değerlendirilmiştir.

Kapıkıran ve Fiyakalı (2006) lise öğrencilerinde akran baskısının problem çözme yaklaşımları açısından inceleme çalışmasında; erkeklerin daha çok akran baskısına maruz kaldıklarını, lise mezunu annelerin çocuklarının ilköğretim mezunu annelerin çocuklarından daha fazla akran baskısına maruz kaldıklarını, okul türleri açısından ise Anadolu lisesi öğrencilerinin genel lise, meslek lisesi öğrencilerinden daha fazla akran baskısına maruz kaldıklarını, sınıf türüne göre yapılan incelemede hazırlık sınıfı öğrencilerini diğer sınıf öğrencilerine göre daha fazla akran baskısına maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir.

Çetinkaya ve ark. (2009) tarafından Sivas il merkezinde farklı sosyo-ekonomik durum açısından üç ilköğretim okulu tespit edilmiştir. Bu okullarda okumakta olan 5.-8. sınıflara devam eden 521 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır. Sonuçta öğrencilerin zorbalığa maruz kalma oranı %43.0 bulunmuştur. Sosyo-ekonomik durumu düşük olan okuldaki çocukların her türlü bedensel, sözel ve duygusal zorbalığa anlamlı olarak daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur.

Sabuncuoğlu ve ark. (2006) tarafından zorbalık ve depresyon arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir çalışma yapılmıştır. İstanbul'da bir lisenin hazırlık sınıfında okuyan 107 öğrenciye uygulama yapılmıştır. Ergenlerde akran zorbalığına uğrama oranının yüksek olduğunu ve bu oranın yüksekliğinin depresyon belirtileri ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca araştırma sonucuna göre öğrencilerin % 44'ü kendileri ile alay edildiğini, % 21'i kendilerine lakap takıldığını, % 14'ü dışlandığını, % 19'u fiziksel şiddet gördüğünü belirtmişlerdir.

Bilgiç ve Yurtal (2008) tarafından İstanbul'da 3 ilköğretim okulunun 4 ve 5. sınıf öğrencileri arasında zorbalık eğilimi olan, zorbalığa maruz kalan ve olaylara karışmayan öğrencilerin sınıf iklimini algılama biçimlerini incelemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonucuna göre zorbalığa karışmayan öğrencilerin maruz kalan ve zorbalık eğilimi olan öğrencilere göre daha olumlu sınıf iklimi algılarına sahip oldukları görülmüştür.

Koç (2006) tarafından lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerini yordamak için Ankara il merkezinde altı lisede, her sınıf düzeyine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya 1063 öğrenci katılmıştır. Çalışmada okul zorbalığının meydana geldiği alanlar ve zorbalığın sıklığı ile ilgili dağılım cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilmiştir. Şöyle bir sonuç çıkmıştır; erkek öğrenciler zorbalığın daha çok okul dışı alanlarda (okula gidiş yolu % 58,6 ve okuldan dönüş yolu % 57 ile) meydana geldiğini düşünürken; kız öğrenciler (okuldan dönüş yolu % 43 ve okula gidiş yolu % 41,4) olarak değerlendirmiştir. Ayrıca erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre; zorbalığın, okulun koridorları dışındaki alanlarında da daha fazla yaşandığını belirtmişlerdir. Araştırmada öğrencilerin bazı özelliklerinin zorba kişilik düzeylerini açıklama derecelerine ilişkin bulgular da elde edilmiştir. Bu bulgular ise şöyle bir sonucu ortaya koymuştur; zorba kişilik ile cinsiyet arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Erkek öğrencilerin zorba kişilik puan ortalamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte erkek öğrenciler arasında zorbalık türü olayların kız öğrencilere göre daha yaygın olduğu görülmüştür.

2.4. SOSYAL BECERİ

2.4.1. Sosyal Beceri Tanımı ve Kapsamı

İnsan sosyal bir varlık olma özelliği gereği diğer insanlarla etkileşim içinde yaşama ihtiyacındadır. Sosyal bir varlık olan bireyler her hangi bir etkiye uygun tepkiler verebilme ve bu tepkilerini düzenleyerek sosyal çevreden kabul görebilme ihtiyacı içersindedirler. Sosyal gelişim dönemi insanın çevresine uyumunda çok önemli bir rol oynar (Özabacı, 2006, s.164).

Eğitimin en önemli amaçlarından biri de bireylerin kişisel ve sosyal çevreye uyumları için gerekli becerileri geliştirmektir (Akkök,1999). Toplumda özgüven sahibi, sorumluluk duygusuna sahip, yaratıcı, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen, paylaşma, işbirliği gibi sosyal becerileri gelişmiş, çevresiyle olumlu sosyal ilişkiler kurabilen bireylere ihtiyaç vardır (Çağdaş, 2002).

Bu özelliklerin bireylerde gelişmesini sağlayan sosyal beceri konusundaki çalışmalar 1920’li yıllarda Thorndike tarafından “sosyal zeka”nın tanımlanması ve ölçülmesi çalışmalarıyla başlamış, 1960’lı yıllarda ise Guilford “davranışsal yetenek” ve Hogan “empati” kavramı çerçevesinde sosyal zeka ile ilgili çalışmalar yapmıştır (Bacanlı 1999, s.5). Sonraki yıllarda sosyal beceri kavramı oluşmuş, tanımlanmış, kapsamı belirlenmiş ve sosyal beceri eğitiminin sistematığı oluşturulmuştur.

Sosyal beceri eğitimi bir çeşit davranış geliştirme eğitimidir. Bu nedenle davranışın nasıl öğrenildiğini bilmek gerekmektedir. Sosyal öğrenme kuramlarına göre davranış, kalımsal ve çevresel değişkenler arasındaki etkileşimin sonucu olarak ele alınır. Bandura’nın Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramının dayandığı ilkeler şu şekilde ele alınır (Senemoğlu, 1997, s.228-231):

- *Karşılıklı Belirleyicilik:* Bireysel faktörler bireyin davranışı ve çevre karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve bu etkileşimler bireyin sonraki davranışını belirlemektedir. Davranış çevreyi, çevre ise davranışı değiştirebilir. Yine, çevre bireysel özellikleri değiştirebileceği gibi bireysel özellikler de çevreyi değiştirebilir.
- *Sembolleştirme Kapasitesi:* Bandura, insanların dünyanın kendisinden çok bilişsel temsilcileri ile etkileşimde bulduklarını; bilişsel temsilciler yoluyla dünyayı sembolik olarak gördüklerini savunmaktadır. İnsanoğlu, düşünme ve dili kullanma gücüne sahip olduğundan geçmişi kafasında taşıyabilmekte, geleceği ise test edebilmektedir.
- *Öngörü Kapasitesi:* İnsanların gelecekte başkalarını kendilerine nasıl davranacaklarını tahmin edebilmeli, hedeflerini belirleyebilmeli, geleceğini planlayabilmelidirler.
- *Dolaylı Öğrenme Kapasitesi:* İnsanlar özellikle de çocuklar, genellikle başkalarının davranışlarını ve davranışlarının sonuçlarını gözleyerek öğrenirler.
- *Özdüzenleme Kapasitesi:* Sosyal Biliş Kuramına göre, insanlar kendi davranışlarını kontrol edebilme yeteneğine sahip olmalıdırlar. İnsanlar ne kadar çalışacaklarını, ne kadar uyuyacaklarını, neleri yiyeceklerini, neleri içeceklerini, ne kadar konuşacaklarını, toplumda nasıl davranacaklarını v.b. pek çok davranışların kendileri kontrol ederler.

Sosyal beceri başkalarıyla iletişimi mümkün kılacak, sosyal açıdan kabul edilebilir ve öğrenilmiş davranışlar olarak tanımlanabilir. Sosyal beceriler, bireyin hayat

kalitesini arttırır, hedeflerine ulaştırır ve hayat boyu yararlanabileceği bir hizmet olarak kabul edilir (Yüksel, 1999).

Çubukçu ve Gültekin (2006, s.158) sosyal becerileri; çeşitli etkileşimlerde bireyin hem kendisinin ve hem de diğer bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını anlama ve o anlayışa uygun davranışlar gösterebilmesi olarak tanımlamaktadır.

Farklı bir şekilde, kapsamı belirlenerek yapılan bir tanım ise şöyledir; toplum içerisinde yaşayan birey için başkalarından olumlu tepkiler getirecek ve olumsuz tepkilerin gelmesini önleyecek becerilere sahip olmak ve duygularını, düşüncelerini çevresinde ilişki kurduğu insanlara iletmek oldukça önemlidir. Ayrıca insan kişiler arası iletişim gereği ilişki kurduğu insanların duygularını, düşüncelerini de anlamak ister. Bu davranışlar genel olarak sosyal beceriler olarak adlandırılmaktadır (Avşar, 2004).

Genç (2005, s.43) ise şöyle bir tanım yapmıştır: “İnsan, başkalarıyla etkileşimi mümkün kılacak sosyal açıdan kabul edilebilir olan davranışlara sahip olmak ister. Bu davranışlar genel olarak sosyal beceri olarak adlandırılmaktadır”. Sevinç’e (2005) göre ise sosyal beceriler, bireyin sosyal ortamlarda, olumlu sonuçlar elde etmesini sağlayan öğrenilmiş davranışlardır. Bu sosyal becerilerin sergilenmesi, birden fazla davranışta bulunmayı gerektirebilmekte, bu davranışlar da sosyal davranışlar olarak adlandırılmaktadır.

Sosyal beceri tanımlarından bazılarını Bacanlı (1999) Tablo-2.2’de şöyle aktarmıştır.

Tablo-2.2 Sosyal Beceri Tanımlarından Örnekler

<p>1. Çocukların, kişiler arası bağlamda diğer bireylerin tepkilerini etkileyebildikleri sözel ve sözel olmayan davranışlar repertuarı. Çocuklar başkalarını incitmeden istenir sonuçları elde etme ve istenmeyenlerden kaçma veya kaçmada başarılı oldukları ölçü, onların sosyal açıdan becerikli olduklarının düşünüldüğü ölçüdür (Rinn & Markle, 1979:108)</p>
<p>2. Belirli bir durumda etkili olan veya etkileşen için olumlu etkiler üretme, sürdürme veya artırma ihtimalini artıran tepkiler (Foster & Ritchey, 1979:626).</p>
<p>3. Belli bir sosyal bağlamda, sosyal açıdan yararlı veya öncelikle başkalarına yararlı olacak şekilde etkileşim kurma yeteneği (Combs & Slaby, 1977:161).</p>
<p>4. Bireyin kişiler arası durumlarda çevrelerinden pekiştirme elde etmek veya sürdürmek için kullandıkları belirlenebilir (teşhis edilebilir), öğrenilmiş davranışlar (Kelly, 1982:3).</p>
<p>5. Bireyin tabi çevrelerinde; okul, ev ve işte başkalarıyla başarılı bir şekilde etkileşimde bulunma yeteneği (Hersen & Eister, 1976:362).</p>

Kaynak: (Jenson, Sloane & Young, 1988, akt. Bacanlı,1999, s.20)

Michelsan ve ark. (1981) sosyal beceri tanımında altı ortak noktanın bulunduğunu belirtmektedirler. Bunlar: 1-Öğrenme ile kazanılır, 2-Sözel ve sözel olmayan özel davranışlardan oluşur, 3-Tepki ve davranışları başlatmada etkilidir, 4-Diğerlerinden gelen olumlu sosyal pekiştireçleri artırır, 5-Karşılıklı ilişkilerde zamanlamaya ve etkileşime dayalı davranışlardır, 6-Diğerlerinin sosyal statüsü, cinsiyeti ve yaşı gibi faktörlerden etkilenir, şekilde sıralanmaktadır (akt. Yüksel, 2001).

Bireyin sosyal hayata uyumunda ve kendisini toplumun bir üyesi olarak kabul etmesinde vazgeçilmez olan sosyal becerileri Akkök (1996, s.2-3) altı başlık altında ele almaktadır:

- 1) *İlişkiyi başlatma ve sürdürme becerileri*: Dinleme ve konuşmayı başlatma, konuşmayı sürdürme, soru sorma, teşekkür etme, kendini tanıtmaya, başkalarını tanıtmaya, iltifat etme, yardım isteme, ikna etme, yönerge verme, yönergelere uyma.
- 2) *Grupla bir iş yapma ve yürütme becerileri*: İş bölümüne uyma, grupta sorumluluk yerine getirme, başkalarının görüşlerini anlamaya çalışma.
- 3) *Duygulara yönelik beceriler*: Kendi duygularını anlama, duygularını ifade etme, başkalarının duygularını anlama, karşı tarafın kızgınlığı ile başa çıkma, sevgiyi, iyi duyguları ifade etme, korku ile başa çıkma, kendini ödüllendirme.
- 4) *Saldırgan davranışlar ile başa çıkmaya yönelik beceriler*: İzin isteme, paylaşma, başkalarına yardım etme, uzlaşma, kızgınlığı kontrol etme, hakkını koruma, savunma, alay etmeyle başa çıkma, kavgadan uzak durma.
- 5) *Stres durumuyla başa çıkma becerileri*: Başarısız olunan bir durumla başa çıkma, grup baskısıyla başa çıkma, yalnız bırakılmayla başa çıkma.
- 6) *Plan yapma ve problem çözme becerileri*: Ne yapacağına karar verme, problemin nedenlerini araştırma, amaç oluşturma, bilgi toplama, karar verme, bir işe yoğunlaşma.

Bireylerin hayatlarını kolaylaştıran ve bazı istemediği ortamlardan, konumlardan başarı ile çıkmasını sağlayan sosyal becerileri Young ve West ise işlevlerine göre beş kategoriye ayırmıştır:

- 1) *Sosyal beceri etkileşimi artırabilir;* başkalarını selamlama, başkalarını oyuna davet etme, başkalarının oyun davetini kabul etme, soru sorma, paylaşma, başkalarına yardım önerme, başlarını övme ve onlara kompliman yapma, teşekkür etme, açıklama isteme, yakınlık belirtme, bilgi sunma, ilgi gösterme, rahatlık sunma.
- 2) *Sosyal beceri hoş olmayan davranışlarla başa çıkmamaya yardımcı olabilir;* istekleri reddetme, lakap takma ve takılmayla başa çıkma, olumsuz geri bildirim verme, akran baskısına direnme, özür dileme, şikâyetle bulunma, özürle başa çıkma.
- 3) *Bazı sosyal beceriler çatışmayı ele almayı ve çözmeyi hedefler;* uzlaşma, görüşme, problem çözme.
- 4) *Diğer sosyal beceriler;* halihazırda başlamış bulunan sosyal etkileşimleri sürdürmemize yardımcı olur.
- 5) *Atılgan beceriler sık sık sosyal beceriler olarak sınıflandırılır;* duygularını ifade etme, isteği tekrarlama, anlayışı açıklığa kavuşturma, hayır deme, özürle başa çıkma, ilgi gösterme (Jenson, Sloane ve Young, 1988, akt. Bacanlı, 1999, s.48).

Günümüzde insanların huzurlu ve mutlu olabilmesi için mutlaka bu sayılan sosyal becerileri kazanması gerekmektedir. Bu sosyal becerilerin ise beş temel özelliği vardır (Barış, 2008, s.29–30):

- 1) Sosyal beceriler bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyal kurallarına bağlı olan, bireylerin sosyal ortamlarda olumlu ya da nötr tepkiler almalarını sağlayan becerileridir.
- 2) Sosyal beceriler öğrenilmiş davranışlardır. Farklı kültürlerde farklı sosyal kuralların olması, her toplumda farklı sosyal davranışların istendik kabul edilmesi, sosyal becerilerin öğrenilmiş davranışlar olduğunu göstermektedir.
- 3) Sosyal beceriler bir amaca yöneliktir ve birey tarafından belirlenen bir amaç için kullanılırlar.
- 4) Sosyal beceriler duruma özgüdür ve sosyal ortamlara göre farklılaşır.
- 5) Sosyal beceriler gözlenebilen becerilerin yanı sıra gözlenemeyen bilişsel ve duyuşsal elemanlardan oluşmaktadır.

2.4.2. Bireyin Sosyal Beceri Kazanmasının Önemi

Bireyin başkalarıyla iyi ilişkiler kurmasında, toplumsal kurallara uymasında sorumluluk yüklenebilmesinde, başkalarına yardım etmesinde, haklarını kullanabilmesinde sosyal becerilerin önemi büyüktür (Çubukçu ve Gültekin, 2006). Çünkü bireyin içinde yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelmesi, toplumun bir parçası olduğunun bilincine varması ve toplumsal sorumluklarını yerine getirmesi, bireyin toplumsal hayatta gerekli olan sosyal becerileri kazanması ile mümkün olabilmektedir.

Topluma ve toplumsal normlara uyan bireyler yetiştirmede sosyalleşmenin önemi şöyle dile getirilmiştir: “Bireyin gelişiminde en önemli süreçlerden biri sosyalleşmedir. Sosyalleşme, bireylerin özellikle çocukların belirli bir grubun işlevsel üyeleri haline geldikleri ve grubun diğer üyelerinin değerlerini, davranışlarını ve inançlarını kazandıkları bir süreçtir”(Gander ve Gardiner, 1993, s.274).

Bu sosyalleşmeye ilk başlama yeri ise, bireylerin dünyaya geldikten sonra ilk iletişimlerin kurulduğu yer olan ailedir. Aile içi iletişimin özünde de büyük ölçüde sosyal beceriler bulunmaktadır. Başka kişilerle ilişki kurma biçimlerinde, yakın ve uzak çevre ile ilişkiler kurmada, aile içi iletişim belirleyici rol oynar (Akkök ve ark. 2002). Çocukluk önemlidir çünkü bireyde sosyal iletişimin başladığı yıllar olan çocukluk yıllarında ve bu dönemde verilecek eğitimin niteliği bireyin bütün bir hayatını etkileyecektir. Bireylerin yetişkinlikte sergileyeceği tutum ve davranışlarının temellerinin çocukluk yıllarında atıldığı birçok araştırma tarafından kanıtlanmıştır (Palut, 2003).

Çubukçu ve Gültekin (2006, s.159) öğrencilerin sosyal beceri kazanmalarının önemini şöyle belirtmiştir: Çocukların kendisini ifade edebilmesi, özgüven kazanması, aile ve çevresindeki bireylerle ilişki kurabilmesi, arkadaşları tarafından kabul görmesi, sosyal anlamda bağımsızlık kazanması gibi becerilerin geliştirilmesi çabalarının temelinde öğrencilere sosyal davranışlar kazandırmak, uygun davrandıklarında onları desteklemek ve onları motive etmek bulunmaktadır. Bu nedenle öğrencilere özgün öğretimin her bir basamağında sosyal becerilerin kazandırılması, pekiştirilmesi ve geliştirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

Sosyal becerilerde yetersiz olan bireylerin hayatlarını pek çok alanında sorun yaşayabilecekleri düşünüldüğünde bu becerilerin öğretilmesi ve bireylerin var olan sosyal becerileri düzeylerinin artırılması önem kazanmaktadır (Kocabaş ve Akkök, 2007).

Olweus tarafından 1983-1985 yılları arasında Norveç’de okullarda uygulanmak üzere zorbalığı önlemek amacıyla bir program geliştirilmiştir. Bu program, genelde okul içinde daha iyi akran ilişkileri geliştirmeye, zorbaların ve kurbanların okul içi ve dışında

daha uyumlu olmalarını ve olumlu sosyal becerileri kazanmalarına yardımcı olmayı hedeflemiştir ayrıca Foltz-Gray (1996) “Zorba Tuzağı” adlı zorbalığı önleme programı geliştirmiştir. Program kapsamında zorbalara uygun yaptırımların verilmesi, rol canlandırma eğitimi ile zorbaların kurbanlar ile empati kurabilme becerilerinin artırılması bulunmaktadır (akt. Ayas, 2008).

Çubukcu ve Gültekin’e (2006) göre ilköğretimde öğrencilere kazandırılması gerek temel becerilerden biri de sosyal becerilerdir. Eğitimin önemli amaçlarından biri, bireylerin içinde buldukları topluma uyum sağlamasına yardım etmektir. Bireyin içinde bulunduğu topluma istenilen bir biçimde uyum sağlaması, toplumun etkin bir üyesi olabilmesi için sosyal gelişimini sağlıklı bir biçimde tamamlaması gerekir.

Barış’ın (2008) sosyal becerilerin özellikleri arasında saydığı; sosyal becerilerin bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyal kurallarına bağlı olan, bireylerin sosyal ortamlarda olumlu ya da nötr tepkiler almalarını sağlayan beceriler olarak dile getirdiği özellik de bu becerilerin önemini göstermektedir.

Bierman (1986) sosyal beceri eğitimindeki süreci şöyle açıklar;

- Popüler olmayan çocuklar çevrelerinden olumlu tepkiler almalarını sağlayacak becerilerden yoksundur,
- Bu becerilerin eğitimi sonucunda sosyal açıdan kabul gören yeni davranışlar kazanırlar,
- Kazanılan uygun sosyal davranışlar çevreden olumlu tepkiler aldığından akranları tarafından kabul edilme fırsatını sağlar (akt. Çetin ve ark., 2002, s.31).

Sosyal beceri eksikliği bireylerde ve toplum içerisinde istenmeyen davranışlara ve sonuçlara sebep olabilir. Cillessen’e (2002) göre gençler kızgınlıklarını kontrol

edemeyip, kendileri ve toplum hakkında çarpık görüşlere sahip olup ve kendi görüşlerini gerçekçi biçimlerde tartışabilecekleri akran etkileşimi ya da arkadaşlık ilişkilerinden yoksun iseler, silah deneyimleri varsa, bu faktörler ölümle sonuçlanan şiddet olaylarına sebep olabilir (akt. Çetin, 2004, s.11). Yine benzer biçimde Özabacı'ya (2006) göre, sosyal beceri eksikliği veya yetersizliği çocukları, okul başarısızlığı, saldırganlık, suça eğilim ve çeşitli psikolojik sorunlar gibi birçok sonuca götürebilir.

Emniyet Çocuk Şube Müdürü olan Eker (2006) çocuklarda suç işleme ile ilgili çalışmasında, çocukluk ve ergenlik döneminde şiddet ve öfkenin, çocukluk döneminde öfke kontrol taraması yapılarak önlenebileceğini belirterek suç işlemeye yol açan etmenler içerisinde;

- Sorun çözme, öfke kontrolü ve iletişim kurma gibi sosyal becerilerin zayıf olmasını,
- Çatışma çözme ve öfke kontrolü becerilerinin zayıf olması ya da hiç olmamasını da saymıştır.

Bulut (2008, s.35) tarafından okullarda görülen şiddeti, medya (gazete ve televizyon) haberleri aracılığıyla tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada öğrencilerin grup halinde meydana getirdikleri şiddet olaylarının bireysel şiddet oranına yakın olduğunu, grup halinde saldırılara “Erkekler açısından bakıldığında, öğrenciler arasında meydana gelen çeteleşmeler akla gelmektedir. Özellikle ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkilerinin önem kazanması, akran baskısını da düşündürmektedir. Bu yıllarda öğrencilere hayır deme becerilerinin ve kişisel sınırların korunması konusunda duyarlılık kazandırılması, şiddetin azaltılmasında dolaylı bir çıkış yolu olarak kullanılabilir” şeklinde yorumu da bu temel becerilerin önemini göstermektedir.

Ayas'a (2008, s.18) göre kurbanlar akranlarına göre fiziksel olarak daha zayıf, öz saygıları düşük, kaygılı, utangaç ve diğer çocuklardan daha az popülerdirler. Kurbanların sosyal ilişkileri zayıf ve arkadaşlık kurmakta zorluk çektikleri için fazla arkadaşına sahip değildirler. Arkadaşlarının olmaması zorbalık olaylarında yalnız kalmalarına neden olabilmektedir. Bu kişiler, zorbalık olaylarında nasıl tepki göstermeleri gerektiğini bilmedikleri için aynı davranışlara maruz kalabilmektedirler. Halbuki sosyal beceriler; arkadaş kabulü, davranışsal beceriler ve sosyal geçerlik olarak da açıklanmaktadır (Akkök, 1999).

2.4.3. Sosyal Becerinin Zorbalık ve Şiddet ile İlişkisi

Erken yıllardan itibaren değişik yöntemlerle çocuklara sosyal becerilerin kazandırılması gerekmektedir. Çocuk gelişirken aile, arkadaşlar, okul ve diğer sosyalleşme kaynaklarından doğrudan ya da dolaylı etkilenecek bu becerileri kazanır. Ancak, bu becerileri bazı çocuklar yeterince kazanamazlar, böyle durumlarda bu becerileri kazanmaları için bazen doğrudan müdahale yapılması gerekebilir. (Kapıkıran ve Fiyakalı, 2006).

Bazen öğrenciler aileden sonra en önemli sosyalleşme birimi olan okula yeterli düzeyde sosyal beceri kazanmadan gelmektedirler. Okulda onlara bir takım beceriler kazandırılabilir. Özellikle öğretmenlerin şiddete yönelik fiziksel cezalar yerine, duruma yönelik eğitici yönlendirmelerde bulunmaları bu becerileri kazanmalarını sağlayabilir (Özpolat ve Bayındır, 2007).

Çetin ve ark. (2002, s.15) sosyal beceri eksikliğinin önemini şöyle dile getirmişlerdir; "Sosyal beceri eksikliği ya da yetersizliği çocukları okul başarısızlığı, suç eğilim ve çeşitli psikolojik bozukluklar gibi kısa ve uzun süreli birçok sonuca

götürebilir”. Halbuki sosyal yönden gelişmiş yani sosyalleşmiş bir birey, içinde yaşadığı toplumun normlarına ve beklentilerine uygun davranışlar gösterir, kendi ihtiyaç ve istekleri ile toplumun istek ve beklentileri arasında denge sağlayabilir (Çağdaş, 2002).

Zorba olarak tanımlanan çocuklar düşük sosyal becerilere sahip ve sorun çözme açısından yetersizdirler (Cric ve Dodge, 1994), ayrıca Fitzgerald (1999) zorbaların, başkalarının başarılarını kıskandıklarını, yenilgiyi kabul edemediklerini, ilişkilerinde başarısız ve öfkeli olduklarını ifade etmiş, bununla birlikte, okul başarısı düşük olan ve kendine güvenmeyen çocuklarda zorbaca davranışlar sergileyebilmekte, Hazler ve arkadaşlarına (1994) göre ise zorba öğrenciler okul yıllarında zorbaca davranışlarını yetişkinlik dönemine taşıdıkları için olumlu ilişkiler geliştirme ve bu olumlu ilişkileri sürdürme becerileri zayıftır (akt. Ayas, 2008, s.14-29).

Ayas’a (2008, s.16) göre, zorbalık yapan öğrenciler kendileri fiziksel ve psikolojik açıdan karşıdakinden daha güçlü gördükleri için onlara zarar verirler, kurban durumundaki öğrencilerle empati kuramazlar, problem çözme becerisinden yoksundurlar, karşılaştıkları problemleri şiddet yoluyla çözme eğilimindedirler, şiddet ve saldırganlığı fiziksel güç elde etmek, elde ettiği gücün devam etmesini sağlamak amacıyla kullanırlar ve toplumsal kurallara uymakta zorluk çekerler. Ayrıca zorbaca davranışlara maruz kalan kurbanlar; kaygılı, endişeli, titiz ve özgüvenleri düşüktür.

Empati kurmayan bu zorba öğrenciler aslında sosyal bir beceriden yoksundurlar. Eisler ve Fredericksen (1980) tarafından geliştirilen modelde sosyal becerinin sözel-içerik öğelerinden biri de *empatik bir ifade kullanma* “diğer bir kişinin duygularını anladığınızı (ama kabul etmeniz gerekmez) belirten bir ifade” olarak belirtilmiştir (akt. Bacanlı, 1999, s.56).

Kartal ve Bilgin (2007) ise zorbalığın en tipik davranışının empati kurmakta zorluk çekmesi olduğunu dile getirmişlerdir. Zorbalar diğer öğrencilere acı ve ıstırap vermekten hoşlandıkları gibi, kurbanlarla empati kurabilme düzeyleri düşüktür ve genellikle kurbanların kendilerini tahrik ettiklerine yönelik bir savunma mekanizmasına sahiptirler (Banks, 1997; akt. Koç, 2006).

Okullarda yaşanan şiddet ve zorbalık olaylarının azatılmasında sosyal beceriler önemli faktör olabilir. Bunu Alikaşifoğlu (2008, s.58) bireyi şiddetten koruyabilecek bireysel etkenler olduğunu, bunların ise “impuls kontrolünün ve sosyal problemleri çözme becerisinin iyi olması, kendine güven duygusunun gelişmiş olması ve optimizm” şeklinde dile getirmiştir.

Koç’a (2006) göre kişiler arası ilişkilerde öfke duygusu kontrol edilemediğinde ve dışsal olarak ifade edildiğinde bu; bireylerin hem kendileri için hem de başkaları için yıkıcı ve zarar verici etkileri olmaktadır. Kişiler arası çatışma durumlarında bunu uygun bir biçimde ifade etme sosyal becerisine sahip olmayan bireyler; fiziksel, sözel ya da duygusal olarak başkalarına zarar verebilirler. Bu risk hem zorba, hem kurban, hem de zorbalığa tanıklık eden diğer öğrenciler için de geçerlidir.

Yapıcı’ya (2006) göre, şiddetin sebebi öfkedir. Öfke ise olumlu sonuçlar oluşturmayan bir iletişimdir. İnsan çevresinde kabul görmeyi, kendini değerli hissetmeyi arzular. Kendini ifade edemeyen insan ise bunların yerine öfke hissetmektedir. İnsanın kendini ifade edememesinin sebebi ise kendini ifade etme biçimlerini öğrenememesidir. İhtiyaçların karşılanma oranı ile şiddet arasında ters bir ilişki vardır. Çocuğun sosyal akran aktivitelerine (sosyal başarı), öğrenmeye (akademik başarı) ve mutlu olmaya (kendini gerçekleştirme başarısına) ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlar giderildiği ölçüde öfkesi azalacaktır.

Goldstein ve arkadaşlarının (1980) yapmış oldukları sosyal beceri sınıflamasından bazı maddelere bakıldığında sosyal becerilerin saldırganlık türlerini (şiddet ve zorbalık) uygulamayı engelleme ve uygulandığında bunlar ile başa çıkma becerileri de içerdiği görülebilir (akt. Bacanlı, 1999, s.49-50);

- *Duygularla başa çıkma becerileri;* duygularını bilme, duygularını ifade etme, başkalarının duygularını anlama, başlarının öfkesiyle başa çıkma, sevgiyi ifade etme, korkuyla başa çıkma, kendini ödüllendirme,
- *Saldırganlığa alternatifler becerisi;* izin isteme, bir şeyleri paylaşma, başkalarına yardım etme, kendini kontrollü kullanma, haklarını savunma, takılmaya karşılık verme, dövüşmekten uzak durma.
- *Stresle başa çıkma becerileri;* şikayet etme, şikayete cevap verme, oyun sonrasında sportmenlik, sıklıklanlıkla başa çıkma, bir arkadaşı savunma, ikna edilmeye karşılık verme, başarısızlığa tepki verme, zıt konuşmaya hazır olma, zor konuşmaya hazır olma, grup baskısıyla başa çıkma”.

Stephens’in (1978) da Tablo-2.3’de gösterilen sosyal beceri örneğinde olduğu gibi bazı sosyal beceriler istenmeyen durumlarla başa çıkmaya yönelik olduğu için şiddet ve zorbalık gibi durumlarda kurbanlara yardımcı olabilecek niteliktedir. Bu durumlardan biri de çatışma durumudur. Zülal’a (2001, s.39) göre “Önemli olan çatışmayı önlemeye çalışmak değil, bu çatışmaların çözümlenmesi konusunda becerilerin geliştirilmesidir”.

Tablo-2.3 Stephens'in sınıfta sosyal becerilerinden bir örnek

Ana kategori	: Kişiler arası davranış
Alt kategoriler	: Çatışmayla başa çıkma (ÇB)
Beceriler	: <ul style="list-style-type: none"> • Görmezlikten gelerek, konuyu değiştirerek veya başka bazı yapıcı araçlarla (taktiklerle) takılma veya ad takmaya karşılık vermek, • Ortamı terk ederek, yardım isteyerek veya başka bazı yapıcı araçlarla (taktiklerle) fiziksel saldırıya karşılık vermek, • Vurmaktan kaçınmak için kızgın olduğunda akranından uzaklaşmak, • Başkasının isteğini nazikçe reddetmek, • Öfkeyi fiziksel eylem veya saldırgan sözlerden ziyade, saldırgan olmayan sözlerle ifade etmek, • Hak edilmemiş olarak algılanan eleştiri veya cezayı yapıcı bir şekilde ele almak.

Kaynak: Bacanlı (1999) Sosyal Beceri Eğitimi, (s.52).

Bireylerin verilecek eğitimle özsaygı düzeylerini yükseltmek de bireylerde istemeyen şiddet ve zorbalık davranışlarının azaltılmasında kullanılabilir. Levy (1997) bireyin özsaygı düzeyindeki düşüklük ile anti sosyal davranışın yüksekliği arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir. Zorbalık davranışının önlenmesinde ve durdurulmasında bireyin özsaygı düzeyi temel bir yapı olarak kabul edilmektedir (akt. Koç, 2006).

Yine özsaygı düzeyini de kapsayan Çetinkaya ve ark. (2009, s.157) tarafından sosyo-ekonomik durumu farklı olan üç ilköğretim okulunda yapılan bir çalışmada; düşük-orta-yüksek olmak üzere üç sosyo-ekonomik durumdaki okullarda ve özellikle de sosyo-ekonomik durumu düşük olan okulda öğrencilerin, zorbalığa maruz kalma ile depresyon düzeyinin arttığı ve benlik saygısı düzeyinin azaldığı saptanmıştır.

Yine sosyal becerilerin zorbalıkla mücadele önemine değinen Pişkin (2002, s.548) okul personelinin zorbalığa karşı tepkisinin yetersiz oluşunu “kurbanların kişilik yapısı gereği daha edilgen olmaları ve sosyal beceri yetersizlikleri sebebiyle öğretmenleri yeterince haberdar edememeleri” şeklinde açıklayarak belirtmiştir.

Kendini ifade etme ve rahatsızlıklarını ifade edebilme sosyal beceri de önemli bir unsurdur. Zorbalık mağduru çocuklarda bazen bu becerilerin eksikliği hissedilmektedir. Hazler, Hoover ve Oliver (1993) yaptıkları çalışmada ortaokul öğrencilerin 1/3'nün okulda zorbalığa maruz kaldığı ve bundan dolayı kendini güvende hissetmedikleri, bu maruz kaldıkları zorbaca davranışları ise okul yönetimine iletmediklerini görülmüştür. Araştırmacılar bunu sebebi olarak da; öğrencilerin uğradıkları zorbaca davranışlar sonucu korkmaları ve maruz kaldıkları bu saldırıları okul yönetimine ve öğretmenlerine bildirme becerisine sahip olmadıklarını düşünmüşlerdir (akt. Koç, 2006).

Okullarda yaşanan zorbalık olaylarını engellemek amacıyla bazı önleyici program geliştirme çalışmaları yapan araştırmacılar zorbalığa maruz kalan kurbanların ya da zorbalık uygulayıcısı olan zorbaların sosyal ve bilişsel beceri eksikliği yaşadıkları varsayımına dayanır ve grup çalışmalarıyla bu öğrencilere beceriler kazandırmayı amaçlar (Kutlu, 2006). Şiddeti önleme programlarında bilişsel-davranışçı yaklaşımda davranış modifikasyonu ve sosyal beceri eğitimi kullanılmaktadır. (Tolan ve Guerra, 1994; akt. Odacı, 2007)

Yavuzer (1981) okullarda sosyal beceri ve ders dışı etkinliklerin istenilen düzeyde olmadığını vurguladığı, anti sosyal kişilik yapısına sahip çocuklarla ilgili yaptığı bir araştırmada, yasa ve kurallara uymayan çocukların % 52'sinin sınıfta kaldığı, % 50'sinin ise okula devam sorunu yaşadığını tespit etmiştir. Akademik açıdan başarılı

çocuklar kendini gösterme eğilimini okulda giderirken, kendini gösterme eğilimi normal çocuklardakinden daha fazla olan anti sosyal kişilik yapısına sahip çocuklar bunu okulda gösterememekte, sokağa itilerek toplumsal uyumu zorlaşmaktadır.

Kütük (2008) yaptığı çalışmada öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik özel programlar (karar verme, sorun çözme, arabuluculuk eğitimi, vb.) uygulanan liselerin oranını % 56.5 olarak tespit ederken öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda katılabilecekleri, ders dışı etkinliğin (sosyal, kültürel, sportif, vb.) düzenlendiği liselerin oranı ise % 47,2 olarak tespit etmiştir. Yakupoğlu'nun (1997, s.36) "Toplum içinde bireylerin eylemleri her zaman potansiyel şiddetle yüklüdür. Bu şiddetin akacağı yerler gerekir. Oyun, eğlence, şenlik şiddetin aktığı kanallardır" görüşü de ders dışı etkinliğin önemini desteklemektedir.

Sosyal becerilerin önemli katkılarından birisi de bireylerin akranları ile bütünleşmesini sağlamalarıdır. Arora (1987) zorbalığı, "faillerin, akran grubuyla bütünleşmelerini sağlayacak yeterli becerileri ya da kapasiteleri olmadığı için ortaya çıkan, dış saldırganlık araçları ile sosyal baskınlığı elde etmesi yada sürdürmesi" olarak tanımlamaktadır (akt. Gökler, 2007, s.24).

Kök (2006) yıldırma (mobbing) eylemleri ile ilgili yaptığı çalışmada yıldırma eyleminde bulunan zorbalıların özelliklerini değerlendirirken, yıldırma eyleminde bulunan zorbalı ile zorbalık (bullying) eyleminde bulunan zorbalıların sosyal beceri eksikliği yaşadıklarını, sosyal etkinliklerde yetersizlikleri nedeniyle diğerlerine düşmanca niyetlerle yaklaştıklarını belirtmektedir.

Akkök'e (1999) göre sosyal beceriler sosyal yeterlilik denilen gelişmelerle iç içedir. Bu sosyal becerilerden biri ise arkadaşça kabul görmedir. Schward (2000),

zorbaların yetersiz sosyal becerileri olduğunu, zayıf akademik uyumları olduğunu ve arkadaşlarının onlardan hoşlanmadıklarını tespit etmişlerdir (akt. Gökler, 2008). Kurbanların sosyal yapısına bakıldığında ise genellikle dışlanmış, arkadaşı olmayan, samimiyet kuramayan, yalnız kişiler olduğu görülür. Olweus (1993) kurbanların okulda genellikle yalnız olduklarını, sınıflarında tek bir tane bile arkadaşlarının olmadığını, iletişim başlatma becerilerinin yoksun olduklarını, pek çok çocuğun diğer arkadaşlarınca dışlanmış olduğunu belirtmektedir (akt. Gökler, 2008).

Ayrıca Çetin, Bilbay ve Kaymak (2002, s.22) ergenlikte arkadaş kurmanın önemini şöyle aktarmışlardır; “Kızlar için genellikle 10-14, erkekler içinse 12-16 yaşları arasında gelişen ön-ergenlik döneminde hızlı bir bedensel değişim ve bilişsel olgunlaşma izlenir. Akran grubu daha yapılandırılmış hale dönüşür ve bir akran grubunun üyesi olmanın önemi artar (Mussen ve Conger, 1956)”.

Akran ilişkilerinin çocukların gelişimleri üzerinde önemli etkileri vardır, bazen bu etkiler olumsuz da olmaktadır (Gökler, 2007). Akran grupları tarafından reddedilme sosyal başarısızlık olarak görülmektedir. Akran kabulüne önem veren anti-sosyal ve saldırgan çocuklar kendilerine daha çok benzeyen diğer gruplara yönelmekte, sonuçta suç içerikli davranışlarda bulunma ihtimali artmaktadır (Dahlberg ve Potter 2001, akt. Çetin, 2004).

2.4.4. Sosyal Beceri ile İlgili Araştırmalar

Koç (2006, s.173-204) tarafından lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerini yordamak için Ankara il merkezinde altı lisede, her sınıf düzeyine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya 1063 öğrenci katılmıştır. Araştırma elde edilen bulgular;

- Zorba kişilik puanlarının en önemli açıklayıcısı olarak öfkeyi dışa vurma değişkeninin çıktığını göstermektedir. Yani öfkeyi dışa vurma düzeyindeki yükselmeler, zorba kişilik düzeylerinde de bir artış olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeylerine ilişkin bulgulara bakıldığında; öğrencilerin zorbalıktan kaçınma puanlarının en önemli açıklayıcı olarak öfkeyi kontrol etme düzeyi değişkeni çıkmıştır. Zorbalıktan kaçınma ile öfkeyi kontrol etme düzeyi arasında anlamlı düzeyde bir ilişki vardır.
- Ayrıca zorba kişilik puanlarının en önemli dördüncü açıklayıcısı olarak özsaygı düzeyi değişkeni ortaya çıkmıştır. Zorba kişilik ile öğrencilerin özsaygı düzeyleri arasındaki ilişki negatif yönlüdür; öğrencilerin özsaygı düzeyindeki düşüşe paralel olarak, zorba kişilik düzeylerinde bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeylerine ilişkin bulgulara bakıldığında; öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeyi ile özsaygı değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Öğrencilerin özsaygı düzeyindeki artışa paralel olarak zorbalıktan kaçınma düzeylerinde bir azalma yaşandığı görülmüştür.
- Yapılan çalışmadaki zorba kişilik puanlarının en önemli beşinci açıklayıcısı öfkeyi içinde tutma düzeyi ortaya çıkmıştır. Zorba kişilik ile öğrencilerin öfkeyi içinde tutma düzeyleri arasındaki ilişki negatif yönlüdür; öğrencilerin öfkeyi içinde tutma düzeyindeki düşüşe paralel olarak, zorba kişilik düzeylerinde bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeylerine ilişkin bulgulara bakıldığında; Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeyi ile öfkeyi içinde tutma değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Öğrencilerin öfkeyi içinde tutma düzeyindeki artışa paralel olarak zorbalıktan kaçınma düzeylerinde bir artış yaşandığı görülmüştür.

Şahin (2007) tarafından gerçekleştirilen bir çalışma ise İlköğretim dört ve beşinci sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Amaç öğrencilerin zorbaca davranışlarını önlemektir. Öğrencilere empatik eğitim programı verilmiştir. Uygulama süreci haftada bir kez olmak üzere toplam on hafta şeklinde yapılmıştır. Programın öğrencilerin zorbaca davranışlarını azaltmada etkili olduğu görülmüştür. Empati ile sosyal beceri birbirleriyle ilişkilidir ve aralarında güçlü bir ilişki vardır. Riggo ve ark. (1989) yılında 171 lise öğrencisine yönelik yapmış oldukları çalışma sonucunda empati ile sosyal beceriler arasında olumlu yönde bir ilişki bulmuşlardır (akt. Yıldırım, 2006, s.52).

Uysal (2003) tarafından ilköğretim öğrencilerine şiddet karşıtı eğitim programı uygulanmış, bu uygulanan programın öğrencilerin çatışma çözümleri, şiddet eğilimleri ve davranışları üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan deneysel çalışma sonrasında öğrencilerin çatışma çözme puanları eğitim öncesine göre yükseldiği, şiddet eğilim puanlarının azaldığı tespit edilmiştir.

Atlas (1984) tarafından yapılan bir çalışmada ön-test son-test, kontrol grup deseni kullanılarak; atılganlık eğitiminin ergenlik öncesindeki çocuklar üzerindeki etkisini ölçülmüştür. Eğitim programı; günlük yaşamdaki saldırgan ve edilgen davranış ve sözel olmayan ileti ya da mesajların farkına varmayı, ben dilini kullanmayı, iltifat etmeyi ve iltifatı kabul etmeyi, olumlu ve olumsuz duygu ve düşünceleri dile getirmeyi ve gevşeme tekniklerini kullanmayı içermiştir. Eğitimin grubunun atılganlık düzeyinin kontrol grubuna kıyasla önemli bir şekilde artırdığı görülmüştür (akt. Çetin ve ark. 2002).

Okullarda yaşanan zorbalık olaylarının okul hemşireleri için de önemli bir sorun olduğunu belirttikten sonra Bandura'nın Sosyal Bilişsel Teori'sinden hareket ederek okullarda zorbalığı önlemede etkili olacak yöntemleri araştıran Karataş ve Öztürk (2009, s.71) etkili olabilecek bir yöntem olarak; “ergenlerin zorbalık ve zorbalığın zararları, zorbalığa uğradığında yapılması gerekenler konusunda bilgilendirilmesi, sorunla karşılaştığında uygun yöntemleri (çatışma çözme, problem çözme, öfke yönetimi) kullanma becerilerinin kazandırılması”nı dile getirmişlerdir.

Totan (2007) zorbalığın tanımlamasını yapmak, okullardaki yaygınlığını belirterek eğitimcilere ve ebeveynlere zorbalığı önleyici öneriler sunmak amacıyla alan yazın taraması yaparak zorbalığı önlemede eğitimcilere bir takım öneriler sunmuştur. Bu önerilerden biri şöyledir; “Zorba öğrenciler öfkelerini dışa vurarak saldırganlaşabilmektedirler. Öğrencilere öfkelerinin kontrol etmeye yönelik tekniklerin öğretilmesi zorbalığı azaltmada etkili olacaktır. Burada verilen küçük bir teknik öğrencinin öfkesini kontrol etmede yardımcı olabilir:

$$1+3+10=SAKİN$$

1	→	Kendine sakinleşeceğini söyle,
2	→	3 derin nefes al,
3	→	10'a kadar say.

Bu eşitlikte 1, öğrencinin sakinleşeceğini kendisine söylemesini, 3, öğrencinin 3 kere derin nefes alması gerektiğini ve 10 ise 10'a kadar sayması gerektiğini göstermektedir. ‘1+3+10=SAKİN’ şeklinde bir tekerleme olarak öğretilebilir (NCB, 2005, s.197)”.

Memduhoğlu ve Taşdan (2007) tarafından okul güvenliği üzerine kavramsal bir çözümleme yapılmış, konu ile ilgili alan yazın taranmıştır, okulları daha güvenli bir hale

getirmek için neler yapılabileceği tartışılmıştır. Öğrenci davranışları kontrol yaklaşımlarının geliştirilmesi, çatışma çözme stratejilerinin uygulanması ve öğrenciler ile uygun iletişimin geliştirilmesinin okul güvenliğine katkı sağlayacağı bildirilmiştir.

Üstün ve ark. (2007) tarafından okullarda gençler arasında artan şiddet olaylarının nedenlerini tespit etmek için Amasya ilinde 328 öğrenci ile yaptıkları çalışmada öğrenciler şiddetin önlenmesine yönelik problem çözme ve karar verme becerilerinin geliştirilmesine önem verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Kapıkıran, İvrendi ve Adak (2005) tarafından yapılan bir çalışmada; bireylerin sosyal beceri eğitimi almalarının onların saldırganlık düzeylerini azalttığı görülürken, Çoşkuner (1994) tarafından yapılan deneysel bir çalışmada ise; iletişim becerisi geliştirme eğitimi alan deneklerin yalnızlık düzeylerinde manidar bir azalma görülmüştür.

Oden ve Asher (1977) 3 ve 4. sınıfta okuyan yalıtılmış (isolated) çocukların akranları tarafından kabulü ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmada işbirliği yapma, bir etkinliğe katılma ve destekleyici davranışlar gibi becerileri içeren 5 oturumluk bir program uygulanmıştır. Dört hafta sonunda yapılan değerlendirmeler grubun akranları tarafından seçilme şanslarında artış eğilimi olduğunu göstermiştir (akt. Çetin ve ark., 2002).

Aydın (1986) tarafından yapılan bir çalışmada; ilköğretim 4 ve 5.sınıf öğrencileri içerisinde arkadaş ilişkilerinde başarısız olan öğrencilere 10 hafta boyunca konuyla ilgili öyküler okunmuş ve grup tarafından tartışılmıştır. Sonuçta gruptaki öğrencilerin sınıf içerisinde seçilme ve benimsenme derecelerinde, arkadaş ilişkilerinde bir artış olduğu görülmüştür.

Arkadaşlık kurma güçlüğü olan 12-13 yaşında 9 öğrenciye yönelik bir çalışma yapılmıştır (Bulkeley ve Cramer, 1990) uygulanan sosyal beceri yaşantısı sonucunda yapılan değerlendirmede uygulama yapılan grubun sosyal beceri son test puanları anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur (akt. Dikmeer, 1997).

Dikmeer (1997) tarafından yapılan bir çalışmada; SSK Ankara Eğitim Hastanesi Psikiyatri Kliniği Gençlik Ünitesinde çekingenlik, arkadaş edinememe veya arkadaş grupları içerisinde yer alamama, kendini ifade edememe, kendini ortaya koyamama şikayetleri ile başvuru yapan 12 ergenle 12 hafta süren bir çalışma yapılmıştır. Araştırma sonunda sosyal beceri eğitiminin ergenlerin sosyal içe dönüklük düzeylerinde anlamlı bir azalma sağladığı tespit edilmiştir.

Çakıl (1998) tarafından yapılan araştırmada, grupla sosyal beceri eğitiminin üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerine etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, grupla sosyal beceri eğitiminin öğrencilerin yalnızlıklarında anlamlı bir düzeyde azalma olduğu görülmüştür.

Dikmeer (1997) sosyal içedönük olan ergenlerin grupla sosyal beceri eğitimi almalarının sosyal içe dönüklüklerini azaltıp azaltmadığını incelemiştir. Sonuçta sosyal beceri eğitiminin, gruba katılan ergenlerin sosyal içedönüklük düzeylerinde anlamlı bir azalma sağladığını göstermiştir.

Çubukçu ve Gültekin (2006) ilköğretim öğrencilerine kazandırılması gereken sosyal becerileri tespit etmek için öğretmen görüşlerine başvurdukları çalışmada, ilköğretim öğretmenlerinin, öğrencileri için gerekli gördükleri sosyal beceri türü “haklarını koruma ve savunma” becerisi çıkmıştır. Ayrıca çalışmada, öğretmenler “özür

dileme” “başkalarını haklarına saygı gösterme” “dinleme” “problemin nedenini araştırma” becerilerini de işaretlemişlerdir.

Pietzak ve ark. (1998) yaptıkları çalışmada okul çalışanlarının % 87'sinin okulda şiddetin en önemli 10 nedeninden birisinin de “öğrencilerin düşük benlik algısına ve duygusal sorunlara” sahip olduklarına ilişkin bulgular elde etmişlerdir (akt. Koç, 2006).

Gözütok ve ark. (2007) tarafından Ankara’da bedensel cezanın uygulanıp uygulanmamasına ilişkin lisans düzeyi öğrenci görüşlerini almak amacıyla yapılan anket çalışmasında şiddetle baş etmeye yönelik öneriler arasında “Hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitimi programlarında öğretmenlere şiddetsiz ortam yaratmada kullanabileceği ‘iletişim’, ‘sorun çözme’, ‘sınıf yönetimi’, ‘çatışma çözme’ vb. beceriler kazandırılması” gerektiği sayılmıştır.

Özabacı (2006) çocukların sosyal becerileri ile ebeveynlerin sosyal becerileri arasındaki ilişkiye yönelik yaptığı çalışmasında, ebeveynlerin sosyal beceri kalitesi çocuklarının da sosyal beceri kalitesini belirleyici faktörlerden biri olarak tespit edilmiş, sosyal yeterlilik açısından kendini geliştiren ebeveynlerin çocukları da aynı derecede başarılı oldukları görülmüştür. Bu sonuçlara göre ebeveynlerin sosyal beceri eğitimine de önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Korkut (1996) tarafından iletişim becerileri eğitiminin lise öğrencilerinin iletişim becerilerinin değerlendirilmelerine etkisi incelediği çalışmada; iletişim becerileri eğitimi programının öğrencilerin iletişim becerileri düzeylerinin arttığı görülmüştür.

Pişkin ve Ayas (2005) yaptıkları çalışmalar neticesinde; zorba öğrencilerin kurban öğrencilere göre özsaygı düzeylerinin daha yüksek ve dışa dönük çocuklar

olduklarını, utangaçlık düzeylerinin ise daha düşük olduğunu, kurban öğrencilerin özsaygı düzeylerinin daha düşük çıktığını tespit etmişlerdir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin analizinde kullanılan yöntem ve teknikler, veri toplama araçlarının güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada lise-1. sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutumlarını, zorba, kurban olma durumlarını, sosyal beceri düzeylerini ve değişkenlerle olan ilişkilerini açıklayabilmek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2005, s.77-81) göre tarama modelleri “geçmişte yada halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (...) İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir”.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Kayserideki liselerde 2008–2009 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 23.302 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise Kayseri’de yer alan 10 tane resmi ortaöğretim okulunda öğrenim gören 845 lise-1.sınıf öğrencisinden oluşmaktadır.

Evreni oluşturan öğrencilerin hepsine ulaşmak güç olacağı için olasılıklı örnekleme yoluna gidilmiştir. Örneklem belirlenirken evreni, özellikleri açısından en iyi biçimde temsil etmesine gayret edilmiştir.

Araştırma örneklemini 2008-2009 eğitim-öğretim yılı ikinci yarısında Kayseri il merkezinde 9 ve Pınarbaşı İlçesinde 1 olmak üzere toplam 10 lisenin lise 1.sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Anket çalışması yapılan öğrencilerin okullara göre dağılımı Tablo-3.1’de gösterildiği gibi şöyledir:

Tablo-3.1 Okul İsimleri ve Öğrenci Sayıları Dağılım Tablosu

S.N.	Okul Adı	f	%
1	Talas Lisesi	113	13.4
2	Atatürk Lisesi	115	13.6
3	Hacı Ahmet Arısoy Lisesi	96	11.4
4	Atatürk Anadolu Kız Meslek Lisesi	79	9.3
5	Atatürk Ticaret ve Anadolu Ticaret Meslek Lisesi (Atatürk Ticaret Lisesi 23, Anadolu Ticaret Meslek Lisesi 55)	78	9.2
6	Arif Molu Anadolu Teknik Lise Anadolu Meslek, Endüstri Meslek Lisesi	84	9.9
7	Melikgazi İmam Hatip Lisesi	98	11.6
8	Kayseri Fen Lisesi	62	7.3
9	Sema Yazar Anadolu Lisesi	52	6.2
10	Pazarören Anadolu Öğretmen Lisesi	68	8.0
	Toplam	845	100

Araştırmada evreni daha iyi temsil etmesi amacıyla okul türlerinin çeşitliliğine önem verilmiş, yukarıda belirtilen okulların lise-1. sınıf öğrencileri rastlantısal olarak seçilmiş ve örneklem oluşturulmuştur. Okul türlerine ilişkin bilgiler Tablo-3.2’de yer almaktadır.

Tablo-3.2 Okul Türleri ve Öğrenci Sayıları Dağılım Tablosu

	Okul Türü	Sayı	f	%
1	Genel Lise	3	324	38.3
2	Meslek, Teknik, Ticaret, İmam-Hatip Liseleri ve aynı okulların Anadolu kısımları	4	339	40.1
3	Anadolu Lisesi	1	52	6.1
4	Anadolu Öğretmen Lisesi	1	68	8
5	Fen Lisesi	1	62	7.3
	Toplam	10	845	100.0

Araştırma uygulaması yapıldıktan sonra veri değerlendirme işlemi sırasında örnekleme oluşturan 927 öğrencinin veri toplama aracı incelenmiş, veri toplama aracını eksik ya da hatalı olarak dolduran 82 öğrenciden elde edilen veriler iptal edilmiştir. Değerlendirmeler geri kalan 845 veri toplama aracı üzerinden yapılmıştır.

3.2.1. Örneklemin Demografik Özellikleri

Bu bölümde öğrencilerin belirttikleri kişisel bilgilere ait istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo-3.3'de görüldüğü gibi örnekleme oluşturan öğrencilerin yaşları 13-18 arasında değişmekte olup en çok yığılma 14-16 yaş arasında olmuştur (toplam %88.1) 75 öğrenci (%8.9) kişisel bilgi formunu doldururken yaşını belirtmemiştir. Dağılım şöyledir; 13 yaş, % .6; 14 yaş, % 6.4; 15 yaş, % 66.2; 16 yaş, % 15.5; 17 yaş, % 2.4; 18 yaş, % .1; yaşını belirtmeyenler, %8.9.

Tablo-3.3 Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
	13	5	.6
	14	54	6.4
	15	559	66.2
	16	131	15.5
Yaş	17	20	2.4
	18	1	.1
	Yaş belirtmeyenler	75	8.9
	Toplam	845	100.0

Tablo-3.4’de görüldüğü gibi örnekleme oluşturan 845 öğrencinin cinsiyete göre dağılımında kız öğrencilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Dağılım şöyle olmuştur; kız %56.4; erkek 43.6

Tablo-3.4 Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
	Kız	477	56.4
Cinsiyet	Erkek	368	43.6
	Toplam	845	100.0

Tablo-3.5’de görüldüğü gibi örnekleme oluşturan 845 öğrencinin kardeş sayılarına bakıldığında en az çıkan grup % 2.6 ile ‘Hiç’ seçeneğini işaretleyenler, en fazla çıkan grup ise %44.6 ile ‘3 ve üzeri’ seçeneğini işaretleyenler olmuştur. Dağılım şöyle olmuştur; hiç kardeşi olmayanlar, % 2.6; 1 kardeşi olanlar, %20.4; 2 kardeşi olanlar, %32.4; 3 ve üzeri kardeşi olanlar, %44.6

Tablo-3.5 Öğrencilerin Kardeş Sayısına Göre Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
	Hiç	22	2.6
Kardeş sayısı	1 kardeş	172	20.4
	2 kardeş	274	32.4
	3 ve üzeri	377	44.6
	Toplam	845	100.0

Örnekleme oluşturan 845 öğrencinin annelerinin ve babalarının eğitim durumuna bakıldığında anne ve babalar içinde en fazla ‘ilkokul’ mezunu olduğu (annelerde %60.0; babalarda %36.3) yine her iki grup içinde en az ‘Üniversite’ mezunu olduğu görülmektedir. Her iki grup içinde ‘diğer’ işaretleyenler açıklama olarak ‘okuma-yazma bilmiyor’ yazmışlardır. Eğitim durumuna göre dağılım Tablo-3.6’da şöyle gösterilmiştir: anneler: ilkokul mezunu, %60; ortaokul mezunu, %16.4; lise mezunu, %14.3; üniversite mezunu, %5.4; diğer, 3.8. Babalar: ilkokul mezunu, %36.3; ortaokul mezunu, %22.8; lise mezunu, %23.6; üniversite mezunu, %16.2; diğer, 1.1.

Tablo-3.6 Öğrencilerin Anne ve Babanın Eğitim Durumuna Göre Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	Anne		Baba	
		f	%	f	%
Eğitim durumu	İlkokul	507	60.0	307	36.3
	Ortaokul	139	16.4	193	22.8
	Lise	121	14.3	199	23.6
	Üniversite	46	5.4	137	16.2
	Diğer	32	3.8	9	1.1
	Toplam	845	100.0	845	100.0

Örnekleme oluşturan 845 öğrencinin aile gelir durumuna bakıldığında en büyük grubu %42.2 ile '500-1000' TL aylık gelire sahip olanlar oluşturmaktadır. Aylık gelir dağılımı ise Tablo-3.7'de şöyle gösterilmiştir: aylık 500 ve altı, %16.9; 500-1000, 42.2; 1000-1500 %22.9; 2000-2500 %5; 2500 ve üstü, %4.1.

Tablo-3.7 Öğrencilerin Aile Gelir Durumuna Göre Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
	500 ve altı	143	16.9
Aylık gelir	500-1000	357	42.2
	1000-1500	191	22.6
	1500-2000	77	9.1
	2000-2500	42	5.0
	2500 ve üstü	35	4.1
	Toplam	845	100.0

Örnekleme oluşturan 845 öğrencinin şiddete uğrama oranlarına Tablo-3.8'den bakıldığında öğrencilerin %37.5'i daha önce şiddete maruz kaldığını belirtirken; %62.5'i ise daha önce şiddete maruz kalmadığını belirtmektedir. Bu bulgulara bakıldığında yaklaşık her üç öğrenciden birinin şiddete uğradığı anlaşılmaktadır.

Tablo-3.8 Öğrencilerin Şiddete Uğrama Durumlarına Göre Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
Şiddete uğrama	Evet	317	37.5
	Hayır	528	62.5
	Toplam	845	100.0

Örnekleme oluşturan 845 öğrenciden 317 tanesi (% 37.5) şiddete uğradığını ifade ederken bu öğrencilerden 313 tanesi (%37) şiddete uğradığı çevre hakkında bilgi vermiştir. Buna göre katılımcı öğrenciler en fazla aile ortamında (%13.0) şiddet gördüklerini belirtirken diğer ortamlar Tablo-3.9’da şöyle sıralanmıştır: aile, %13; arkadaş, %9; okul, %5; diğer, %1.9.

Tablo-3.9 Öğrencilerin Şiddete Uğradıkları Çevreye İlişkin Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
Şiddete uğranılan çevre	Okul	42	5.0
	Aile	110	13.0
	Arkadaş	76	9.0
	Diğer	16	1.9
	Okul+Arkadaş+Diğer	1	.1
	Okul+Arkadaş	9	1.1
	Aile+Arkadaş	16	1.9
	Okul+Aile+Arkadaş	18	2.1
	Okul+Aile	19	2.2
	Okul+Aile+Arkadaş+Diğer	2	.2
	Okul+Diğer	2	.2
	Arkadaş+Diğer	1	.1
	Aile+Arkadaş+Diğer	1	.1
	Toplam	313	37.0

Tablo-3.10’da örnekleme oluşturan 845 öğrencinin 317 tanesi (% 37.5) şiddete uğradığını ifade ederken bu öğrencilerden 313 tanesi (%37.0) kim tarafından şiddete maruz bırakıldığı hakkında bilgi vermiştir. Öğrenciler en fazla arkadaşları (%10.2) tarafından şiddete maruz bırakıldıklarını belirtirken bunu sırasıyla diğer (%4.4), baba

(%3.8), anne (%3.4) izlemiştir. Ayrıca ‘Diğer’i işaretleyenlerin yazmış oldukları açıklamalar sonucu şöyle bir durum çıkmıştır; 19 öğrenci öğretmen tarafından, 5 öğrenci okul idaresi tarafından, 4 öğrenci tanımadığı insanlar tarafından, 6 öğrenci akrabaları tarafından şiddete uğradığını ifade etmiştir.

Tablo-3.10 Öğrencilerin Kim Tarafından Şiddete Uğradıklarına İlişkin Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
	Anne	29	3.4
	Baba	32	3.8
	Kardeş	21	2.5
	Arkadaş	86	10.2
	Diğer	37	4.4
Kim	Anne+Baba+Arkadaş	12	1.4
	Anne+Baba	21	2.5
tarafından	Anne+Baba+Arkadaş+Kardeş	8	.9
	Kardeş+Arkadaş	10	1.2
şiddet	Anne+Kardeş	6	.7
	Baba+Arkadaş	11	1.3
uygulanmış	Anne+Baba+Kardeş	10	1.2
	Arkadaş+Diğer	5	.6
	Baba+Kardeş	6	.7
	Anne+Baba+Kardeş+Arkadaş+Diğer	2	.2
	Anne+Arkadaş	3	.4
	Anne+Diğer	1	.1
	Baba+Diğer	2	.2
	Anne+Baba+Kardeş+Diğer	2	.2
	Anne+Kardeş+Diğer	1	.1
	Baba+Kardeş+Arkadaş	3	.4

Kardeş+Arkadaş+Diğer	1	.1
Baba+Arkadaş+Diğer	2	.2
Anne+Kardeş+Arkadaş	1	.1
Anne+Baba+Diğer	1	.1
Toplam	313	37.0

Tablo-3.11’de örnekleme oluşturan 845 öğrencinin 317 tanesi (% 37.5) şiddete uğradığını ifade ederken bu öğrencilerden 314 tanesi (%37.2) uğradığı şiddet türüne ilişkin bilgi vermiştir. Bu verilere göre öğrenciler sırasıyla en fazla sözel şiddete (%10.2), duygusal şiddete (%6.3) uğradıklarını belirtirken fiziksel şiddete uğradığını belirtenlerin oranı %4.0 olmuştur.

Tablo-3.11 Öğrencilerin Uğradıkları Şiddet Türlerine İlişkin Dağılım Tablosu

Özellikler	Kategoriler	f	%
	Sözel	86	10.2
	Fiziksel	34	4.0
Uğranılan	Duygusal	53	6.3
şiddet	Diğer	4	.5
türü	Sözel+Fiziksel+Duygusal	48	5.7
	Sözel+Fiziksel	50	5.9
	Sözel+Duygusal	24	2.8
	Fiziksel+Duygusal	14	1.7
	Sözel+Fiziksel+Diğer	1	.1
	Toplam	314	37.2

3.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada lise 1. sınıf öğrencilerinin zorba, kurban davranışları ile sosyal beceri ve şiddete yönelik tutumlarını belirleyebilmek amacıyla üç ölçekten faydalanılmıştır. Bunlar; “Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği Ergen Formu”, “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu”, “Sosyal Beceri Envanteri”dir. Ayrıca araştırmadaki bağımsız değişkenlerle ilgili bilgi toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Araştırma verilerini uygulayabilmek için ilk olarak araştırmacı tarafından Kayseri Valiliği’nden yazılı izin alınmıştır. Verilerin elde edildiği ölçekler araştırmacı tarafından okullar tek tek ziyaret edilerek, öğrencilere ziyaret edilen okulların rehber öğretmenleri ile birlikte uygulanmıştır.

3.3.1. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği Ergen Formu

Araştırmada öğrencilerin şiddet yönelik tutumlarını ölçmek için Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği Ergen Formu kullanılmıştır. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (Attitudes Towards Violence Scale, ATVS) ergenlerin şiddete yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla 1999’da geliştirilmiştir (Funk, Elliott, Urman, Flores ve Mock, 1999).

Orijinal ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden oluşup 5’li likert tipindedir. Ölçekten alınan puan arttıkça şiddete yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olunmaktadır. Ölçek ‘tepkisel şiddet’ ve ‘şiddet kültürü’ olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır.

3.3.1.1. Orijinal Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Güvenirlik Geçerlik Çalışması

Funk ve ark. (1999) ölçeği geliştirdikten sonra ilk güvenirlik, geçerlik çalışmasını 1266 ergen üzerinde yapmışlardır. Ölçek ‘şiddet kültürü’ ve ‘tepkisel şiddet’ olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. İlk 7 madde birinci faktörü, son 8 madde ikinci faktörü, yedinci madde ise hem birinci hem de ikinci faktörü göstermektedir. Bu iki faktörlerin Cronbach α iç tutarlılık güvenirligi sırasıyla .75 ve .80 çıkmıştır.

3.3.1.2. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması

Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin üniversite öğrencilerine yönelik uyarlaması Özbek ve Şahin (2007) tarafından 722 kız ve 627 erkek üniversite öğrencisine uygulanarak yapılmıştır. Temel Bileşenler Analizi yöntemi ile birlikte Oligue (eğri) Dönüşümü analizi sonucu ölçeğin faktör yapısı ortaya çıkarılmıştır. Ölçeğin Türkçe formu hazırlanırken orijinal ölçeğin iki maddesi alınmamıştır. Ölçeğin faktör yapısı, orijinal ölçeğin faktör yapısı ile benzer çıkmasına rağmen her iki faktör için de geçerli sayılan madde 7’ye tek faktör yüklenmiştir. Ayrıca orijinal ölçekten farklı olarak madde 13’e şiddet kültürü yerine tepkisel şiddet yüklenmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanan 13 maddelik formunun iç tutarlılık katsayısı .81 çıkmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının katsayıları ise; şiddet kültürünün .66 ve tepkisel şiddetin ise .77 çıkmıştır.

Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin ergenlere yönelik uyarlama çalışması ise Şahin, Baloğlu ve Ünalmiş (2010) tarafından yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada ise ölçeğin daha iyi anlaşılabilmesi için Türkçe versiyonu tekrar incelenmiştir ve tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Orijinal form ve tekrar çevrilmiş olan formlar karşılaştırılmış, aralarında yüksek düzeyde uyum olduğu görülerek Türkçe formun son hali oluşturularak ölçek yapı geçerliliği açısından incelenmiştir.

Son halini almış olan Türkçe form, biri Karadeniz Bölgesi diğeri İç Anadolu Bölgesinden olmak üzere iki farklı ildeki toplam 18 farklı lisede 1953 lise öğrencisine uygulanmıştır. Sonrasında öğrencilerden elde edilen bu veriler ölçeğin güvenilirliğini ve geçerliğini incelemek için kullanılmıştır.

Öğrencilere orijinal ATVS'nin 15 maddelik Türkçe versiyonu uygulanmış, maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak model parametreleri hesaplanmıştır. Faktör analizi kullanılarak faktörler arasında korelasyon olup olmadığına bakılmıştır. Faktör analizinde ise bu veriler üzerine tek faktör ve çok faktörlü ölçümler denenmiştir. Analiz sırasında madde 4 ve madde 15 ölçekle düşük korelasyon gösterdiği için çıkarılmıştır. Faktör analizi sonucu iki alt boyuttan oluşan ölçeğin tepkisel şiddet alt boyutu 5 maddeden şiddet kültürü 8 maddeden oluşmuştur.

Yapılan analizlerde toplam 13 maddeden oluşan bu ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı .78 çıkmıştır. Ölçeğin alt boyutlarından olan şiddet kültürünün iç tutarlık katsayısı .73 ve diğeri alt boyut olan tepkisel şiddetin iç tutarlık katsayısı .63 çıkmıştır.

3.3.2. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu

Araştırmada lise-1. sınıf öğrencilerinin zorbalığa uğrama ve zorbalık yapma düzeylerini belirlemek amacıyla Pişkin ve Ayas (2007) tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu” kullanılmıştır.

Pişkin ve Ayas (2007) Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeğini geliştirme sürecinde zorbalık ile ilgili alan yazını ve kuramsal bilgileri araştırmışlar, daha önceden zorbalık ile ilgili geliştirilen ölçek ve anketleri incelemişlerdir. Zorbalık kavramının kurban ve zorba boyutunun alan yazında tanımlanan beş alt yapısı doğrultusunda madde havuzu oluşturulmuş, bu maddeler psikolojik danışma ve rehberlik ile ölçme değerlendirme

alanındaki uzmanların görüşlerine sunulmuş ve öneriler doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılarak ölçek formu oluşturulmuştur. Daha sonraki aşamalar ise şöyle olmuştur (Ayas, 2008, s.85-87):

Ölçek geliştirildikten sonra, Ankara İlinde farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki ilköğretim ve orta öğretim okullarının 6,7,8,9,10 ve 11. sınıflarına devam eden 1900 öğrenciye uygulanmıştır. Geliştirilen bu ölçekte akranlarına “zorbalık yapan” ve “zorbalığa uğrayan” öğrencileri belirlemek amacıyla toplam 53 maddeden oluşmaktadır ve ölçekte altı faktör vardır. Geliştirilen ölçekteki maddelerin faktörlere göre dağılımı şu şekildedir; 1-15. maddeler fiziksel zorba ve kurban, 16-22. maddeler sözel zorba ve kurban, 23-28. maddeler izolasyon zorba ve kurban, 29-33. maddeler söylenti yayma zorba ve kurban, 34-43. maddeler eşyalara zarar verme zorba ve kurbanı, 44-53. maddeler cinsel zorba ve kurbanı oluşturmaktadır. Ölçeğin zorba ve kurban boyutlarından alınabilecek en düşük puan 53 en yüksek puan 265’dir. Puanlar arttıkça zorba ve kurban olma durumu artmaktadır.

Ölçek “zorba ölçeği” diğeri “kurban ölçeği” olarak adlandırılan ve aynı maddelerin farklı biçimde sorulmasından oluşan paralel iki ölçekten oluşmaktadır. Öğrencilerin zorba ölçeğinde yer alan söz ve eylemleri ne sıklıkla yaptıklarını, kurban ölçeğinde ise bu söz ve eylemlere ne sıklıkla uğradıklarını işaretlemeleri gerekmektedir. Ölçek “Hemen hemen her gün”, Haftada en az 1 defa”, “Ayda 1 defa”, “Dönem boyunca 1 defa” ve “Hiçbir zaman” seçeneklerinden oluşup 5’li likert tipindedir.

3.3.2.1. Kurban Ölçeği

Pişkin ve Ayas (2008) ölçeğinin geçerlik çalışması için önce uzman görüşüne başvurmuş ve ardından doğrulayıcı faktör analizi yapmıştır. Yapılan birinci düzen DFA

sonucunda, uyum indeksi $X^2 = 5407.73$ (sd=1307, p.= .00), $X^2 / sd = 4.13$ RMSEA=.041, GFI= .90, AGFI= .89, CFI=.90, NFI=.96 ve NNFI= .97 olarak bulunmuştur. Yapılan ikinci düzey DFA sonucunda; uyum indeksleri $X^2 = 5959.71$ (sd=1315, p.= .00), $X^2 / sd = 4.53$ RMSEA= .043, GFI= .89, AGFI= .88, CFI=.97, NFI=.96 ve NNFI= .97 olarak bulunmuştur.

Kurban ölçeğinin Cronbach α iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için .93, “fiziksel zorbalık” alt ölçeği için .82, “sözel zorbalık” alt ölçeği için .75, “izolasyon” alt ölçeği için .77, “söylenti yayma” alt ölçeği için .75, “eşyalara zarar verme” alt ölçeği için .80 ve “cinsel zorbalık” alt ölçeği için .88 olarak hesaplanmıştır.

3.3.2.2. Zorba Ölçeği

Pişkin ve Ayas (2008) ölçeğin geçerlik çalışması için önce uzman görüşüne başvurmuş, ardından doğrulayıcı faktör analizi yapmıştır. Yapılan birinci düzen DFA sonucunda uyum indeksi $X^2 = 6461.32$ (sd=1307, p.= .00), $X^2 / sd = 4.94$ RMSEA=.046, GFI= .89, AGFI= .88, CFI=.96, NFI=.95 ve NNFI= .96 olarak bulunmuştur. Yapılan ikinci düzey DFA sonucunda uyum indeksleri $X^2 = 7298.38$ (sd=1316, p.= .00), $X^2 / sd = 5.54$, RMSEA= .049, GFI= .87, AGFI= .86, CFI=.96, NFI=.95 ve NNFI= .96 olarak bulunmuştur.

Zorba ölçeğinin Cronbach α iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için .92, “fiziksel zorbalık” alt ölçeği için .83, “sözel zorbalık” alt ölçeği için .74, “izolasyon” alt ölçeği için .75, “söylenti yayma” alt ölçeği için .66, “eşyalara zarar verme” alt ölçeği için .79 ve “cinsel zorbalık” alt ölçeği için .88 olarak hesaplanmıştır. Ölçeklerin kurban ve zorba boyutları uyum indeksleri incelenmiş, kabul edilebilir bulunmuştur (Ayas, 2008, s.87).

3.3.3. Sosyal Beceri Envanteri

Araştırmada lise-1. sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri Sosyal Beceri Envanteri ile ölçülmüştür. Yüksel'in (2004, s.14) "Sosyal Beceri Envanteri sekizinci sınıf ve üzerindeki bireyler için hazırlanmış bir ölçme aracıdır" şeklinde nitelediği bu envanter 2003 yılında Yüksel'in danışmanlığında hazırlanan bir çalışmada Özlek (2003) tarafından lise-1, 2, 3. sınıflara uygulanmıştır. Riggo (1986) tarafından geliştirilen bu ölçek Türkçeye Yüksel (1997) tarafından uyarlanmış ve geçerlik, güvenirlik çalışması yapılmıştır.

Temel sosyal becerileri ölçmek amacıyla hazırlanmış, kapsamlı bir araç olan Sosyal Beceri Envanteri 1986 yılında Riggo tarafından geliştirilmiş, 1989 yılında revize edilmiş, 90 maddeden oluşan son halini almıştır. Sosyal Beceri Envanteri'nin her biri 15 maddeden oluşan altı alt ölçeği mevcuttur. Bunlar;

1. Duyuşsal anlatımcılık,
2. Duyuşsal duyarlık,
3. Duyuşsal kontrol,
4. Sosyal anlatımcılık,
5. Sosyal duyarlık,
6. Sosyal kontroldür.

Yukarıda geçen alt ölçekler ise şöyle açıklanmıştır (Yüksel, 2004, s.7-12):

- *Duyuşsal anlatımcılık*; bu alt ölçek bireylerin sözel olmayan iletişim becerilerini, özellikle duyuşsal mesajları gönderme becerilerini ölçer. Duyuşsal anlatımcı birey, canlı ve neşelidir. Bu becerisi ile diğer insanları etkileyebilir. Örnek: sıklıkla yüksek sesle gülerim, gibi.

- *Duyuşsal duyarlık*; başkalarının sözel olmayan mesajlarını alma ve çözümleme becerilerini ölçer. Duyuşsal yönden duyarlı birey, başka bireylerin duyuşsal imalarını doğru ve tam olarak yorumlar. Örnek: insanları neyin mutlu ettiğini bilmekle ilgiliyim, gibi.
- *Duyuşsal kontrol*; bireylerin duyuşsal ve sözel olmayan tepkilerini düzenleme ve kontrol becerilerini ölçer. Bu yapı belli başlı duyguları yetenekle birleştirme ve bu duyguları bir maske altında gizleme becerilerini kapsar. Örnek: gerçek duygularımı herhangi birisinden saklayabilirim, gibi.
- *Sosyal anlatımcılık*; sözel anlatımcılığı ve bireylerin birbirleriyle sosyal iletişim kurma ve iletişime katılma becerilerini ölçer. Sosyal anlatımcı birey, cana yakın, sosyal ya da herhangi bir konuda sohbeti başlatma ve yönlendirme becerilerine sahiptir. Örnek: genellikle diyalogları ilk başlatan ben olurum, gibi.
- *Sosyal duyarlık*; başkalarının sözel mesajlarını çözümleme becerilerini ölçer. Sosyal duyarlı birey, sosyal davranışlarını sergilerken sosyal normlara özen gösterir ve ortama uygun hareket etme bilincindedir. Örnek: çevremdeki karamsar ruha sahip olanlardan büyük oranda etkilenirim, gibi.
- *Sosyal kontrol*; sosyal rol oynama ve bireyin sosyal olarak kendini ortaya koyma becerilerini ölçer. Sosyal kontrol becerisi gelişmiş birey, herhangi bir sosyal durumda ortama uygun hareket eder, sosyal durumlara kolayca ayak uydurabilir. Örnek: her türlü insanla rahat ederim, gibi.

3.3.3.1. Puanlama

Sosyal Beceri Envanteri 90 maddeden oluşur. Cevaplama anahtarı ise beşli likert tipidir. Cevaplama yapan kişi cevap anahtarından “Hiç benim gibi değil”, “Biraz

benim gibi”, “Benim gibi”, “Oldukça benim gibi”, “Tamamen benim gibi” şıklarından birini işaretler. Ayrıca toplam 90 madde bulunan envanterin 32 maddesi tersten puanlanmaktadır.

Sosyal Beceri Envanteri cevap anahtarında en düşük puan 1, en yüksek puan 5’dir. Bir kişi envanterin tümünden en az 90, en fazla 450 puan alabilir. Alt ölçeklerde ise en az 15, en fazla 75 puan alınabilir. Puanlar ne kadar yüksek çıkarsa sosyal becerinin düzeyi o kadar yüksek olur.

3.3.3.2. Sosyal Beceri Envanterinin Türkçeye Uyarlanması

Sosyal Beceri Envanteri Türkçeye Yüksel (1997) tarafından uyarlama çalışması yapılmıştır. İlk çalışma olarak iyi derecede İngilizce bilen Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanından üç kişi orijinal ölçeği ayrı ayrı Türkçeye çevirmiştir. Sonra bu çeviriler incelenmiş ve birbirleri arasındaki uyumsuzluklar giderilmiştir. Alandan İngilizceyi kullanma deneyimi olan kişiler tarafından İngilizce metne eşdeğerliği kabul edilmiştir.

Elde edilen Sosyal Beceri Envanteri Türkçe Formu Gazi Üniversitesi Coğrafya, Tarih ve İngilizce eğitimi bölümü öğrencilerine uygulanmıştır. Uygulamada öğrenciler tarafından anlaşılması güç olduğu tespit edilen altı madde yeniden düzenlenmiştir. Düzeltilmiş haliyle Türkçe form tekrar uygulanmış ve anlaşıldığı görülmüştür.

3.3.3.3. Türkçeye Uyarlanan Sosyal Beceri Envanterinin Güvenirlik Çalışması

Sosyal Beceri Envanteri güvenirliliği hesaplamak amacıyla Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce ve Tarih eğitimi bölümlerinden seçilen 53 öğrenciye dört hafta arayla iki kez uygulanmıştır. Bu testin tekrarı yöntemi ile hesaplanan güvenirlilik katsayısı tüm ölçek için $r=.92$, alt ölçekler için $r=.80$ ile $r=.89$ arasında bulunmuştur.

Sosyal Beceri Envanteri güvenilirliğini hesaplamak için bir başka yöntem olarak da iç tutarlılık hesaplanmıştır. Sosyal Beceri Envanteri 182 öğrenciye uygulanmış iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alpha) .85 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçeklerden elde edilen iç tutarlık katsayıları Duyuşsal anlatımcılık için .56; Duyuşsal duyarlık için .80; Duyuşsal kontrol için .75; Sosyal anlatımcılık için .82; Sosyal duyarlık için .72; Sosyal kontrol için ise .81 şeklinde çıkmıştır. Bu çalışma için yapılan analizlerde ise toplam ölçek için iç tutarlılık katsayısı .79 olarak hesaplanırken alt ölçekler için iç tutarlık katsayıları Duyuşsal anlatımcılık için .29; Duyuşsal duyarlık için .75; Duyuşsal kontrol için .47; Sosyal anlatımcılık için .72; Sosyal duyarlık için .59; Sosyal kontrol için ise .66 şeklinde çıkmıştır.

3.3.3.4. Türkçeye Uyarlanan Sosyal Beceri Envanterinin Geçerlik Çalışması

Sosyal Beceri Envanteri geçerlik çalışmalarında başvurulan ilk yöntem kapsam geçerliğidir. Alanda uzman olan kişiler Sosyal Beceri Envanteri'ni incelemişler ve ölçeğin sosyal becerileri ölçebilecek nitelikte olduğunu belirtmişlerdir.

Geçerlik çalışmalarında başvurulan ikinci yöntem ise benzer ölçekler geçerliğidir. Sosyal Beceri Envanteri'nin benzer ölçekler geçerliğini belirlemek için Synder tarafından geliştirilip Bacanlı tarafından 1990 yılında Türkçeye uyarlanan Kendini Ayarlama Ölçeği ölçüt olarak kullanılmıştır. İngilizce ve Tarih bölümü ikinci sınıf öğrencilerine Sosyal Beceri Envanteri ve Kendini Ayarlama Ölçeği birlikte uygulanmıştır. Her iki ölçekten elde edilen puanlar arasında .63 korelasyon bulunmuştur (Yüksel, 2004).

3.3.4. Verilerin Analizi

Öğrencilerden elde edilen veriler araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında kodlanarak girilmiş, bu veriler ise SPSS 15.0 istatistik paket programı kullanılarak

değerlendirilmiştir. Veri toplamak için kullanılan ve uygulamanın ilk bölümünü oluşturan kişisel, ailevi ve şiddete uğrama ile ilgili bölümlerin analizinde frekans (f) ve yüzde (%) dağılımları kullanılmıştır.

Diğer verilerin analizinde ise öncelikli olarak verilerin dağılımının istatistiksel olarak normal dağılım gösterip göstermediğini tespit edebilmek için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda ölçeklerde yer alan maddelerin Tablo-3.12’de görüldüğü gibi normal dağılım göstermediği görülmüştür. Verilerin analizinde gruplar normal dağılım özelliği göstermediği için non-parametrik testlerden Mann Whitney U-testi kullanılmıştır. Büyüköztürk’e (2005, s.145) göre normallik varsayımının karşılanmadığı durumlarda kullanılabilen Mann Whitney U-testi gruplar arası veya grup içi anlamlı farkların olup olmadığını test eden en güçlü non-parametrik istatistikler arasında yer almaktadır. Ayrıca öğrencilerin zorba ve kurban olma durumları, sosyal beceri düzeyleri, şiddete yönelik tutumları arasındaki ilişki gruplar normal dağılım özelliği göstermediği için non-parametrik testlerden Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Analizi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo-3.12 Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Boyutlar	n	Z	p
Şiddet kültürü	845	11.976	.000
Reaktif şiddet	845	4.773	.000
Toplam şiddet	845	7.729	.000
Fiziksel zorba	845	16.191	.000
Sözel zorba	845	17.295	.000
İzolasyon zorba	845	19.851	.000
Dedikodu zorba	845	24.014	.000
Eşyalara zarar zorba	845	23.174	.000
Cinsel zorba	845	22.777	.000
Toplam zorba	845	19.495	.000
Fiziksel kurban	845	13.098	.000
Sözel kurban	845	14.462	.000
İzolasyon kurban	845	17.555	.000
Dedikodu kurban	845	18.921	.000
Eşyalara zarar kurban	845	20.434	.000
Cinsel kurban	845	20.692	.000
Toplam kurban	845	16.303	.000
Duyuşsal anlatımcılık	845	6.430	.000
Duyuşsal duyarlık	845	5.006	.000
Duyuşsal kontrol	845	6.086	.000
Sosyal anlatımcılık	845	6.461	.000
Sosyal duyarlık	845	5.669	.000
Sosyal kontrol	845	9.323	.000
Toplam sosyal beceri	845	6.401	.000

BÖLÜM IV

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde katılımcıların şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puanları, zorba, kurban davranışları ve alt boyutları puanları, toplam sosyal beceri ve alt boyutları puanları ile değişkenler arasında bu puanlarda farklılaşma olup olmadığına ait bilgilere yer verilmiştir.

4.1. Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan değişkenler ile ilgili alt problemlere ilişkin bulgular şöyledir:

4.1.1. Lise-1.sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutum ve alt boyut puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Kız ve erkek öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyut puan ortalamaları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo-4.1’de verilmiştir.

Tablo-4.1 Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Şiddete Yönelik Tutum ve Alt Boyut Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	Xsıra	Σsıra	U	Z	P
1-Şiddet kültürü	Kız	477	15.43	.58	383.28	182825.00	68820.000	-5.396	.000
	Erkek	368	17.58	.33	474.49	174612.00			
2- Tepkisel şiddet	Kız	477	14.63	4.15	374.78	178772.00	64769.00	-6.553	.000
	Erkek	368	16.6	4.45	485.50	178663.00			
3- Toplam şiddet	Kız	477	30.05	8.18	371.67	177287.00	63284.000	-6.695	.000
	Erkek	368	34.18	9.22	489.53	180148.00			

Tablo-4.1’de farklı cinsiyetteki öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir. ‘Toplam şiddet’ ve Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin alt boyutlarından olan ‘Şiddet kültürü’ ve ‘Tepkisel şiddet’ puanlarına bakıldığında erkek öğrencilerin her üç grupta da aldıkları puanların kız öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Analiz sonuçları ‘Şiddet kültürü’ için [$Z=-5.396$, $p<.05$]; ‘Tepkisel şiddet’ için [$Z=-6.553$, $p<.05$]; ‘Toplam şiddet’ için [$Z=-6.695$, $p<.05$] çıkmıştır. Bu bulgular; tepkisel şiddetin, şiddet kültürünün ve toplam olarak şiddete yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında erkeklerin kızlara göre şiddete yönelik daha çok olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir. Grupların sıra ortalaması sonuçları ‘Şiddet kültürü’ için en yüksek sıra ortalaması erkek öğrenciler (474,49), ‘Tepkisel şiddet’ için en yüksek sıra ortalaması erkek öğrenciler (485,50), ‘Toplam şiddet’ için en yüksek sıra ortalaması erkek öğrenciler için (489,53) olarak çıkmıştır.

4.1.2. Lise-1.sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutum ve alt boyut puanları şiddete uğrama durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Daha önce şiddete uğramış ve uğramamış öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyut puan ortalamaları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo- 4.2’de verilmiştir.

Tablo-4.2 Şiddete Uğrama Durumu Değişkenine Göre Öğrencilerin Şiddete Yönelik Tutum ve Alt Boyut Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Şiddete uğrama	n	X	SS	Xsıra	Σsıra	U	Z	P
1-Şiddet kültürü	Evet	317	18.70	6.29	520,68	165056.50	52722.500	-9.031	.000
	Hayır	528	14.96	5.38	364,35	192378.50			
2- Tepkisel şiddet	Evet	317	16.52	4.65	477,21	151276.00	66503.000	-5.015	.000
	Hayır	528	14.87	4.11	390,45	206159.00			
3- Toplam şiddet	Evet	317	35.22	9.34	510,40	161795.50	55983.500	-8.071	.000
	Hayır	528	29.83	7.94	370,53	195639.50			

Tablo-4.2’de daha önce şiddete uğramış ve uğramamış öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir. ‘Toplam şiddet’ ve Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin alt boyutlarından olan ‘Şiddet kültürü’ ve ‘Tepkisel şiddet’ puanlarına bakıldığında daha önce şiddete uğramış öğrencilerin her üç grupta da aldıkları puanların daha önce şiddete uğramamış olan öğrencilere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Analiz sonuçları ‘Toplam şiddet’ için [$Z=-8.071$; $p<.05$]; ‘Şiddet kültürü’ için [$Z=-9.031$; $p<.05$]; ‘Tepkisel şiddet’ için ise [$Z=-5.015$ $p<.05$] çıkmıştır. Bu bulgular; tepkisel şiddetin, şiddet kültürünün ve toplam olarak şiddete yönelik tutumun daha önce şiddete uğramış veya uğramamış olma durumuna göre farklılaştığını göstermektedir.

Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında daha önce şiddete uğramış öğrencilerin şiddete yönelik daha çok olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir. Grupların sıra ortalaması sonuçları ‘Şiddet kültürü’ için en yüksek sıra ortalaması daha önce şiddete uğramış öğrenciler için (520.68), ‘Tepkisel şiddet’ için en yüksek sıra ortalaması daha önce şiddete uğramış öğrenciler için (25.146), ‘Toplam şiddet’ için en

yüksek sıra ortalaması daha önce şiddete uğramış olan öğrenciler için (510.40) olarak çıkmıştır.

4.1.3. Lise 1.sınıf öğrencilerinin zorba, kurban davranışları ve alt boyut puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Kız ve erkek öğrencilerin zorba, kurban davranışları ve alt boyut puan ortalamaları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo-4.3’de verilmiştir.

Tablo-4.3 Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Zorba, Kurban Davranışları ve Alt Boyut Puanları Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	Xsıra	Σsıra	U	Z	P																																																																																																												
Fiziksel zorba	Kız	477	22.71	8.46	371.68	177292.50	63289.500	-6.971	.000																																																																																																												
	Erkek	368	27.16	10.43	489.52	180142.50				Sözel zorba	Kız	477	10.17	4.40	388.65	185388.00	71385.000	-4.735	.000	Erkek	368	11.34	4.55	467.52	172047.00	İzolasyon zorba	Kız	477	7.72	3.02	400.98	191268.00	77265.000	-3.179	.001	Erkek	368	8.52	3.84	451.54	166167.00	Dedikodu zorba	Kız	477	5.35	1.28	390.35	186196.50	72193.500	-6.101	.000	Erkek	368	5.94	2.18	465.32	171238.50	Eşyalara zarar verme zorba	Kız	477	11.20	2.99	405.89	193611.50	79609.500	-2.707	.007	Erkek	368	11.76	3.94	445.17	163823.50	Cinsel zorba	Kız	477	10.56	1.84	371.98	177436.50	63433.500	-8.724	.000	Erkek	368	12.94	5.83	489.13	179998.50	Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50	Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368
Sözel zorba	Kız	477	10.17	4.40	388.65	185388.00	71385.000	-4.735	.000																																																																																																												
	Erkek	368	11.34	4.55	467.52	172047.00				İzolasyon zorba	Kız	477	7.72	3.02	400.98	191268.00	77265.000	-3.179	.001	Erkek	368	8.52	3.84	451.54	166167.00	Dedikodu zorba	Kız	477	5.35	1.28	390.35	186196.50	72193.500	-6.101	.000	Erkek	368	5.94	2.18	465.32	171238.50	Eşyalara zarar verme zorba	Kız	477	11.20	2.99	405.89	193611.50	79609.500	-2.707	.007	Erkek	368	11.76	3.94	445.17	163823.50	Cinsel zorba	Kız	477	10.56	1.84	371.98	177436.50	63433.500	-8.724	.000	Erkek	368	12.94	5.83	489.13	179998.50	Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50	Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00												
İzolasyon zorba	Kız	477	7.72	3.02	400.98	191268.00	77265.000	-3.179	.001																																																																																																												
	Erkek	368	8.52	3.84	451.54	166167.00				Dedikodu zorba	Kız	477	5.35	1.28	390.35	186196.50	72193.500	-6.101	.000	Erkek	368	5.94	2.18	465.32	171238.50	Eşyalara zarar verme zorba	Kız	477	11.20	2.99	405.89	193611.50	79609.500	-2.707	.007	Erkek	368	11.76	3.94	445.17	163823.50	Cinsel zorba	Kız	477	10.56	1.84	371.98	177436.50	63433.500	-8.724	.000	Erkek	368	12.94	5.83	489.13	179998.50	Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50	Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00																												
Dedikodu zorba	Kız	477	5.35	1.28	390.35	186196.50	72193.500	-6.101	.000																																																																																																												
	Erkek	368	5.94	2.18	465.32	171238.50				Eşyalara zarar verme zorba	Kız	477	11.20	2.99	405.89	193611.50	79609.500	-2.707	.007	Erkek	368	11.76	3.94	445.17	163823.50	Cinsel zorba	Kız	477	10.56	1.84	371.98	177436.50	63433.500	-8.724	.000	Erkek	368	12.94	5.83	489.13	179998.50	Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50	Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00																																												
Eşyalara zarar verme zorba	Kız	477	11.20	2.99	405.89	193611.50	79609.500	-2.707	.007																																																																																																												
	Erkek	368	11.76	3.94	445.17	163823.50				Cinsel zorba	Kız	477	10.56	1.84	371.98	177436.50	63433.500	-8.724	.000	Erkek	368	12.94	5.83	489.13	179998.50	Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50	Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00																																																												
Cinsel zorba	Kız	477	10.56	1.84	371.98	177436.50	63433.500	-8.724	.000																																																																																																												
	Erkek	368	12.94	5.83	489.13	179998.50				Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50	Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00																																																																												
Toplam zorba	Kız	477	67.72	17.40	368.65	175847.50	61844.500	-7.373	.000																																																																																																												
	Erkek	368	77.67	23.60	493.44	181587.50				Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00																																																																																												
Fiziksel kurban	Kız	477	26.79	8.52	371.45	177184.00	63181.000	-6.994	.000																																																																																																												
	Erkek	368	31.75	10.64	489.81	180251.00																																																																																																															

Sözel kurban	Kız	477	11.58	4.64	386.35	184288.50			.000
	Erkek	368	13.53	5.90	470.51	173146.50	70285.500	-4.994	
İzolasyon kurban	Kız	477	8.60	3.83	401.77	191645.00			.003
	Erkek	368	9.42	4.48	450.52	165790.00	77642.000	-2.969	
Dedikodu kurban	Kız	477	6.77	2.85	403.82	192623.00			.006
	Erkek	368	7.57	3.71	447.86	164337.00	78620.000	-2.755	
Eşyalara zarar kurban	Kız	477	12.69	4.11	404.82	193097.50			.011
	Erkek	368	13.69	5.34	446.57	164337.50	79094.500	-2.538	
Cinsel kurban	Kız	477	12.35	4.22	415.47	198177.50			.273
	Erkek	368	13.39	5.75	432.76	159257.50	84174.500	-1.095	
Toplam kurban	Kız	477	78.79	20.26	379.82	181176.00			.000
	Erkek	368	89.37	27.79	478.96	176259.00	67173.000	-5.855	

Tablo-4.3’de farklı cinsiyetteki öğrencilerin zorba, kurban davranışları ve alt boyutları puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir. Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu’nun alt boyutlarından olan ‘Fiziksel zorba’ ‘Sözel zorba’ ‘İzolasyon zorba’ ‘Dedikodu zorba’ ‘Eşyalara zarar verme zorba’ ‘Cinsel zorba’ ‘Toplam zorba’ puanlarına Tablo-4.3’den bakıldığında erkeklerin yedi grupta da aldıkları puanların kızlara göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Analiz sonuçları ‘Fiziksel zorba’ için [$Z=-6.971$; $p<.05$], ‘Sözel zorba’ için [$Z=-4.735$; $p<.05$], ‘İzolasyon zorba’ için [$Z=-3.179$; $p<.05$], ‘Dedikodu zorba’ için [$Z=-6.101$; $p<.05$], ‘Eşyalara zarar verme zorba’ için [$Z=-2.707$; $p<.05$], ‘Cinsel zorba’ için [$Z=-8.724$; $p<.05$], ‘Toplam zorba’ için ise [$Z=-7.373$; $p<.05$] çıkmıştır. Bu bulgular, zorbalık yapmanın (Fiziksel zorbalık yapma, sözel zorbalık yapma, izolasyon zorbalık yapma, dedikodu zorbalığı yapma, eşyalara zarar verme zorbalığı yapma, cinsel zorbalık yapma, genel olarak zorbalık yapma) cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında erkeklerin kızlara göre daha çok zorbalık

yaptıkları görülmektedir. Sıra ortalaması sonuçları sırasıyla erkek öğrenciler ‘Fiziksel zorba’ için (489.52), ‘Sözel zorba’ için (467.52), ‘İzolasyon zorba’ için (451.54), ‘Dedikodu zorba’ için (465.32), ‘Eşyalara zarar verme zorba’ için (445.17), ‘Cinsel zorba’ için (489.13) ‘Toplam zorba’ için ise (493.44) olarak çıkmıştır.

Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu’nun alt boyutlarından olan ‘Fiziksel kurban’ ‘Sözel kurban’ ‘İzolasyon kurban’ ‘Dedikodu kurban’ ‘Eşyalarına zarar verilme kurban’ ‘Cinsel kurban’ ‘Toplam kurban’ puanlarına Tablo-4.3’den bakıldığında erkeklerin ‘Cinsel kurban’ dışında kalan altı grupta da aldıkları puanların kızlara göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Analiz sonuçları ‘Fiziksel kurban’ için [$Z=-6.994$; $p<.05$], ‘Sözel kurban’ için [$Z=-4.994$; $p<.05$], ‘İzolasyon kurban’ için [$Z=-2.969$; $p<.05$], ‘Dedikodu kurban’ için [$Z=-2.775$; $p<.05$], ‘Eşyalara zarar verilme kurban’ için [$Z=-2.538$; $p<.05$], ‘Toplam kurban’ için [$Z=-5.855$; $p<.05$] şeklinde anlamlı çıkarken ‘Cinsel kurban’ için ise [$Z=-1.095$; $p>.05$] anlamsız çıkmıştır. Bu bulgular, kurban olmanın (Fiziksel kurban olma, sözel kurban olma, izolasyon kurban olma, dedikodu kurbanı olma, eşyalarına zarar verilme kurbanı olma, genel olarak kurban olma) cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında erkeklerin kızlara göre altı grupta da daha çok kurban oldukları görülmektedir. Erkek öğrencilerin sıra ortalamaları ‘Fiziksel kurban’ için (489.81), ‘Sözel kurban’ için (470.51), ‘İzolasyon kurban’ için (450.52), ‘Dedikodu kurban’ için (447.86), ‘Eşyalara zarar verilme kurban’ için (446.57), ‘Toplam kurban’ için (478.96) şeklinde çıkmıştır.

4.1.4. Lise 1.sınıf öğrencilerinin zorba/kurban davranışları ve alt boyut puanları daha önce şiddete uğrama durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Daha önce şiddete uğramış ve uğramamış öğrencilerin zorba/kurban davranışları ve alt boyutları puan ortalamaları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo-4.4’de verilmiştir.

Tablo-4.4 Şiddete Uğrama Durumu Değişkenine Göre Öğrencilerin Zorba, Kurban Olma Durumu ve Alt Boyut Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Şiddete uğrama	n	X	SS	Xsıra	Σsıra	U	Z	P																																																																																																												
Fiziksel zorba	Evet	317	27.65	11.06	499.56	158361.00	59418.000	-7.078	.000																																																																																																												
	Hayır	528	22.85	8.14	377.03	199074.00				Sözel zorba	Evet	317	12.22	5.44	500.29	158593.50	59185.500	-7.252	.000	Hayır	528	9.76	3.53	376.59	198841.50	İzolasyon zorba	Evet	317	8.90	4.26	470.53	149158.50	68620.500	-4.671	.000	Hayır	528	7.58	2.70	394.46	208276.50	Dedikodu zorba	Evet	317	5.95	2.31	454.07	143940.50	73838.500	-3.951	.000	Hayır	528	5.40	1.26	404.35	213494.50	Eşyalara zarar verme zorba	Evet	317	12.15	4.39	463.80	147025.00	70754.000	-4.395	.000	Hayır	528	11.02	2.64	398.50	210410.00	Cinsel zorba	Evet	317	12.83	5.60	487.33	154485.00	63294.000	-7.487	.000	Hayır	528	10.86	2.95	384.38	202950.00	Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50	Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528
Sözel zorba	Evet	317	12.22	5.44	500.29	158593.50	59185.500	-7.252	.000																																																																																																												
	Hayır	528	9.76	3.53	376.59	198841.50				İzolasyon zorba	Evet	317	8.90	4.26	470.53	149158.50	68620.500	-4.671	.000	Hayır	528	7.58	2.70	394.46	208276.50	Dedikodu zorba	Evet	317	5.95	2.31	454.07	143940.50	73838.500	-3.951	.000	Hayır	528	5.40	1.26	404.35	213494.50	Eşyalara zarar verme zorba	Evet	317	12.15	4.39	463.80	147025.00	70754.000	-4.395	.000	Hayır	528	11.02	2.64	398.50	210410.00	Cinsel zorba	Evet	317	12.83	5.60	487.33	154485.00	63294.000	-7.487	.000	Hayır	528	10.86	2.95	384.38	202950.00	Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50	Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00												
İzolasyon zorba	Evet	317	8.90	4.26	470.53	149158.50	68620.500	-4.671	.000																																																																																																												
	Hayır	528	7.58	2.70	394.46	208276.50				Dedikodu zorba	Evet	317	5.95	2.31	454.07	143940.50	73838.500	-3.951	.000	Hayır	528	5.40	1.26	404.35	213494.50	Eşyalara zarar verme zorba	Evet	317	12.15	4.39	463.80	147025.00	70754.000	-4.395	.000	Hayır	528	11.02	2.64	398.50	210410.00	Cinsel zorba	Evet	317	12.83	5.60	487.33	154485.00	63294.000	-7.487	.000	Hayır	528	10.86	2.95	384.38	202950.00	Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50	Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00																												
Dedikodu zorba	Evet	317	5.95	2.31	454.07	143940.50	73838.500	-3.951	.000																																																																																																												
	Hayır	528	5.40	1.26	404.35	213494.50				Eşyalara zarar verme zorba	Evet	317	12.15	4.39	463.80	147025.00	70754.000	-4.395	.000	Hayır	528	11.02	2.64	398.50	210410.00	Cinsel zorba	Evet	317	12.83	5.60	487.33	154485.00	63294.000	-7.487	.000	Hayır	528	10.86	2.95	384.38	202950.00	Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50	Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00																																												
Eşyalara zarar verme zorba	Evet	317	12.15	4.39	463.80	147025.00	70754.000	-4.395	.000																																																																																																												
	Hayır	528	11.02	2.64	398.50	210410.00				Cinsel zorba	Evet	317	12.83	5.60	487.33	154485.00	63294.000	-7.487	.000	Hayır	528	10.86	2.95	384.38	202950.00	Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50	Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00																																																												
Cinsel zorba	Evet	317	12.83	5.60	487.33	154485.00	63294.000	-7.487	.000																																																																																																												
	Hayır	528	10.86	2.95	384.38	202950.00				Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50	Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00																																																																												
Toplam zorba	Evet	317	79.70	25.70	514.42	163072.0	54706.500	-8.441	.000																																																																																																												
	Hayır	528	67.47	15.75	368.11	194362.50				Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00																																																																																												
Fiziksel kurban	Evet	317	31.77	10.63	491.64	155849.00	61930.000	-6.338	.000																																																																																																												
	Hayır	528	27.27	8.87	381.79	201586.00																																																																																																															

Sözel kurban	Evet	317	13.88	5.75	491.31	155746.50	62032.500	-6.336	.000																																																																												
	Hayır	528	11.56	4.82	381.99	201688.50				İzolasyon kurban	Evet	317	9.84	4.98	463.06	146789.00	70990.000	-3.813	.000	Hayır	528	8.43	3.44	398.95	210646.00	Dedikodu kurban	Evet	317	7.80	3.76	468.72	148585.00	69194.000	-4.469	.000	Hayır	528	6.71	2.87	395.55	208850.00	Eşyalara zarar kurban	Evet	317	13.95	5.14	468.88	148635.00	69144.000	-4.358	.000	Hayır	528	12.62	4.36	395.45	208800.00	Cinsel kurban	Evet	317	14.01	5.99	478.63	151724.50	66054.500	-5.504	.000	Hayır	528	12.08	4.06	389.60	205710.50	Toplam kurban	Evet	317	91.25	27.4	504.11	159803.00	57976.000	-7.486	.000	Hayır	528
İzolasyon kurban	Evet	317	9.84	4.98	463.06	146789.00	70990.000	-3.813	.000																																																																												
	Hayır	528	8.43	3.44	398.95	210646.00				Dedikodu kurban	Evet	317	7.80	3.76	468.72	148585.00	69194.000	-4.469	.000	Hayır	528	6.71	2.87	395.55	208850.00	Eşyalara zarar kurban	Evet	317	13.95	5.14	468.88	148635.00	69144.000	-4.358	.000	Hayır	528	12.62	4.36	395.45	208800.00	Cinsel kurban	Evet	317	14.01	5.99	478.63	151724.50	66054.500	-5.504	.000	Hayır	528	12.08	4.06	389.60	205710.50	Toplam kurban	Evet	317	91.25	27.4	504.11	159803.00	57976.000	-7.486	.000	Hayır	528	78.69	21.0	374.30	197632.00												
Dedikodu kurban	Evet	317	7.80	3.76	468.72	148585.00	69194.000	-4.469	.000																																																																												
	Hayır	528	6.71	2.87	395.55	208850.00				Eşyalara zarar kurban	Evet	317	13.95	5.14	468.88	148635.00	69144.000	-4.358	.000	Hayır	528	12.62	4.36	395.45	208800.00	Cinsel kurban	Evet	317	14.01	5.99	478.63	151724.50	66054.500	-5.504	.000	Hayır	528	12.08	4.06	389.60	205710.50	Toplam kurban	Evet	317	91.25	27.4	504.11	159803.00	57976.000	-7.486	.000	Hayır	528	78.69	21.0	374.30	197632.00																												
Eşyalara zarar kurban	Evet	317	13.95	5.14	468.88	148635.00	69144.000	-4.358	.000																																																																												
	Hayır	528	12.62	4.36	395.45	208800.00				Cinsel kurban	Evet	317	14.01	5.99	478.63	151724.50	66054.500	-5.504	.000	Hayır	528	12.08	4.06	389.60	205710.50	Toplam kurban	Evet	317	91.25	27.4	504.11	159803.00	57976.000	-7.486	.000	Hayır	528	78.69	21.0	374.30	197632.00																																												
Cinsel kurban	Evet	317	14.01	5.99	478.63	151724.50	66054.500	-5.504	.000																																																																												
	Hayır	528	12.08	4.06	389.60	205710.50				Toplam kurban	Evet	317	91.25	27.4	504.11	159803.00	57976.000	-7.486	.000	Hayır	528	78.69	21.0	374.30	197632.00																																																												
Toplam kurban	Evet	317	91.25	27.4	504.11	159803.00	57976.000	-7.486	.000																																																																												
	Hayır	528	78.69	21.0	374.30	197632.00																																																																															

Tablo-4.4’de daha önce şiddete uğramış ve uğramamış öğrencilerin zorba, kurban davranışları ve alt boyutları puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir. Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu’nun alt boyutlarından olan ‘Fiziksel zorba’ ‘Sözel zorba’ ‘İzolasyon zorba’ ‘Dedikodu zorba’ ‘Eşyalara zarar verme zorba’ ‘Cinsel zorba’ ‘Toplam zorba’ puanlarına Tablo-4.4’den bakıldığında yedi grupta da daha önce şiddete uğramış öğrencilerin aldıkları puanlar daha önce şiddete uğramamış öğrencilerin aldığı puanlara göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Analiz sonuçları ‘Fiziksel zorba’ için $[Z=-7.078; p<.05]$; ‘Sözel zorba’ için $[Z=-7.252; p<.05]$; ‘İzolasyon zorba’ için $[Z=-4.671; p<.05]$; ‘Dedikodu zorba’ için $[Z=-3.951; p<.05]$; ‘Eşyalara zarar verme zorba’ için $[Z=-4.395; p<.05]$; ‘Cinsel zorba’ için $[Z=-7.487; p<.05]$; ‘Toplam zorba’ için ise $[Z=-8.441; p<.05]$ şeklinde anlamlı çıkmıştır. Bu bulgular, zorbalık yapmanın (Fiziksel zorbalık yapma, sözel zorbalık yapma, izolasyon zorbalık yapma, dedikodu zorbalığı yapma, eşyalara zarar verme zorbalığı yapma,

cinsel zorbalık yapma, genel olarak zorbalık yapma) daha önce şiddete uğrama durumuna göre farklılaştığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında daha önce şiddete uğramış öğrencilerin daha çok zorbaca davranışlara sahip oldukları görülmektedir. Grupların sıra ortalaması sonuçları daha önce şiddete uğramış öğrenciler için ‘Fiziksel zorba’ (499.56), ‘Sözel zorba’ için (500.29), ‘İzolasyon zorba’ için (470.53), ‘Dedikodu zorba’ için (454.07), ‘Eşyalara zarar verme zorba’ için (463.80), ‘Cinsel zorba’ için (487.33) ‘Toplam zorba’ için ise (514.42) olarak çıkmıştır.

Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu’nun alt boyutlarından olan ‘Fiziksel kurban’ ‘Sözel kurban’ ‘İzolasyon kurban’ ‘Dedikodu kurban’ ‘Eşyalarına zarar verilme kurban’ ‘Cinsel kurban’ ‘Toplam kurban’ puanlarına Tablo-4.4’den bakıldığında yedi grupta da daha önce şiddete uğramış öğrencilerin aldıkları puanlar daha önce şiddete uğramamış öğrencilerin aldıkları puanlara göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Analiz sonuçları ‘Fiziksel kurban’ için [$Z=-6.338$; $p<.05$]; ‘Sözel kurban’ için [$Z=-6.336$; $p<.05$]; ‘İzolasyon kurban’ için [$Z=-3.813$; $p<.05$]; ‘Dedikodu kurban’ için [$Z=-4.469$; $p<.05$]; ‘Eşyalara zarar verilme kurban’ için [$Z=-4.358$; $p<.05$]; ‘Cinsel kurban’ için ise [$Z=-5.504$; $p<.05$]; ‘Toplam kurban’ için [$Z=-7.486$; $p<.05$] şeklinde anlamlı çıkmıştır. Bu bulgular, kurban olmanın (fiziksel kurban olma, sözel kurban olma, izolasyon kurban olma, dedikodu kurbanı olma, eşyalarına zarar verilme kurbanı olma, cinsel kurban olma, genel olarak kurban olma) daha önce şiddete uğrama durumuna göre farklılaştığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında daha önce şiddete uğramış öğrencilerin daha çok kurban oldukları görülmektedir. Şiddete uğramış öğrencilerin sıra ortalaması ‘Fiziksel kurban’ için (491.64), ‘Sözel kurban’ için (491.31), ‘İzolasyon kurban’ için (463.06), ‘Dedikodu kurban’ için (468.72), ‘Eşyalara

zarar verilme kurban' için (468.88), 'Cinsel kurban' için (478.63) 'Toplam kurban' için (504.11) şeklinde çıkmıştır.

4.1.5. Lise-1.sınıf öğrencilerinin toplam sosyal beceri ve alt boyut puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Kız ve erkek öğrencilerin toplam sosyal beceri ve alt boyutları puan ortalamaları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo-4.5'de verilmiştir.

Tablo-4.5 Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeyi ve Alt Boyut Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	Xsıra	Σsıra	U	Z	P
Duyuşsal anlatımcılık	Kız	477	44.79	6.59	436.98	208441.50	81097.500	-1.899	.058
	Erkek	368	43.59	5.99	404.87	148993.50			
Duyuşsal duyarlık	Kız	477	50.47	10.16	455.61	217325.50	72213.500	-4.424	.000
	Erkek	368	47.49	9.01	380.73	140109.50			
Duyuşsal kontrol	Kız	477	42.50	7.68	383.83	183089.00	69086.000	-5.316	.000
	Erkek	368	45.11	6.90	473.77	174346.00			
Sosyal anlatımcılık	Kız	477	47.63	9.96	429.72	204975.00	84564.000	-.911	.362
	Erkek	368	47.15	9.25	414.29	152460.00			
Sosyal duyarlık	Kız	477	50.55	8.29	449.45	214389.50	75149.500	-3.590	.000
	Erkek	368	48.54	7.48	388.71	143045.50			
Sosyal kontrol	Kız	477	50.55	9.18	443.64	211614.50	77924.500	-2.800	.005
	Erkek	368	49.23	8.06	396.25	145820.50			
Toplam sosyal beceri	Kız	477	286.49	29.69	445.99	212739.00	76800.000	-3.118	.002
	Erkek	368	281.11	26.78	393.20	144696.00			

Öğrencilerin ‘Toplam sosyal beceri’ puanlarına ve alt boyutları ‘Duyuşsal anlatımcılık’ ‘Duyuşsal duyarlık’ ‘Duyuşsal kontrol’ ‘Sosyal anlatımcılık’ ‘Sosyal duyarlık’ ‘Sosyal kontrol’ puanlarına Tablo-4.5’den bakıldığında öğrencilerin ‘Duyuşsal anlatımcılık’dan [$Z=-1.899$; $p>.05$] ve ‘Sosyal anlatımcılık’dan [$Z=-.911$; $p>.05$] aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Buna karşın öğrencilerin ‘Toplam sosyal beceri’ ve ‘Duyuşsal duyarlık’ ‘Duyuşsal kontrol’ ‘Sosyal duyarlık’ ‘Sosyal kontrol’ puanlarına Tablo-4.5’den bakıldığında kız öğrencilerin ‘Duyuşsal kontrol’ alt boyutu dışındaki diğer dört grupta da aldıkları puanların erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. ‘Duyuşsal kontrol’ alt boyutunda ise erkek öğrencilerin aldıkları puanlar kız öğrencilerin aldıkları puanlara göre anlamlı bir düzeyde farklılaşmaktadır. Analiz sonuçları ise şöyledir: ‘Duyuşsal duyarlık’ için [$Z=-4.424$ $p<.05$]; ‘Duyuşsal kontrol’ için [$Z=-5.316$; $p<.05$]; ‘Sosyal duyarlık’ için [$Z=-3.590$; $p<.05$]; ‘Sosyal kontrol’ için [$Z=-2.800$; $p<.05$]; ‘Toplam sosyal beceri’ için [$Z=-3.118$; $p<.05$]. Bu bulgular, ‘Duyuşsal duyarlık’ ‘Duyuşsal kontrol’ ‘Sosyal duyarlık’ ‘Sosyal kontrol’ ve ‘Toplam sosyal beceri’ puanlarının cinsiyete göre farklılaştığını gösterirken öğrencilerin ‘Duyuşsal anlatımcılık’ ve ‘Sosyal anlatımcılık’dan aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaşmadığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında kızların erkeklere göre dört grupta; erkeklerin ise kızlara göre bir grupta daha çok sosyal beceriye sahip oldukları görülmektedir. Kız öğrenciler sıra ortalaması ‘Duyuşsal duyarlık’ için (455.61), ‘Sosyal duyarlık’ için (449.45), ‘Sosyal kontrol’ için (443.64), ‘Toplam sosyal beceri’ için (445.99) çıkarken; erkek öğrenciler sıra ortalaması ‘Duyuşsal kontrol’ için (473.77) şeklinde çıkmıştır.

4.1.6. Lise-1.sınıf öğrencilerinin toplam sosyal beceri ve alt boyut puanları daha önce şiddete uğrama durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Daha önce şiddete uğramış ve uğramamış öğrencilerin toplam sosyal beceri ve alt boyutları puan ortalamaları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo-4.6’da verilmiştir.

Tablo-4.6 Şiddete Uğrama Durumu Değişkenine Göre Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeyi ve Alt Boyut Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Şiddete uğrama	n	X	SS	Xsıra	Σsıra	U	Z	P
Duyuşsal anlatımcılık	Evet	317	44.79	6.33	442.96	140418.50	77360.500	-1.845	.065
	Hayır	528	43.96	6.37	411.02	217016.50			
Duyuşsal duyarlık	Evet	317	49.97	9.88	440.46	139626.50	78152.500	-1.612	.107
	Hayır	528	48.70	9.71	412.52	217808.50			
Duyuşsal kontrol	Evet	317	43.76	7.34	425.59	134911.50	82867.500	-.239	.811
	Hayır	528	43.56	7.53	421.45	222523.50			
Sosyal anlatımcılık	Evet	317	47.64	9.55	427.75	135597.00	82182.000	-.439	.661
	Hayır	528	47.28	9.71	420.15	221838.00			
Sosyal duyarlık	Evet	317	49.93	8.04	429.80	136247.00	81532.000	-.628	.530
	Hayır	528	49.52	7.99	418.92	221188.00			
Sosyal kontrol	Evet	317	49.25	8.56	399.41	126614.50	76211.500	-2.178	.029
	Hayır	528	50.41	8.81	437.16	230820.50			
Toplam sosyal beceri	Evet	317	285.34	28.25	433.51	137422.00	80357.000	-.970	.332
	Hayır	528	283.43	28.75	416.69	220013.00			

Tablo-4.6’da daha önce şiddete uğramış ve uğramamış öğrencilerin sosyal beceri ve alt boyutları puanlarının Mann-Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir. Öğrencilerin ‘Toplam sosyal beceri’ puanlarına ve alt boyutlarına Tablo-4.6’dan bakıldığında öğrencilerin ‘Duyuşsal anlatımcılık’dan [$Z=-1.845$; $p>.05$]; ‘Duyuşsal duyarlık’dan [$Z=-1.612$; $p>.05$]; ‘Duyuşsal kontrol’den [$Z=-.239$; $p>.05$]; ‘Sosyal anlatımcılık’dan [$Z=-.439$; $p>.05$]; ‘Sosyal duyarlık’dan [$Z=-.628$; $p>.05$]; ‘Toplam sosyal beceri’den [$Z=-.970$; $p>.05$] aldıkları puanların daha önce şiddete uğramış olma ya da uğramamış olma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Buna karşın Tablo-4.6’dan öğrencilerin ‘Sosyal kontrol’ puanına bakıldığında [$Z=-2.178$; $p<.05$] daha önce şiddete uğramamış öğrencilerin aldıkları puanlar daha önce şiddete uğramış öğrencilerin aldıkları puanlara göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Bu bulgular, ‘Duyuşsal anlatımcılık’ ‘Duyuşsal duyarlık’ ‘Duyuşsal kontrol’ ‘Sosyal anlatımcılık’ ‘Sosyal duyarlık’ ve ‘Toplam sosyal beceri’ puanlarının daha önce şiddete uğramış olma ya da uğramamış olma durumuna göre farklılaşmadığını gösterirken öğrencilerin ‘Sosyal kontrol’ alt boyutundan aldıkları puanların daha önce şiddete uğramış olma ya da uğramamış olma durumuna göre farklılaştığını göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında daha önce şiddete uğramamış öğrencilerin, daha önce şiddete uğramış öğrencilere göre daha çok ‘Sosyal kontrol’ becerisine sahip oldukları görülmektedir. Grupların sıra ortalaması ‘Sosyal kontrol’ için en yüksek sıra ortalamasına bakıldığında daha önce şiddete uğramamış öğrenciler için (437.16) şeklinde çıkmıştır.

4.1.7. Lise 1.sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puan ile zorba, kurban davranışları ve alt boyutları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo-4.7 Şiddete Yönelik Tutum ile Zorba, Kurban Davranışları Puanları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Analizi Sonuçları Tablosu

		Fiziksel zorba	Sözel zorba	İzolasyon zorba	Dedikodu zorba	Eşyalara zar. zorba	Cinsel zorba	Toplam zorba	Fizikse kurban	Sözel kurban	İzolasyon kurban	Dedikodu kurban	Eşyalara zr.kurban	Cinsel kurban	Toplam kurban
Şiddet	r	.37	.33	.27	.20	.21	.33	.41	.29	.21	.14	.10	.21	.20	.30
kültürü		**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Tepkisel	r	.36	.29	.17	.08	.14	.25	.37	.21	.10				.09	.17
şiddet		**	**	**	*	**	**	**	**	**	-.09	.01	.04	**	**
Toplam	r	.42	.36	.25	.17	.21	.34	.45	.29	.17	.08	.06	.16	.17	.27
Şiddet		**	**	**	*	**	**	**	**	**	**	*	**	**	**

* $p \leq 0.05$ ** $p \leq 0.001$

Öğrencilerin şiddet kültürü puanları ile fiziksel zorba ($r=.37$; $p<.001$), sözel zorba ($r=.33$; $p<.001$), izolasyon zorba ($r=.27$; $p<.001$), dedikodu zorba ($r=.20$; $p<.001$), eşyalara zarar verme zorba ($r=.21$; $p<.001$), cinsel zorba ($r=.33$; $p<.001$), toplam zorba ($r=.41$; $p<.001$), fiziksel kurban ($r=.29$; $p<.001$), sözel kurban ($r=.21$; $p<.001$), izolasyon kurban ($r=.14$; $p<.001$), dedikodu kurban ($r=.10$; $p<.001$), eşyalarına zarar verilme kurban ($r=.21$; $p<.001$), cinsel kurban ($r=.20$; $p<.001$), toplam kurban ($r=.30$; $p<.001$), puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin tepkisel şiddet puanları ile; fiziksel zorba ($r=.36$; $p<.001$), sözel zorba ($r=.29$; $p<.001$), izolasyon zorba ($r=.17$; $p<.001$), eşyalara zarar verme zorba ($r=.14$; $p<.001$), cinsel zorba ($r=.25$; $p<.001$), toplam zorba ($r=.37$; $p<.001$), fiziksel kurban ($r=.21$; $p<.001$), sözel kurban ($r=.10$; $p<.05$), cinsel kurban ($r=.09$; $p<.001$), toplam kurban ($r=.17$; $p<.001$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin toplam şiddet puanları ile; fiziksel zorba ($r=.42$; $p<.001$), sözel zorba ($r=.36$; $p<.001$), izolasyon zorba ($r=.25$; $p<.001$), dedikodu zorba ($r=.17$; $p<.05$), eşyalara zarar verme zorba ($r=.21$; $p<.001$), cinsel zorba ($r=.34$; $p<.001$), toplam zorba ($r=.45$; $p<.001$), fiziksel kurban ($r=.29$; $p<.001$), sözel kurban ($r=.17$; $p<.001$), izolasyon kurban ($r=.08$; $p<.001$), dedikodu kurban ($r=.06$; $p<.05$), eşyalarına zarar verilme kurban ($r=.16$; $p<.001$), cinsel kurban ($r=.17$; $p<.001$), toplam kurban ($r=.27$; $p<.001$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.1.9. Lise-1.sınıf öğrencilerinin zorba, kurban davranışları ve alt boyut puanları ile sosyal beceri düzeyleri ve alt boyutları puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo-4.9 Şiddete Yönelik Tutum ile Zorba, Kurban Davranışları Puanları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Analizi Sonuçları Tablosu

		Fiziksel zorba	Sözel zorba	İzolasyon zorba	Dedikodu zorba	Eşyalara zar. zor	Cinsel zorba	Toplam zorba	Fiziksel kurban	Sözel kurban	İzolasyon kurban	Dedikodu kurban	Eşyalara zar.kur.	Cinsel kurban	Toplam kurban
Duyuşsal anlatımcılık	r	.19**	.17**	.06*	.02	.07*	.13*	.10**	.11	.030	-.01	-.03	.000	.10**	.06
Duyuşsal duyarlık	r	.04	.05	.05	-.05	-.03	.002	.03	.09**	.05	.01	.07*	.02	.13**	.07*
Duyuşsal kontrol	r	-.006	-.01	-.01	.01	-.05	.027	-.01	-.004	-.04	-.03	.02	-.06	-.02	-.02
Sosyal anlatımcılık	r	.09**	.05*	-.004	-.04	-.003	.019	.06*	.06*	.001	-.09**	-.03	-.02	.07*	.01
Sosyal duyarlık	r	-.01	.01	-.03	-.04	-.04	-.04	-.02	.06	.08*	.04	.02	.02	.09**	.07*
Sosyal kontrol	r	-.06*	-.05	-.06	-.14**	-.06*	-.06*	-.09**	-.11**	-.14**	-.22**	-.11**	-.09**	-.07*	-.17**
Toplam sos. beceri	r	.06	.05*	-.005	-.09*	-.06	.009	.03	.05	-.006	-.10**	-.01	-.04	.08*	.009

* $p \leq 0.05$ ** $p \leq 0.01$

Öğrencilerin Duyuşsal anlatımcılık puanları ile; fiziksel zorba ($r=.19$; $p<.001$), sözel zorba ($r=.17$; $p<.001$), cinsel zorba ($r=.13$; $p<.05$), toplam zorba ($r=.10$; $p<.001$),

fiziksel kurban ($r=.11$; $p<.001$), cinsel kurban ($r=.10$; $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Duyuşsal duyarlık puanları ile; fiziksel kurban ($r=.09$; $p<.001$), dedikodu kurban ($r=.07$; $p<.05$), cinsel kurban ($r=.13$; $p<.001$), toplam kurban ($r=.07$; $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Sosyal anlatımcılık puanları ile; fiziksel zorba ($r=.09$; $p<.001$), sözel zorba ($r=.05$; $p<.05$), toplam zorba ($r=.06$; $p<.05$), fiziksel kurban ($r=.06$; $p<.001$), cinsel kurban ($r=.07$; $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde; izolasyon kurban ($r=-.09$; $p<.001$) puanları arasında düşük düzeyde, negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Sosyal duyarlık puanı ile; sözel kurban ($r=.08$; $p<.05$), cinsel kurban ($r=.09$; $p<.001$), toplam kurban ($r=.07$; $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Sosyal kontrol puanı ile; fiziksel zorba ($r=-.06$; $p<.05$), dedikodu zorba ($r=-.14$; $p<.001$), eşyalara zar. zorba ($r=-.06$; $p<.05$), cinsel zorba ($r=-.06$; $p<.05$) toplam zorba ($r=-.09$; $p<.001$), fiziksel kurban ($r=-.11$; $p<.001$), sözel kurban ($r=-.14$; $p<.001$), izolasyon kurban ($r=-.22$; $p<.001$), dedikodu kurban ($r=-.11$; $p<.001$), eşyalarına zarar verilme kurban ($r=-.09$; $p<.001$), cinsel kurban ($r=-.07$; $p<.05$), toplam kurban ($r=-.17$; $p<.001$) puanları arasında düşük düzeyde, negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Toplam sosyal beceri puanları ile; sözel zorba ($r=.05$; $p<.05$), cinsel kurban ($r=-.08$; $p<.05$) puanları arasında düşük düzeyde, pozitif yönde; dedikodu

zorba ($r=-.09$; $p<.05$), izolasyon kurban ($r=-.10$; $p<.001$) puanları arasında düşük düzeyde, negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sonucunda elde edilen bulguların tartışılmasına, benzer bulgular ile desteklenmesine, bulgulara göre ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. SONUÇ

Araştırmadan şu sonuçlar elde edilmiştir;

- Tepkisel şiddet, şiddet kültürü ve toplam olarak şiddete yönelik tutum öğrencilerin cinsiyetine göre farklılaşmaktadır. Erkeklerin her üç boyutta da kızlara göre şiddete yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir.
- Tepkisel şiddet, şiddet kültürü ve toplam olarak şiddete yönelik tutum öğrencilerin daha önce şiddete uğramış ve uğramamış olma durumuna göre farklılaşmaktadır. Daha önce şiddete uğramış öğrencilerin şiddete yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmektedir.
- Fiziksel zorbalık yapma, sözel zorbalık yapma, izolasyon zorbalık yapma, dedikodu zorbalığı yapma, eşyalara zarar verme zorbalığı yapma, cinsel zorbalık yapma, genel olarak zorbalık yapma cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Erkeklerin kızlara göre daha çok zorbalık yaptıkları görülmektedir.

Fiziksel kurban olma, sözel kurban olma, izolasyon kurban olma, dedikodu kurbanı olma, eşyalarına zarar verilme kurbanı olma, genel

olarak kurban olma cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Erkeklerin kızlara göre daha çok kurban oldukları görülmektedir.

- Fiziksel zorbalık yapma, sözel zorbalık yapma, izolasyon zorbalık yapma, dedikodu zorbalığı yapma, eşyalara zarar verme zorbalığı yapma, cinsel zorbalık yapma, genel olarak zorbalık yapma daha önce şiddete uğramış ve uğramamış olma durumuna göre farklılaşmaktadır. Daha önce şiddete uğramış öğrencilerin daha çok zorbaca davranışlara sahip oldukları görülmektedir.

Fiziksel kurban olma, sözel kurban olma, izolasyon kurban olma, dedikodu kurbanı olma, eşyalarına zarar verilme kurbanı, cinsel kurban olma, genel olarak kurban olma, daha önce şiddete uğramış ve uğramamış olma durumuna göre farklılaşmaktadır. Daha önce şiddete uğramış öğrencilerin daha çok kurban oldukları görülmektedir.

- Toplam sosyal beceri ve duyuşsal duyarlık, sosyal duyarlık, sosyal kontrol, duyuşsal kontrol puanları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla toplam sosyal beceri, duyuşsal duyarlık, sosyal duyarlık, sosyal kontrol becerilerine sahipken erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha fazla duyuşsal kontrol becerisine sahiptir.
- Duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal duyarlık, duyuşsal kontrol, sosyal anlatımcılık, sosyal duyarlık ve toplam sosyal beceri puanları daha önce şiddete uğramış olma ya da uğramamış olma durumuna göre farklılaşmazken öğrencilerin sosyal kontrol alt boyutundan aldıkları

puanlar daha önce şiddete uğramış olma ya da uğramamış olma durumuna göre farklılaşma göstermektedir. Daha önce şiddete uğramamış öğrencilerin, daha önce şiddete uğramış öğrencilere göre daha çok sosyal kontrol becerisine sahip oldukları görülmektedir.

- Öğrencilerin zorba ve kurban puanları ile şiddete yönelik tutum puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrencilerin şiddete yönelik tutum puanları arttıkça zorba ya da kurban puanları da artmaktadır.
- Öğrencilerin zorba puanları ve kurban puanları ile Sosyal Beceri Envanteri alt boyutlarından ‘Sosyal kontrol’ puanları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sosyal kontrol puanları arttıkça zorba ya da kurban puanları düşmektedir. Diğer yandan öğrencilerin zorba puanları ve genel anlamda kurban puanları ile (sözel zorba, dedikodu zorba, izolasyon kurban, cinsel kurban puanları hariç) toplam sosyal beceri puanları arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.
- Öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puanları ile sosyal beceri alt boyutlarından duyuşsal anlatımcılık puanları arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

5.2. TARTIŞMA

Şiddete yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular erkek öğrencilerin şiddete yönelik tutumlarının kız öğrencilere göre daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bu çalışmanın bulguları daha önceki çalışmaların (Çetin, 2004; Balkıs, Duru ve Buluş, 2005; Yavuz, 2009) bulguları tarafından desteklenir niteliktedir.

Cinsiyetin birçok çalışmada tek başına şiddet için önemli bir faktör olduğunun görüldüğünü vurgulayan Çetin (2004) tarafından yapılan ergenlerin şiddete yönelik tutumları ile ilgili çalışmada, bu araştırmada elde edilen sonuçlar gibi erkek ergenlerin, kız ergenlere göre şiddete yönelik daha olumlu bir tutum sergiledikleri görülürken; yine araştırma sonucunu destekler nitelikte bir başka çalışma ise Balkıs, Duru ve Buluş (2005) tarafından yapılmıştır. Şiddete yönelik tutumun çeşitli değişkenler açısından inceledikleri bu çalışmada ise şiddete yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaştığını, erkeklerin kızlara oranla şiddet yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu tespit etmişlerdir.

Yavuz (2009) ilköğretim 7 ve 8.sınıf öğrencilerinin şiddet eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği çalışmada erkek öğrencilerin açık şiddet ve örtülü şiddet alt boyutlarını kız öğrencilere göre daha fazla benimsediklerini tespit etmiş, bunun sebebi olarak da erkeklerin yapısını; çevresel şartlar gibi etkenlerden dolayı erkeklerin kızlara göre şiddete daha yakın olmalarını belirtmiştir. Gerek bu araştırmanın sonuçları gerekse benzer diğer araştırmaların sonuçları göstermektedir ki; erkekler şiddete kızlardan daha yakın durmaktadırlar.

Şiddete yönelik tutumun daha önce şiddete maruz kalıp, kalmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular incelendiğinde; daha önce şiddete

maruz kalan öğrencilerin şiddete yönelik daha olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir. Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular şiddetin herhangi biri türü ile karşılaşan bireylerin ileride bunu uygulama ihtimallerinin yüksekliğini göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonucun karşılaştırılmasında daha önce benzer çalışmaların az oluşu güçlük yaşanmasına sebep olmaktadır. Ancak her zaman eylemle sonuçlanmasa da tutum, davranışın önemli bir yordayıcısı olduğu için, elde edilen bulgu daha önce şiddete uğrayanların sergiledikleri şiddet davranışları açısından karşılaştırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında elde edilen bulgu daha önce yapılan çalışmaların (Kandemir, 2007; Yılmaz, 2000) sonuçları tarafından desteklenmektedir.

Yılmaz (2000) tarafından aile içinde sözel ya da fiziksel şiddet yaşayan ya da tanık olan ergenlerin risk alma davranışları incelenmiştir. Daha önce aile içinde sözel ya da fiziksel şiddet yaşayan ya da tanık olan ergenlerin risk alma davranışları, aile içinde şiddet yaşamayan ergenlere göre daha yüksek çıkmıştır. Şiddete maruz kalmak şiddet davranışı sergilemede önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ögel, Tarı ve Yılmazçetin (2005) şiddet davranışının önde gelen risk faktörlerini sıralarken; içine kapanık olmak, yoğun bir izolasyon içinde olmak, şiddete maruz kalmak, geçmiş yaşamında şiddet davranışının var olması gibi önemli noktaları belirtmektedirler. Yani daha önce şiddet yaşantısına sahip bireylerin şiddete daha yakın olabilecekleri düşünülmektedir.

Kandemir (2007) tarafından sağlık personelinin aile içi şiddet konusunda bilgi, tutum ve mesleki uygulamalarına yönelik yapılmış çalışmada sağlık personelinin %30'u çocukluğunda yada gençliğinde anne ve babasından fiziksel şiddet gördüğünü ve %8'i şuan ki ailesinde de fiziksel şiddetin var olduğunu, %70'i çocukluğunda ailesinden sözel şiddet gördüğünü ve %42'si şu anki ailesinde çocuklarına sözel şiddet

uyguladığını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar için araştırmacının da belirttiği gibi şiddet maruz kalmak şiddete eğilimini artırmaktadır. Benzer bir çalışma ise, Uysal (2003) tarafından yapılmıştır. Çalışmada öğrencilerin annelerinden ve babalarından şiddet görmelerinin; öğrencilerin şiddet eğilimleri ve şiddet davranışları ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Ayan'ın (2007) ilköğretim okullarına yönelik yapmış olduğu çalışma sonucunda ise anneleri tarafından şiddete uğradığı belirlenen öğrencilerin oranını % 54, babaları tarafından şiddete uğradığı belirlenen öğrencilerin oranı ise % 46 olarak saptamıştır. Araştırmada şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden alınan toplam ortalama puanı 42.52 olarak hesaplamış olup bu oran şiddete uğrayan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin fazla olduğunu göstermektedir.

Zorba, kurban olma durumlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik elde edilen bulgularda; erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha çok zorba ve daha çok kurban oldukları görülmektedir. Elde edilen bu sonuç benzer araştırma sonuçları (Arıman, 2007; Bilgiç, 2007; Çiğdemoglu, 2006; Coşkun, 2008; Kılıç, 2009; Sarıbeyoğlu, 2007; Takış, 2007; Yurtal ve Cenkseven, 2005) tarafından desteklenmektedir. Benzer çalışmalarda şöyle sonuçlar elde edilmiştir.

Kılıç (2009, s.55) tarafından ilköğretim (6,7,8. sınıf) öğrencilerine yapılan zorbalık düzeylerini yordamaya yönelik çalışmada “öğrencilerin zorba kişilik puanlarının açıklayıcılarından biri olarak cinsiyet değişkeninin ortaya çıktığı ve zorba kişilik ile cinsiyet -değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu”, erkek öğrencilerin zorba kişilik puan ortalamalarının kızlara göre bu araştırma sonucuna benzer şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine benzer bir sonuç ise Coşkun (2008) tarafından ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine yönelik yapılan çalışmada

ortaya çıkmıştır. Çalışmada, öğrencilerin cinsiyetlerinin okulda yaptıkları zorbalık davranışlarında etkili olduğu, erkek öğrencilerin zorbalığın fiziksel, sözel ve eğlence amaçlı boyutlarında kız öğrencilere oranla ciddi boyutta daha fazla zorbalık eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Sarıbeyoğlu'nun (2007) lise öğrencilerinde aile içi çocuk istismarı ve zorbalık arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmasında erkek öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri kızlara göre daha yüksek bulunmuştur. Yine araştırma sonucunu destekleyen başka bir çalışma Arıman (2007) tarafından yapılmıştır. İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile okul iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, eğlence amaçlı zorbalık, duygu zorbalığı alt boyutları puanlarının öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre erkek öğrencilerin lehine farklılaştığı saptanmıştır.

Takış (2007) tarafından orta öğretim kurumları için geliştirilen zorbaca davranışlarla baş edebilme programının etkisinin incelenmesi çalışmasında program öncesi uygulanan anket sonuçlarına göre zorbalığa uğradığını belirten erkek öğrencilerin oranı %11.1 iken; zorbalığa uğradığını belirten kız öğrencilerin oranı ise %8.2 olmuştur.

Çiğdemoğlu (2006) tarafından akran baskısı konusunda lise 1.sınıf öğrencilerine yönelik yapılan çalışmada kız öğrencilerin akran baskısından daha az etkilendiği yönünde iken erkeklerin daha fazla akran baskısı yaşadıkları görülmüştür.

Yurtal ve Cenkseven (2005) tarafından ilköğretim okullarına yönelik yapılan bir çalışmada kurban olma açısından kız ve erkek öğrencilerin arasında erkekler lehine anlamlı fark bulunmuştur. Bilgiç (2007) tarafından ilköğretim öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla kurban

oldukları görülmüştür. Gerek bu çalışmadan elde edilen sonuç olsun, gerekse karşılaştırılan çalışma sonuçları olsun erkek öğrencilerin hem zorbalık davranışı sergileme oranları hem de başkalarından bu tür davranışlarına maruz kalıp kurban olma oranları kız öğrencilere göre daha anlamlı bir şekilde çıkmıştır. Görüldüğü gibi yapılan birçok araştırma sonucu bu araştırma sonucunda elde edilen bulguyu desteklemektedir.

Zorba, kurban olma durumlarının daha önce şiddete maruz kalıp, kalmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgulara bakıldığında, daha önce şiddete maruz kalan öğrencilerin daha çok zorba ve daha çok kurban olduklarını görülmektedir. Elde edilen bulgular ile ilgili araştırmaların (Arslan, 2008; Bosworth ve Simson, 2000; akt. Kılıç, 2009; Genç, 2007; Sukut 2009) sonuçlarına bakıldığında şiddete uğrama durumu ile zorba, kurban olma durumuna ilişkin veriler araştırmamız sonuçlarına benzer şekildedir. Benzer çalışmalarda şöyle sonuçlar elde edilmiştir;

Yapılan araştırmalarda aile fertlerinden şiddet gören, aile bireyleri arasında şiddete tanık olan çocuklarda zorba davranışların daha yüksek oranda olduğu görülmüştür (Karataş ve Öztürk, 2009). Colman (2001) ev, aile ortamında kurban olan gençlerin olmayanlara göre kendi başlarına şiddet içeren davranışlarda bulunmaya eğilimli olma olasılıklarının akranlarına göre daha yüksek düzeyde olduğunu, yine Espelage, Bosworth ve Simson (2000) yaptıkları çalışmada evde bir kuralı çiğnediklerinde bazen veya oldukça sıklıkla kendilerine vurulan ve tokatlanan öğrencilerin akranlarına karşı zorbalık davranışında bulunma olasılıkları daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (akt. Kılıç, 2009 s.81). Görüldüğü gibi şiddete maruz kalma zorba ve kurban olma ihtimallerini artırmaktadır. Yine bu sonuçlara benzer bir araştırma da Arslan (2008) tarafından yapılmıştır. Lise öğrencilerinde öz kavram ve aile ilişkilerinin akran zorbalığına etkisinin incelendiği araştırmaya göre aile üyeleri

tarafından kendisine şiddet uygulananlarda, zorbalığa karışanların oranı (aile içi şiddete maruz kalanların %40'ı, şiddete maruz kalmayanların %15.6'sı zorbalık olaylarına karışmaktadır) anlamlı derecede fazla bulunmuştur. Yine aynı çalışmada aile içi şiddete maruz kalanların daha çok kurban (%16) oldukları görülmektedir. Fitzgerald'ın (1999) çocukların zorbalık yapmalarının nedenlerini açıklarken dile getirdiği görüşü de şiddete uğrayan öğrencilerde zorba davranışlar sergilediği yönündedir, bu görüşe göre; evde şiddet gören ve şiddete maruz kalarak yetişen çocuk, ileride ilişki kurduğu çocuklara karşı evde model olarak öğrendiği şiddet davranışları ile temas kurmaktadır (akt. Ayas, 2008, s.24). Genç (2007) tarafından yapılan bir araştırmada ailede içerisinde şiddetin olması öğrencilerin zorba davranışlar göstermesinde etkili bir faktör olduğu dile getirilmiştir. Sukut (2009) tarafından yapılan çalışmada ise öğrencilerin evde anne-babaları veya kardeşleri ile fiziksel veya sözel şekilde kavga etmesi ile zorbalık davranışları göstermeleri arasında ve kurban olma oranlarında paralellik olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin sahip oldukları sosyal becerilerin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığına yönelik elde edilen bulgularda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre toplam sosyal beceri düzeyinde ve bazı alt boyutlarında (duyuşsal duyarlık, sosyal duyarlık, sosyal kontrol) anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip oldukları görülürken erkek öğrencilerin sadece duyuşsal kontrol alt boyutunda kızlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırma sonucu kızların erkeklere göre hem toplam sosyal beceride hem de bazı alt boyutlarında yüksek puanlar almalarının nedeni kızların sosyal olarak kendilerini daha rahat ortaya koyabilmeleridir. Erkeklerin 'Duyuşsal kontrol' boyutunda yüksek almalarının nedeni ise toplumumuzda erkeklerin duygularını saklama özelliklerinin yaygın olmasından

kaynaklanabilir (Deniz, 2002). Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular, ilgili araştırmalar (Akkuş, 2005; Çilingir, 2006; Deniz, 2002; Deniz, 2003; Dicle, 2006; Riggio, 1986; akt. Erdoğan, 2002; Seven ve Yoldaş, 2006) tarafından desteklenmektedir.

Akkuş (2005) tarafından yapılan ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerinin özsaygı ve denetim odağı ile ilişkisinin incelendiği çalışmada kızların sosyal becerilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Seven ve Yoldaş (2006) tarafından sınıf öğretmeni adaylarının sosyal beceri düzeylerine yönelik yapılan bir çalışmada cinsiyet ile sosyal beceri düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu kızların sosyal beceri puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Deniz (2002) tarafından yapılan üniversite öğrencilerinin karar verme ve sosyal beceri durumları ile ilgili çalışmada sosyal beceri alt ölçek puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı, kızların duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal duyarlık, sosyal kontrol alt ölçek puanlarının ve toplam sosyal beceri puanlarının erkeklerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülürken bu araştırmanın sonucuna benzer şekilde duyuşsal kontrol düzeyinde erkelerin puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

Yine Deniz (2003) tarafından üniversite öğrencilerinin sosyal becerilerini incelendiği çalışmada ise kız ve erkek öğrencilerin sosyal beceri duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal duyarlık, duyuşsal kontrol, sosyal kontrol ve sosyal beceri toplam puanlarında anlamlı düzeyde farklılaşmanın olduğu bulunurken sosyal anlatımcılık ve sosyal duyarlık puanlarında anlamlı bir farklılaşma söz konusu değildir.

Riggio (1986) tarafından yapılan Sosyal Beceri Envanterini geliştirme çalışmaları sırasında ortaya çıkan bulgular cinsiyet ile sosyal becerinin arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Kadınlar duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal duyarlık, sosyal anlatımcılık ve sosyal duyarlık boyutlarında erkeklerden daha yüksek puanlar almışlardır. Erkek katılımcılar ise duyuşsal kontrol boyutunda kadınlardan daha yüksek puanlar almışlardır.

Dicle (2006) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada duyuşsal duyarlık, duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal kontrol, sosyal anlatımcılık, sosyal duyarlık, sosyal kontrol düzeylerine göre Duygusal Zeka Değerlendirme Ölçeği puanları ile cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin Sosyal Beceri Envanteri puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Çilingir (2006) tarafından lise öğrencilerine yönelik yapılan çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre toplam sosyal beceri puan ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca duyuşsal anlatımcılık, duyuşsal duyarlık, sosyal kontrol boyutlarında kız öğrencilerin puanları daha yüksek çıkarken, duyuşsal kontrol boyutunda erkek öğrencilerin puanları daha yüksek çıkmıştır. Görüldüğü üzere diğer araştırmalar tarafından da desteklendiği gibi kız öğrencilerin sosyal beceri düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksektir.

Öğrencilerin sahip oldukları sosyal becerilerin daha önce şiddete uğramış yada uğramamış olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik elde edilen bulgular incelendiğinde; sadece sosyal kontrol alt boyutunda alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Daha önce şiddete uğramamış öğrencilerin, daha önce şiddete uğramış öğrencilere göre daha çok ‘Sosyal kontrol’ becerisine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada kendini kurban olarak algılayan öğrencilerin

sosyal becerileri açısından bilgi verebilecek bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sosyal kontrol becerisi daha düşük olan öğrenciler şiddete daha fazla maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum kurbanların özelliklerini anlayabilme açısından önemlidir. Ancak kurbanların sosyal becerilerden sosyal kontrol açısından düşük puan almaları onların kurban olmalarını açıklayabilir ifadesi kurbanın her hangi bir niteliğinin şiddeti doğurabileceği ya da makul olabileceği sonucunu doğurmamaktadır. Sosyal kontrol becerisi düşük olan öğrenciler daha fazla şiddete maruz kalmaktadır ve bu bulgu kurbanların bazı niteliklerini anlayabilme açısından önemlidir.

Bu konuda çok sayıda benzer çalışmaların olmayışı karşılaştırma imkanını kısıtlamıştır. Buna benzer sayılabilecek bir araştırmada ergenlerin aile içi şiddet görme durumuna bakılarak değerlendirme yapılmıştır. Bu araştırma ise şöyledir; Aktuğ, (2010) tarafından yapılan çocuk eğitim evlerinde barındırılan ergenlerin iletişim ve sosyal beceri düzeylerinin incelendiği çalışmada ergenlerin sosyal beceri düzeyleri aile içi şiddet görme sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Uyum düzeyi düşük bireylere de sosyal beceri eğitimi verildiği göz önüne alındığında Koç'un (2007) da yakın bir bulguya ulaştığını varsayabiliriz. Koç (2007) şiddete maruz kalan ilköğretim çocuklarının ilgi ve yeteneklerine uygun bir spor alanına yönlendirilmeleri ile ilgili yapmış olduğu çalışma sonucuna göre şiddete maruz kalan öğrencilerin %90,5'nin uyum düzeyi düşük ve %9,5'nin ise uyum düzeyleri yüksek bulunmuştur.

Araştırma sonucunda daha önce şiddete maruz kalmamış öğrencilerin, daha önce maruz kalmış öğrencilere göre daha çok 'Sosyal kontrol' becerisine sahip olduklarını ortaya koyan bulguyu destekler nitelikte bir araştırma da Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998) tarafından dile getirilmiştir. Kurum raporuna göre; yapılan

çeşitli araştırmalar çocuğa sık sık uygulanan güç gösterisini (dayak gibi) yetersiz bir iç denetim oluşmasına yol açtığını, çocuğun dış denetime ihtiyaç duyar duruma geldiğini göstermiştir.

Öğrencilerin zorba ve kurban puanları ile şiddete yönelik tutum puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrencilerin şiddete yönelik tutum puanları arttıkça zorba ya da kurban puanları da artmaktadır. Bu sonuç Olweus (1978) tarafından da desteklenmektedir. Olweus'a (1978) göre okul zorbalığı ile ilgili yapılan araştırmalarda; aşırı saldırgan zorbaların kişilik bozukluklarına sahip oldukları ve şiddete ilişkin olumlu tutumlar sergiledikleri dile getirilmektedir. Cole ve ark. (2006) tarafından yapılan bir çalışmada zorba öğrencilerde saldırganlık davranışlarına karşı olumlu bir tutum içinde oldukları gözlenmiştir (akt. Genç, 2007). Balkıs, Duru ve Buluş (2005) ise ilköğretim II. kademe öğrencilerinin şiddete yönelik tutumlarına ilişkin yapmış olduğu araştırma sonucunda; şiddete yönelik olumlu görüş ve inanç geliştiren öğrencilerin, diğer öğrencilere göre daha yüksek düzeyde şiddet eğiliminde olabileceklerini saptamıştır. Ortaya konulan bu sonuçlar ise şiddete yönelik olumlu tutum sergileyen öğrencilerin zorba ya da kurban olma ihtimallerinin artmasını destekler niteliktedir.

Öğrencilerin zorba puanları ve kurban puanları ile Sosyal Beceri Envanteri alt boyutlarından 'Sosyal kontrol' puanları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sosyal kontrol puanları arttıkça zorba ya da kurban olma puanları düşmektedir. Sosyal kontrol becerisi ise sosyal rol oynama ve bireyin sosyal olarak kendini ortaya koyma becerilerini ölçmektedir. Sosyal kontrol becerisi gelişmiş bireyler, herhangi bir sosyal ortama uygun hareket eden, kendinden emin ve sosyal durumlara kolayca ayak uydurabilen bireylerdir (Yüksel, 2004, s.12). Bu bulguyu

destekler nitelikte bir araştırma ise; Morrison ve Sandowcz (1994) tarafından saldırganlık, öfkenin ifade edilmesi ve sosyal beceri yoksunluğu ile ilgili çalışmalarında saldırgan davranışlar gösteren ergenlerin kendini kontrol etme ve yanlış sosyalleşme problemleri yaşıyor olabileceklerini ifade etmişlerdir (akt. Aktuğ, 2010).

Öğrencilerin şiddete yönelik tutum ve alt boyutları puanları ile sosyal beceri alt boyutlarından duyuşsal anlatımcılık puanları arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin zorba puanları (fiziksel zorba, sözel zorba, izolasyon zorba, eşyalara zarar veren zorba, cinsel zorba, toplam zorba) ile duyuşsal anlatımcılık puanları arasında da pozitif yönde bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Orijinal Sosyal Beceri Envanterinin Türkçeye uyarlanmış formunda duyuşsal anlatımcılık alt ölçeği için elde edilen iç tutarlık katsayısı .56 çıkarken bu çalışma için yapılan analizde ise .29 çıkmıştır. Bu durum yapılan değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmalıdır. Yüksel (2004, s.10) duyuşsal anlatımcılık puanı yüksek olan bireyleri “...daha cana yakın, daha atılgan, kendine güvenen” bireyler olarak tanımlamaktadır. Elde edilen bu sonuç için alan yazına bakıldığında, sonucu destekler nitelikte bilgilerin olduğu görülmektedir; alan yazında, zorba öğrencilerin genel olarak dışa dönük, kendilerini güvenle ortaya koyabilecek özelliklere sahip oldukları ifade edilmektedir(Öger ve ark., 2005). European Community (2001) tarafından zorba öğrencilerin kişilik özellikleri arasında üst düzey iletişim becerilerine sahip oldukları, aynı zamanda kendilerine güvenli bireyler oldukları belirtilmektedir (akt. Koç, 2006, s.41).

5.3. ÖNERİLER

Bu bölümde öneriler iki gruba ayrılarak sıralanmıştır. İlk grupta araştırma bulguları neticesinde sunulan öneriler, diğer grupta ise bu konuyu ileride çalışabilecek olan araştırmacılar için geliştirilen öneriler bulunmaktadır.

5.3.1. Araştırmanın Sonuçlarına Göre Öneriler

- Okullarda şiddet ve zorbalıkla ilgili gerekli tedbirler alınmaması durumunda öğrencilerin ilerleyen yıllarda daha büyük problemler yaşama ihtimali oldukça yüksek olduğu için öğrencilere kendini güvende hissedeceği bir eğitim ortamı sunmak gerekmektedir. Bu amaçla öğrenci, öğretmen, okul yönetimi, aile gibi bütün paydaşların gerekli işbirliğini gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu işbirliği doğrultusunda şiddet ve zorbalık olayları ile nasıl başa çıkılabileceği, zorba ve kurban öğrencilere nasıl davranılması gerektiği konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ayrıca daha önce şiddete uğramış olma şiddete yönelik tutumu ve zorba, kurban olma davranışlarını etkilediği için öğrencileri evde, okulda şiddetten uzak tutmak amacıyla okulun paydaşları ile (veliler, öğretmen, idareci v.s.) işbirliği geliştirilebilir. Bu konularda okul psikolojik danışmanlarına okulun diğer paydaşlarına rehberlik etme adına önemli görevler düşmektedir. Özellikle öğrencilerin en fazla şiddete uğradıkları yerin aileler (%13) çıktığı göz önüne alındığında okul rehber öğretmenleri; velilere, öğretmenlere şiddetin insanlar üzerindeki etkileri ile ilgili bilgilendirme çalışmaları yapabilir. Velinin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi çalışmaları kapsamında okullarda Anne-Baba Okulu çalışmalarına ağırlık verilebilir.

- Okullarda görevli psikolojik danışman sayıları artırılarak şiddet yönelik olumlu tutumu olan ve zorba, kurban olan öğrencilerin tespit edilip onlarla bireysel, özellikle de benzer durumda olanlar ile grupla psikolojik danışma çalışmaları yapmaları yararlı olabilir. Aynı hizmetten öğrenci ailelerinin de yararlandırılması faydalı olabilir.
- Okullarda öğrencilerin ve yöneticilerin zorbalık konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalı sadece fiziksel şekliyle ortaya çıkması durumunda değil diğer bütün şekilleri ile de mücadele edilmesi sağlanmalı. Bu tür davranışlar (zorbalık, şiddet) başlangıçta sıklığı az olsa da müdahale edilmeği takdirde hızlı bir şekilde büyüyüp, okul geneline yaygınlaşabilir. Ayrıca her açıdan güvenli okul modelleri oluşturulmalı. Okulun bütün eklentilerinde ilgili önlemler alınmalı.
- MEB tarafından okullar için hazırlanan rehberlik etkinliklerinde zorbalıkla baş etme stratejileri ve bunu destekleyici sosyal beceri kazanımlarına yönelik etkinliklere ağırlık verilebilir. Özellikle zorba ve kurban öğrencilere çatışma çözme becerileri eğitimi verilmesi faydalı olabilir.
- Bireylerde sosyal becerilerin zayıf olması bireylerin bazı sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Araştırmanın sonunca göre de öğrencilerin sosyal kontrol puanları düştükçe zorba, kurban puanları artmaktadır. Bu amaçla sosyal beceri açısından, özellikle sosyal kontrol becerileri açısından yetersiz olan öğrenciler tespit edilip, okul rehberlik servisleri tarafından gerekli beceri kazandırma çalışmaları yapılması faydalı olabilir.

- Okullarda şiddet yönelik olumlu tutumu olan öğrenciler değerlendirilirken, tutumların her zaman tutuma uygun davranışla sonuçlanacağına kesin gözüyle bakılmasa da güçlü tutumların davranışlara yol açacağı unutulmamalıdır. Nitekim araştırma sonuçlarına göre şiddet yönelik olumlu tutum puanları ile zorba, kurban davranışları puanları arasında pozitif yönde bir ilişki çıkmıştır. Bu nedenle okullarda şiddete yönelik olumlu tutumu olan ve zorba olan öğrenciler tespit edilip, olumlu faaliyetlere yönlendirilmeleri hem gelişimleri açısından hem de davranış değiştirmeleri açısından faydalı olabilir. Ayrıca araştırma sonucunda erkek öğrencilerin şiddete yönelik daha olumlu tutumları olduğu ve kızlara oranla daha çok zorba, kurban davranışları sergiledikleri görülmüştür. Bu nedenle şiddete yönelik olumlu tutumu olan ve zorba olan öğrencilere, özellikle erkek öğrencilere kendilerini ifade edebilecekleri sosyal, kültürel, sportif uğraş alanlarının oluşturulması olumsuz davranışların azalmasında yararlı olabilir.
- Okullarda şiddet yönelik olumlu tutumu olan ve zorba olan öğrencilerin tutum ve davranışlarını değiştirmek uzun ve emek isteyen bir iştir. Bu nedenle okullarda bu tür davranışların meydana gelmeden engellenmesine yönelik çalışmalara da ağırlık verilebilir.
- Okullarda yaşanan zorbalık olayları, hem zorba açısından hem de kurban açısından ileriki hayatlarını da etkileyebilecek sorunlar yaşamalarına sebep olabilir. Bu nedenle okullarda zorbalığın önemine ulusal boyutta, kolektif bir şekilde dikkat çekilerek önlemler alınmalı.

5.3.2. Araştırmacılar İçin Öneriler

- Bu araştırmada öğrencilerin zorba kurban davranışları ile sosyal beceri düzeyleri ve şiddete yönelik tutumları incelenirken değişken olarak cinsiyet ve daha önce şiddet uğrayıp uğramama durumu kullanılmıştır. Bu konuda araştırma yapacak başka araştırmacılar, anne-baba eğitim durumu ve kardeş sayısı, annenin ve babanın saç, ölü, birlikte ve ya ayrı, boşanmış olma durumlarını inceleyebilirler.
- Yeni yapılacak araştırmalarda, araştırma yapılan okulların öğrenci sayıları, sınıf sayıları, okulda spor alanlarının olup olmama durumu, okulda ders dışı etkinliklerin ve hobi kursların olup olmama durumu okullarda şiddet ve zorbalığı azaltmada etkileri açısından araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, Y.B. (2006). Çocuk Sosyal Politikası, Artık Görebiliyor ve Fark Edebiliyoruz: Çocuklarda Şiddet Olgusu. *Çalışma Ortamı Dergisi*. Sayı 85.
- Akkök, F. (1996). *İlköğretimde Sosyal Becerilerin Geliştirilmesi: Öğretmen Elkitabı*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Akkök, F. (1999). *İlköğretimde Sosyal Becerilerin Geliştirilmesi: Anne Baba El Kitabı*. Özgür Yayınları, İstanbul.
- Akkök, F., Ögetürk B., Kökdemir, H., Anak, Ş., Çakın A. (2002). *Ailelere İpuçları: Çocuklarımızın Gelişimine İlişkin Aydınlatıcı Bilgiler*. TED Ankara Koleji Vakfı Yayını, Ankara.
- Akkuş, Z. (2005). *İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin İletişim ve Empati Becerilerinin Özsaygı ve Denetim Odağı İle İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Aktuğ, G. (2010). *Çocuk Eğitimevlerinde Barındırılan Ergenlerin İletişim ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, İzmir.
- Alikaşifoğlu, M., Ercan, O. (2007). Çocuk Çağında Zorbalık/Kabadayılık Davranışları: Hekimler Açısından Anlamı-Derleme. *Türk Pediatri Arşivi*. 42 (1).
- Alikaşifoğlu, M. (2008). "Ergenlerde Davranışsal Sorunlar", İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adölesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi No:63.S.55-59.

- Alper, S. İ. (2008). *İlköğretimde Zorbalık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Bursa.
- Altınöğlü-Dikmeer D.İ. (1997). *Sosyal Beceri Eğitiminin Sosyal İçeride Dönük Ergenlerin İçeride Dönüklük Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arıman, F. (2007). *İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Eğilimleri İle Okul İklimi Alguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Tepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Arslan, S.Ö. (2008). *Lise Öğrencilerinde Öz-Kavram ve Aile İlişkisinin Akran Zorbalığına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Atık, G. (2006). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Davranışını Yordamada Denetim Odağı, Benlik Saygısı, Aile Stili, Yalnızlık ve Akademik Başarının Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara.
- Avcı, R. (2006). *Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

- Avşar, Z. (2004). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. XVII(2). 111-130.
- Ayan, S. (2006). Şiddet olgusu üzerine C.Ü. Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi Sosyolog Sezer Ayan ile bir söyleşi. 08 Eylül 2008'de <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sezerayan.htm>. adresinden indirildi.
- Ayan, S. (2006). Şiddet ve Fanatizm. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.7.2.
- Ayan, S. (2007). Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 8.
- Ayas, T. (2008). *Zorbalığı Önlemede Tüm Okul Yaklaşımına Dayalı Bir Programın Etkililiği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.
- Aydın, S., Yavuz M.S., Asırdizer, M. (2004). “Bir Grup Tıp Fakültesi Öğrencisinin Aile İçi Şiddet Yaşantıları.” VI. Ulusal Aile Hekimleri Kongresi. Bursa.
- Aydın, G. (1986). Çocuklarda Arkadaş İlişkilerinde Başarısızlık ve Öğrenilmiş Çaresizlik İlişkisi. *Psikoloji Dergisi*., 5. 20.
- Ayrancı, Ü.N., Yenilmez, Ç., Günay, Y., Kaptanoğlu, C. (2002). “Çeşitli Sağlık Kurumlarında ve Sağlık Meslek Gruplarında Şiddet Uğrama Sıklığı”. Bahar Sempozyumları VI. 24-28 Nisan 2002. Antalya.
- Ayyıldız, M., Canlı S. (2007). *Okullarda Şiddetin Önlenmesine Yönelik Edebi-Estetik Çözüm Arayışları. Okulda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*. Editör. Hegem Yayınları. Ankara. 99-107.

- Bacanlı, H. (1999). *Sosyal Beceri Eğitimi*. Nobel Yayın Yağıtım, Ankara.
- Balkıs, M., Duru, E., Buluş M. (2005). “Şiddete Yönelik Tutumların Özyeterlik, Medya, Şiddete Yönelik İnanç, Arkadaş Grubu ve Okula Bağlılık Duygusu İle İlişkisi.” XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Muğla.
- Baran, G.K. (2008). *Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Görüşlerine Dayalı Olarak Okullarda Şiddet ve Okul Güvenliğinin İncelenmesi: Keçiören Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Barış, D.A. (2008). Sosyal Beceri Gelişiminde Çocuk ve Müzik. *Milli Eğitim Dergisi*.177
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, (1994). *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, (1997). *Türk Ailesinde Adölesanların Sorunları*. Bilim Serisi, Takav Matbacılık, Ankara.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, (1998). *Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet*. Bilim Serisi 113. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, (2000). *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Besag, V. (1995). *Bullies and Victims In Schools*. Open University Pres. Philadelpia.
- Bilgiç, E., Yurtal, F. (2008). *Zorbalık Eğilimlerinin Sınıf İklimlerine Göre İncelenmesi*. <http://eku.comu.edu.tr> adresinden indirildi.

- Bilgiç, E. (2007). *İlköğretim I.Kademede Görülen Zorba Davranışların Sınıf Değişkenleri ve Atmosferi Algılamalarına Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Adana.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N. (1991). "4-12 Yaşları Arasında 16.100 Çocukta Örselenme Duyguları İle İlgili Bir İnceleme." Ulusal Psikiyatri Kongresi. Nevşehir.
- Bulut, S. (2008). Okullarda Görülen Öğrenciden Öğrenciye Yönelik Şiddet Olaylarının Bazı Değişkenler Açısından Arşiv Araştırması Yöntemiyle İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bolu. 8(2), 23-39.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pagema Yayıncılık. Ankara.
- Camodeca, M., Goossens, F.A. (2005). Children's Opinions On Effective Strategies To Cope With Bullying: The Importance Of Bullying Role and Perspective. *Educational Research*. Vol 47. No 1. 93-105.
- Craig, W. M. (1998). The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety And Aggression In Elementary School Children. *Personality And Individual Differenc.*, Vol 24. 123-130.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İçimizdeki Çocuk*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çakıl, N. (1998). *Grupla Sosyal Beceri Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çağdaş, A. (2002). *Anne- Baba- Çocuk İletişimi*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çayırdağ, N. (2006). *İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Okul Kültürünü Algılayışları İle Zorbalık Eğilimleri ve Zorbalıkla Baş Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çelebi, F., Yıldırım, S. (1999). Ortopedik Engelliler Meslek Lisesi Öğretmenleri İle Sağlık Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Şiddete İlişkin Tutum ve Davranışları Üstüne Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Kriz Dergisi*. 7(2). 31-35.
- Çetin, F., Bilbay, A.A., Kaynak, D.A. (2002). *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler Grup Eğitimi*. Eplison Yayıncılık. İstanbul.
- Çetin, H. (2004). *Öğrenci Ergenlerin Şiddet Yönelik Tutumları; Yaş ve Cinsiyete Göre Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı , Ankara.
- Çetinkaya, S., Nur, N., Ayvaz, A., Özdemir, D., Kavakcı, Ö. (2009). Sosyoekonomik Durumu Farklı Üç İlköğretim Okulu Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Depresyon ve Benlik Saygısı Düzeyiyle İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 10. 151-158.
- Çiğdemoğlu, S. (2006). *Lise1.Sınıf Öğrencilerinin Akran Baskısı, Özsaygı ve Dışadönüklük Kişilik Özelliklerinin Okul Türlerine Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çınar, İ. (1999). Eğitim ve Şiddet. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. Sayı 254. 42-46.

- Çınar, İ.(2007). *Okullarda Şiddet: Dağın İki Yamacını da Görebilmek*. Okulda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Editör. Hegem Yayınları, Ankara. 1-18.
- Çınkır, Ş., Karaman-Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler Arası Zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 34. 236-253.
- Çilingir, A. (2006). *Fen Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Sosyal Becerileri ve Problem Çözme Becerilerinin Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Coşkun, G. (2008). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorbalık Eğilimleri İle Problemlerle İlgili İnternet Kullanımları Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Coşkuner, A. (1994). *İletişim Geliştirme Eğitiminin İşgörenlerin İletişim Çatışmalarına Girme Eğilimlerine Yalnızlık Düzeylerine ve İş Doyumlarına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çubukcu, Z., Gültekin, M. (2006). İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler. *Bilig*. 37.
- Demirtaş, Z., Ersözlü, A. (2007). Okul Kültürü İle Öğrencilerin Şiddete Başvurma Davranışları Arasındaki İlişkiler. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 2.
- Deniz, M.E. (2002). *Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejileri ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Ta-Baskın Ben Durumları ve Bazı Özlük Niteliklere Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı,
Konya.

Deniz, M. E. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.9.501-522.

Deveci, S.E., Açık, Y. (2002). *İlköğretim Öğrencilerinin Fiziksel Şiddete Maruziyetleri ve Yaklaşımları*. www.dicle.edu.tr/halks/m9.29.htm adresinden indirildi.

Dicle, A.N. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Duygusal Zeka Düzeyleri ve Bazı Kişilik Özelliklerine Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

Dikmeer, D.İ.A. (1997). *Sosyal Beceri Eğitiminin Sosyal İçedönük Ergenlerin İçedönüklük Düzeylerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dinçer, Ç., Güneysu, S. (1998). *Çocukların Kişiler Arası Problem Çözme Becerilerini Kazandırmada Eğitimin Etkisi*. Konak Kırtasiye LTD, Ankara.

Doğan, S. (2001). *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylere Mensup Ergenlik Çağındaki Kız ve Erkeklerin Saldırgan Davranışlarıyla Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Kocaeli.

Dölek, N. (2001). *İlk ve Orta Öğretim Okullarında Zorbaca Davranışların İncelenmesi ve Zorbalığı Önleme Tutumu Geliştirilmesi Programının Etkisinin Araştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Durmuş, E., Gürkan, U. (2003). “Lise Öğrencilerinin Şiddet ve Saldırganlık Eğilimleri.” VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Malatya.
- Durualp, E., Arslan, D., Çayıroğlu, E., Özkan, S., Semerci, A. (2009). “Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi.” I. Uluslar Arası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi. 1-3 Mayıs 2009. Çanakkale.
- Eker, U. (2009). Çocuk Suç ve Suçluluğu. *Çağın Polisi Dergisi*. Sayı 90. http://www.caginpolsi.com.tr/v1/sayi_90_yazilar_143_1.html adresinden İndirildi.
- Elmacı, F. (2009). Çocukların Korunması ve Refahlarının Arttırılmasında Okulun Rolü: İngiltere Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7(1). 69-84.
- Erdoğan, F. (2002). *İlköğretim II.Kademe Öğrencilerinde Sosyal Becerilerin Sosyo-Ekonomik Düzey, Cinsiyet ve Yaş İle İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Ergil, D. (2001). Şiddetin Kültürel Kökenleri. *Bilim ve Teknik Dergisi*. Ankara. Sayı 399. 40-41.
- Ergören, A.T., Özdemir, M.H., Sönmez, E., Can İ.Ö., Köker, M., Salaçin, S. (2006). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Aile İçi Şiddete Yaklaşımları. *Adli Bilimler Dergisi*. 5(4).
- Ersanlı, K. (2007). *Şiddet, Yıkım İçgüdüünün Beslenmesinin ve Yaşam İçgüdüünün İhmalinin Sonucudur*. Okulda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Editör. Hegem Yayınları, Ankara.

- Farrington, D.P. (1993). Understanding And Preventing Bullying. M. Tonry & N.Morris (Ed). *Crime And Justice*. Vol 17. Chicaga: University Of Chicaga Pres.
- Fromm, E. (1997). *Özgürlükten Kaçış*. (Çev: Budak S.) Öteki Yayıncılık, Ankara.
- Funk, J. B., Elliott, R., Urman, M. L., Flores, G. T., Mock, R. M. (1999). The Attitudes Toward Violence Scale: A Measure For Adolescents. *Journal Of Interpersonal Violence*. 14 (11). 1123–1136.
- Furniss, C. (2000). Bullying In Schools: It's Not A Crime Is It?. *Education And The Law*. Vol, 12, 1, 9-29.
- Gander, M.J., Gardiner, H.W. (1993). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Çev: Dönmez, A., Çelen, N., Onur, B. İmge Kitabevi. Ankara.
- Genç, S.Z. (2005). İlköğretimde Sosyal Becerilerin Gerçekleşme Düzeyinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 13 (1).
- Genç, G. (2007). *Genel Liselerde Akran Zorbalığı ve Yönetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya.
- Gençtan, E. (1990). *Psikanaliz ve Sonrası*. Evrim Matbaacılık. İstanbul.
- Gorfin, R., Palti, H., Gordon, L. (2002). Bullying In Jerusalem Schools: Victims And Perpetrators. *Public Health*, 116, 173-178.
- Gökler, R. (2007). *İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi,

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı,
Ankara.

Gömbül, Ö. (1998). *Hemşirelerin Ailede Kadına Eşi Tarafından Uygulanan Şiddete ve Şiddette Mesleki Role İlişkin Tutumları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Göregenli, M. (2004). “Şiddet ve İşkencenin Meşrulaştırılması Sürecinin Sosyal Psikolojik Arka Planı”. XIII.Ulusal Psikoloji Kongresi. Bilgi Üniversitesi. İstanbul.

Gözütok, F.D. (1993). Okullarda Bazı Dayak Uygulamaları. *Çağdaş Eğitim*. Mart Sayı.186. 7-10.

Gözütok, F., Karacacaoğlu, Ö.C., Er K.O. (2007). *Çocuklar Evde de Okulda da Dövülüyor*. Okulda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Editör. Hegem Yayınları. Ankara.

Güçlü, N. (1998). “Okul Müdürlerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”. VII. Eğitim Bilimleri Kongresi (9–11 Eylül 1998). Konya. 2. (739–752)

Gültekin, Z. (2003). *Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Geliştirme Çabası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güvenir, T. (2005). *Okulda Akran İstismarı*. Kök Yayınları. Ankara.

Hamarta, E. (2000). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Öğrencilerin Özlük Nitelikleri Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Hara, H. (2002). Justifications For Bullying Among Japanese Schoolchildren. *Asian Journal Of Social Psychology*, 5, 197-204.
- Hıdıroğlu, S., Topuzoğlu A., Ay P., Karavuş M. (2006). Kadın ve Çocuklara Karşı Fiziksel Şiddeti Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: İstanbul'da Sağlık Ocağı Tabanlı Bir Çalışma. *Yeni Symposium Dergisi*. Cilt 44. Sayı 4.
- Hilooğlu, S. (2009). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorbaca Davranışlarını Yordamada Sosyal Beceri ve Yaşam Doyumunun Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Hoşgör, A. G. (2006). Çocuk Sosyal Politikası, Okul Ortamında Yaşanan Şiddet Olgusunun Düşündürdükleri. *Çalışma Ortamı Dergisi*. Sayı 85.
- Işık, H. (2004). Okul Güvenliği, Kavramsal Bir Çözümleme. *Milli Eğitim Dergisi*. S 164. MEB Yayınları: Ankara.
- İnam, A. (2001). Şiddeti Anlamak. *Bilim ve Teknik Dergisi*. Ankara. Sayı399. S46-47.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. Evrim Yayınları, İstanbul.
- Kandemir, Ö. (2007). *Şanlıurfa İli Viranşehir İlçe Merkezinde Sağlık Personelinin Aile İçi Şiddet Konusunda Bilgi, Tutum ve Mesleki Uygulamalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Şanlıurfa.
- Kapcı, E.G. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kayı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*.37.(1).

- Kapıkıran, N., Fiyakalı, C. (2006). “Lise Öğrencilerinde Akran Baskısı ve Problem Çözme”. XIV. Eğitim Bilimleri Kongresi. Denizli.
- Kapıkıran, N., İvrendi A.B., Adak A. (2005). Okul Öncesi Çocuklarında Sosyal Beceri: Durum Saptaması. *Eğitim Dergi*. Denizli.
- Kaptanoğlu, C., (2002). Psikodinamik Açıdan Siyasal Şiddet. *Toplum ve Hekim*. 17. 66–68.
- Karaman-Kepekçi Y., Çınkır, Ş. (2001). *Lise Düzeyinde Öğrenciler Arasında Kabagüç*. Yayınlanmamış Araştırma Raporu. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Karasar, Niyazi. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Karataş, B., Derebent, E., Yüzer, S., Yiğit, R., Özcan A. (2006). “Kırsal Kesim Kökenli Kadınların Aile İçi Şiddete İlişkin Görüşleri.” Second International Conference On Women’s Studies Hosted By Eastern Mediterranean University Center For Women’s Studies, Famagusta, Turkish Republic Of Northern Cyprus.
- Karataş, H., Öztürk, C. (2009). Sosyal Bilişsel Teori İle Zorbalığa Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Elektronik Dergisi*. 2(2). 61-74.
- Kartal, H. (2009). Öğretmen Adaylarının Uygulama Okullarındaki Zorbalık İle İlgili Değerlendirmeleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 29(1). 141-172.
- Kartal, H., Bilgin, A. (2007). İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Bir Zorbalık Karşıtı Program Uygulaması: Okul Zorbalıktan Arındırma Programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*.3.(2).
- Kartal, H., Bilgin, A. (2008). Öğrenci, Veli ve Öğretmen Gözüyle İlköğretim Okullarında Yaşanan Zorbalık. *İlköğretim Online*. 7(2). 485-495.

- Kaya, M., Güneş, G., Kaya, B., Pehlivan, E. (2004). “Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Boyun Eğici Davranışlar ve Şiddetle İlişkisi.” VIII. Ulusal Halk Sağlığı Günleri. Sivas.
- Kaymak, D.A., Çetin, F., Bilbay A.A. (2003). İlköğretim Çağındaki Çocuklar İçin Sosyal Beceriler Eğitim Programı. *Yöret Postası*. 19.
- Kepenekçi, Y., Çinkır, Ş. (2006). Bullying Among Tyrkish High Scholl Students. *Child Abuse and Neglect*. 30. (2).
- Kılıç, N. (2009). *İlköğretim 6,7,8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 30. 1.
- Kocabaş, E.Ö., Akkök, F. (2007). Uluslararası Bakalorya ve Normal Lise Programına Devam Eden Öğrencilerin Aile İçi İletişimleri ve Sosyal Becerileri Açısından Karşılaştırılmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3. (27).
- Kocabay, Y. (1990). *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük* (Grand Dictionay). Tisimat Basım Sanayi. Ankara.
- Koç, M. (2007). Şiddetin Ortaya Çıkardığı Psikolojik Travmayla Baş Etmede Sporun İşlevselliği. Ahmet Yesevi Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 18.
- Koç, Z. (2006). Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara.

- Korkut, F. (1996). İletişim Becerileri Eğitiminin Lise Öğrencilerinin İletişim Becerilerini Değerlendirmelerine Etkisi. *3P(Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji)*.
- Kök, S. B. (2006). “İş Yaşamında Psiko-Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu ve Nedenleri”. 14.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. Erzurum.
- Köknel, Ö. (2000). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.
- Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri İle Akademik Başarıları İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kutlu, F. (2006). Çocuk Sosyal Politikası, Saldırgan Davranış Çeşidi Olarak “Akran Zorbalığı”. *Çalışma Ortamı*. 85.
- Kütük, Ö. (2008). *Liselerde Okul Güvenliğine Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.
- Ma, X., Stewin, L.L., Mah, D.L. (2001). Bullying In School: Nature, Effects And Remedies. *Research Papers In Education*, 16(3), 247-270.
- Mayda, A.S., Karaçor, K., Erdem, G.U., Kırca, N., Urgan, U. (2005). Öğrencilerin Üniversite Giriş Puanları İle Aile İçi Şiddet Maruz Kalmaları Arasındaki İlişki ve Aile İçi Şiddete Karşı Tutumları. *Taf. Preventive Medicine Bulletin*. 5. (3).
- Memduhoğlu, H.B. ve Taşdan, M. (2007). Okul ve Öğrenci Güvenliği: Kavramsal Bir Çözümleme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3(34). 69-83.

- Mertoğlu, M. (2008). *İstanbul'da Yoğun Göç Alan Bölgelerdeki İlköğretim Okullarında Görevli Öğretmen ve Yöneticilere Verilen Eğitimin, Şiddet Algılarına ve Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. Çev. C. Muhtaroğlu. İletişim Yayınevi. İstanbul.
- Michelson, L. (1981). Social Skills Assessment Of Children. BB Lahey and A.E. Kazdin (Eds) *Advances In Clinical Child Psychology*. N Y Plenum Pres.
- Nabuzoka, D. (2003). Experiences Of Bullying-Related Behaviours By English and Zambian Pupils: A Comparative Study. *Educational Research*. Vol 45. No1. 95-109.
- Nelson-Jones, R. (1982). *The Theory and Practice Of Counseling Psychology*. Çev:Fusun Akkoyun. Danışma Psikolojisi Kuramları. Ankara.
- Odacı, H. (2007). *Çocuk Suçları ve Şiddet Olayları*. Okulda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Editör. Hegem Yayınları. Ankara.
- Olweus, D. (1978). Agression İn The Schools. *Bullies and Whipping Boys*. Washington, D. C. Hemisphere Pres.
- Olweus, D. (1987). Schollyard Bullying-Grounds For İntervention. *School Safety*. Fall: 4-11.
- Olweus, D. (1991). Bully/Victim Problems Among School Childeren. Basic Facts And Effects Of A School Baset İntervenyıon Program. In Pepler, D.& Rubin K. (Eds.) *The Development And Treatment Of Child Agresion*. (411-448)

- Olweus, D. (1993). *Bullying At School-What We Know and What We Can Do*. Oxford. Blackwell Puplichers.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying At School Based Intervention Program. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*. 35(7). 111-1190.
- Olweus, D. (1996). The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire. Mimeo. Bergen, Norway Research Centerfor Health Promotion (HEMIL Center). University Of Bergen.
- Öger, K., Tari I., Yılmazçetin E. (2005). *Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme*. İstanbul. <http://www.yeniden.org.tr/dokuman/vio14.pdf> adresinden indirilmiştir.
- Ögel, K., Yücal, H. (2005). Sokakta Yaşayan Ergenlerde Travma Öyküsü, Sıklığı, Cinsiyet ve Madde Kullanımıyla İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*.
- Ögülmüş, S. (1995). *Tahripçilik*. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara.
- Özabacı, N. (2006). Çocukların Sosyal Becerileri İle Ebeveynlerin Sosyal Becerileri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16. (1).
- Özbek, O.Y., Şahin R. (2007). "Reliability and Validity Of Attitude Toward Violence Scale". Paper Presented XVI. National Educational Sciences Congress. 5-7 September. Tokat.
- Özcebe, H., Üner, S. (2005). "Ankara'da Bir İlköğretim Okulunda Erken ve Orta Dönem Adolesanlarda Şiddet Algısı ve Şiddet Davranışı Sıklığının Değerlendirilmesi". 2005-2006 Şiddet ve Okul Sempozyumu.

- Özcebe, H., Uysal D., Çetik H. (2006). “Adolesanlarda Şiddet Davranışları”. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler. Sempozyum Bildiri Özetleri. İstanbul.
- Özdiker, C. (2000). Televizyonda Şiddet, Sevgisizlik, Yoksulluk ve Kemalettin Tuğcu Dizileri. *RTÜK İletişim*. 4 (22).
- Özlek, S. (2003). *Lise Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerini Yordayan Bazı Değişkenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özpolat, V., Bayındır, N. (2007). *Vaka Sorgulama Tekniği İle Okulda Fiziksel Ceza Çocuk Saldırganlığı*. Okulda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu. Editör. Hegem Yayınları. Ankara.
- Palabıykoğlu, R. (1997). Medya ve Şiddet. *Kriz Dergisi*. 5(2).
- Palut, B. (2003). *Sosyal Gelişim ve Arkadaşlık İlişkileri*. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul.
- Pınar, N. (2006). *Görsel Medya ve Şiddet Kültürünün Orta Öğretim Öğrencileri Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Konya.
- Pietzak D., Peterson G.J., Speaker K.M. (1998). *Perception Of School Violence By Elementary and Middle School*. Professional School Couinselin, Çev: Öğülmüş S. 1 (4). 23-29.

- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri,İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2(2). 531-562.
- Pişkin, M. (2003). “Okullarda Yaygın Bir Sorun: Akran Zorbalığı”. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. İnönü Üniversitesi. Malatya.
- Pişkin, M. (2006). “Akran Zorbalığı Olgusunu İlköğretim Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi”. I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu. 28–31 Mart 2006. İstanbul.
- Pişkin, M., Ayas, T. (2005). “Zorba ve Kurban Lise Öğrencilerinin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük ve Özsaygı Değişkenleri Açısından İncelenmesi.” VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Pişkin, M., Ayas, T. (2007). “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formunun Geliştirilmesi.” IX. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. 17-19 Ekim 2007. İzmir.
- Polat, F.H. (2007). *Suçta Yönelen Ergenlerin Travmatik Yaşantıları ve Suçta Karşı Tutumları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, Van.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve Şiddet*. Derya Yayınları, İstanbul.
- Riggio, R.E. (1986). The Assessment of Basic Social Skills. *Journal of Personality and Social Psychology*. 51, 649-660.

- Sabuncuoğlu, O., Ekinçi, Ö., Bahadır, T., Akyuva, Y., Altınöz E., Berkem M. (2006). Ergen Öğrenciler Arasında Akran Örselenmesi ve Depresyon Belirtileriyle İlişkisi. *Klinik Psikiyatri*. 9. 27-35.
- Sarıbeyoğlu, N.S. (2007). *Lise Öğrencilerinde Aile İçi Çocuk İstismarı ile Zorbalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Sarpkaya, P. (2007). Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Velilere Göre Resmi Liselerdeki Öğrenci Disiplin Sorunlarının Nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(22). 110-121.
- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim ve Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Spot Matbaacılık. Ankara.
- Seven, S., Yoldaş, C. (2007). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt:IV. 1-18.
- Sevinç, M. (2005). *Kendine Güven Başarı*. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul.
- Sukut, Ö. (2009). *Lise Öğrencilerinde Akran İstismarı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şad, E.D. (2007). *Akranları Tarafından Reddedilen ve Kabul Edilen İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Özsaygı, Sosyal Beceri, Davranış Problemleri ve Okul Başarılarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

- Şahin, C. (2001). Yurtdışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Lise Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2 (2).
- Şahin, H. (2005). “Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi”. VIII Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. İstanbul.
- Şahin, M. (1997). *İlköğretim Okullarında Zorbaca Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Şahin, N., Dişsiz, M. (2009). Sağlık Çalışanlarında Aile İçi Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*. Cilt 6. Sayı 2.
- Şahin, R., Baloğlu, M., Ünalı, M. (2010). Turkish Adolescents' Attitudes Toward Violence. *Procedia - Social And Behavioral Sciences*, Volume 2, Issue 2, 2010, Pages 2092-2098.
- Takış, Ö. (2007). *Orta Öğretim Kurumları İçin Geliştirilen Zorbaca Davranışlarla Baş Edebilme Programının Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Tanrıverdi, M. (2006). *Yetişkinlerin Televizyon Programındaki Şiddet Ögesi İçeren Yayınların Etkilerine İlişkin Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

- Tarhan, N. (2004). *Makul Çözüm*. Timaş Yayınları. İstanbul.
- TDK-Türkçe Sözlük, (1998). 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tezcan, M. (1996). *Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul*. Yapı Kredi Yayınları. 6.
- Tiryaki, E. (2008). *Trabzon İli Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin ve Öğretmenlerinin Öğrenciler Arası Zorbalığa İlişkin Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı, Ankara.
- Tokdemir, M., Deveci, S., Açık, Y., Yağmur, M., Gülbayrak, C., Türkoğlu, A.R. (2003). “İlköğretim Öğrencilerinin En Sık İzledikleri Televizyon Programlarına Göre Fiziksel Şiddete Başvurma ve Fiziksel Şiddete Yaklaşımlarının Karşılaştırılması”. II. Anadolu Adli Bilimler Kongresi. Kayseri.
- Totan, T. (2007). Okulda Zorbalığı Önlemede Eğitimcilere ve Ebeveynlere Öneriler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(2). 190-202.
- Tuncel, E.K., Dündar, C., Peşken, Y. (2007). Ebelik ve Hemşirelik Öğrencilerinin Aile İçi Şiddet Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*. 17(2). 105-110.
- Türkeri, S. (1995). *Çocuk İslahevleri ve Çocuk Cezaevindeki Çocukların Suç İşleme Nedenleri Açısından İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Uludağlı, N., Uçanok, Z. (2005). Akran Zorbalığı Gruplarında Yalnızlık ve Akademik Başarı İle Sosyometrik Statüye Göre Zorba/Kurban Davranış Türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*. 20(56). 77-92.

- Ulusoy, Y. (2007). *Kamu İlköğretim Okullarındaki 5.Sınıf Öğrencilerinin Öğrencilik Yaşamları Boyunca Maruz Kaldıkları Zorbalık Olayları (Ankara İli Keçiören İlçesi 17. Eğitim Bölgesi Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uysal, A. (2003). *Şiddet Karşıtı Programlı Eğitimin Öğrencilerin Çatışma Çözümler, Şiddet Eğilimleri ve Davranışlarına Yansıması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İzmir.
- Ülgen, G. (1995). *Eğitim Psikolojisi, Birey ve Öğrenme*. Bilim Yayınları, Ankara.
- Üstün, A., Yılmaz, M., Kırbaş Ş. (2007). *Gençleri Şiddete Yönelten Nedenler: Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu*. Editör. Hegem Yayınları. Ankara.
- Woods, S., Wolke, D. (2003). Does The Content Of Anti-Bullying Policies Inform Us About The Prevalence Of Direct And Relationalbullying Behaviour In Primary Schools?. *Educational Psychology*. Vol 23. No 4. 387-401.
- Woods, S., Wolke, D. (2003). Direct And Relational Bullying Among Primary School Children And Academic Achievement. *Journal Of School Psychology*. 42. 135-155.
- World Report on Violence and Health. (2002). "Abuse Of The Elderly". Chapter 5. World Health Organization, Geneva.
- Yakupoğlu, M.M. (1997). *Ahlak ve Şiddet*. Göçebe Yayınları. İstanbul.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., Bayraktar, B. Çolak, T.S. (2010). Öğrencilerin Güdülenme Düzeyinde Etkili Bir Faktör: Okul Zorbalığı. *Akademik Bakış Dergisi*. 20. 1-17.

- Yapıcı, M. (2006). İnsan ve Şiddet. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*. Cilt6. Sayı 3.
- Yavuz, N. (2009). *İlköğretim 7 ve 8.Sınıf Öğrencilerinin Şiddet Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yavuzer, H. (1981). *Psiko-sosyal Açısından Çocuk Suçluluğu*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Yıldırım, S. (2001). *Zorbalık, Aile Ortamı ve Popülarite Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, M. (2006). *Sosyal Beceri Eğitiminin Lise 2.Sınıf Öğrencilerinin Utangaçlık Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, T. (2000). *Ergenlerde Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Yukay, M. (2003). *İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sosyal Beceri Programının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yurtal, F., Cenkseven, F. (2006). "İlköğretim Okullarında Zorbalığın İncelenmesi". I.Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler. Uluslararası Katılımlı Sempozyum. İstanbul.

- Yüce, S. (2001). Sorun Olaylarda Değil Bakış Açıımızda Olabilir. *Bilim ve Teknik Dergisi*. Ankara. Sayı 399. S38.
- Yücel, S. (2005). *2002-2003 Eğitim-Öğretim Yılında Okutulan Lise Tarih Ders Kitaplarındaki şiddet Öğelerine Yönelik İçerik Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Yüksel, G. (1999). Sosyal Beceri Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2(11). 37-47.
- Yüksel, G. (2001). Öğretmenlerin Sahip Olmaları Gereken Davranış Olarak Sosyal Beceri. *Milli Eğitim Dergisi*. 150.
- Yüksel, G. (2004). *Sosyal Beceri Envanteri El Kitabı*. Asil Yayın Dağıtım. Ankara.
- Zülal, A. (2001). şiddet. *Bilim ve Teknik Dergisi*. Ankara. Sayı 399. S34-39.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=tutum&ayn=tam>

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı : Mehmet ÜNALMIŞ
Doğum Yeri, Yılı : Ankara / 1981
Medeni Durumu : Evli
İş Adresi : MEV Hasan Tahsin Önalp İ.Ö.O. Pınarbaşı / Kayseri
İletişim Adresi : unalmispdr@mynet.com

ÖĞRENİM DURUMU

2007-2010 : Yüksek Lisans, GaziOsman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı
2000-2004 : Lisans, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı

İŞ DURUMU

2004-2007 : Hacı Ahmet Arısoy Lisesi, Kocasinan / Kayseri
2007- : MEV Hasan Tahsin Önalp İ.Ö.O. Pınarbaşı / Kayseri

EKLER

EK-A ŞİDDETE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ

Sevgili Gençler,

Bu çalışma gençlerin şiddete yönelik tutumunu ölçen bir ölçek hazırlamak amacıyla planlanmıştır. Sizden, iki bölümden oluşan anket sorularını cevaplamanız istenmektedir. Anketin ilk bölümünde sizinle ilgili genel bilgileri içeren sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise toplam 13 maddeden oluşan bir anket yer almaktadır. Ankete verilen cevaplar kesinlikle gizli tutulacaktır.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Rehber Öğretmen
Mehmet ÜNALMIŞ

I.BÖLÜM

Öğrenci Bilgileri

1-Okul:.....

2- Sınıf:..... 3- Bölüm/ Alan:..... 4-

Yaş:.....

5-Cinsiyet: Kız Erkek

6- Kaç kardeşiniz var? Hiç 1 2 3 ve daha üzeri

7- Anne eğitim durumu: İlkokul Ortaokul Lise Üniversite

Diğer:.....

8- Baba eğitim durumu: İlkokul Ortaokul Lise Üniversite

Diğer:.....

9- Ailenizin gelir durumu

500 ve altı 500-1000 1000-1500 1500-2000 2000-2500 2500

10- Daha önce şiddete maruz kaldınız mı?

Evet Hayır

10. Soruya cevabınız “evet” ise 11, 12 ve 13. soruları cevaplayınız. Cevabınız “hayır” ise II. Bölüme geçiniz.

11- Aşağıda belirtilen şiddet türlerinden hangisine maruz kaldınız? (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

Sözel Fiziksel Duygusal Diğer:.....

12- Aşağıdaki çevrelerin hangisinde şiddete maruz kaldınız ? (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

Okul Aile Arkadaş Diğer:.....

13- Aşağıdakilerden hangisi tarafından bu tür davranışlara maruz kaldınız (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

Anne Baba Kardeş Arkadaş Diğer:.....

II. BÖLÜM

Aşağıda 1’den 13’e kadar sıralanan cümleleri okuyunuz. Bu cümlelerde söylenenleri dikkate alarak size ne kadar uyduğuna karar veriniz. Eğer verilen cümleye “kesinlikle katılmıyorum” diyorsanız ‘1’i, “katılmıyorum” diyorsanız ‘2’yi, “kararsızım” diyorsanız ‘3’ü, “katılıyorum” diyorsanız ‘4’ü, “kesinlikle katılıyorum” diyorsanız ‘5’i daire içine alınız.

Aşağıdaki anketi nasıl dolduracağınızla ilgili bir örnek vardır.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
İstediğiniz şeyi elde etmek için şiddet kullanılabilir	1	2	3	4	5
Anne babalar çocuklarına gerektiğinde şiddet kullanmalarını söylemelidir.	1	2	3	4	5

Bu genç istediğiniz şeyi elde etmek için şiddet kullanılabilceğine “kesinlikle katılmamaktadır” Anne babalar çocuklarına gerektiğinde şiddet kullanmalarını söylemelidirler ifadesine ise “katılmamakta”dır.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1 Kendimi 5 yıl içerisinde şiddet suçu işlerken bulabilirim.	1	2	3	4	5
2 Kendimi çeteye katılmış bulabilirim.	1	2	3	4	5
3 İstediğiniz şeyi elde etmek için şiddet kullanılabilir.	1	2	3	4	5
4 Şiddet kullanan insanlar saygı görürler.	1	2	3	4	5
5 Birçok insan size zarar vermek ister.	1	2	3	4	5
6 Silah yada bıçak taşımak kendimi daha güvende hissetmeme yardım ederdi.	1	2	3	4	5
7 Eğer biri size vurursa siz de ona vurmalısınız.	1	2	3	4	5
8 Bana yada aileme kötü söz söyleyen birine vurmakta sakınca yoktur.	1	2	3	4	5
9 Eğer olaylı bir çevrede yaşıyorsanız silah veya bıçak taşıyabilirsiniz.	1	2	3	4	5
10 Kendimi korumak için ne gerekiyorsa yaparım	1	2	3	4	5
11 Silah sahibi olmak iyi bir şeydir.	1	2	3	4	5
12 Anne babalar çocuklarına gerektiğinde şiddet kullanmalarını söylemelidir.	1	2	3	4	5
13 Birisi sizinle kavga etmeye çalışırsa oradan uzaklaşmalısınız	1	2	3	4	5

EK-B AKRAN ZORBALIĞI BELİRLEME ÖLÇEĞİ ERGEN FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda öğrenciler arasında zaman zaman gözlenen bir takım söz ve eylemler yer almaktadır. Bazı öğrenciler bu söz ve eylemleri bazen tek başlarına bazen de arkadaşlarıyla birlikte yaparak kendilerinden daha güçsüz öğrencileri **rahatsız** ederler. Sizden istenen bu söz ve eylemlerin size ne sıklıkla yapıldığını (**BANA YAPILDI**) ve bunları sizin ne sıklıkla yaptığınızı (**BEN YAPTIM**) ilgili maddenin karşısına işaretlemenizdir.

Sorulara lütfen **dürüst** cevap veriniz. Vereceğiniz cevaplar **gizli tutulacak** ve hiç kimseye gösterilmeyecektir. Hepinize şimdiden teşekkürler.

		BANA YAPILDI					BEN YAPTIM				
		Hemen hemen her gün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1 defa	Hiçbir zaman	Hemen hemen her gün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1 defa	Hiçbir zaman
1	El-kol şakası yaparak rahatsız etme										
2	Rahatsız etmek amacıyla sürekli olarak gıdıklama										
3	Saç ve kulak çekme										
4	Oturmak üzereyken altına rahatsız edici bir cisim koyma										
5	Kuyrukta zorla sırasını alma, önüne geçme										
6	Oyun oynarken sahayı ya da bir mekanı güç kullanarak terletmeye zorlama										
7	Çimdik atma, ısırma										
8	Kalem, toplu iğne vb. sivri cisimler ile saldırma										
9	İtme, dürtme, kolunu bükme, çelme takma, yere düşürme										
10	Zarar vermek ya da rahatsız etmek amacıyla üzerine bazı cisimler atma, fırlatma										
11	Kasıtlı olarak omuz atma, dirsek vurma, çarpma										
12	Sopa, çubuk, cetvel vb. cisimler ile vurma										
13	Tekme-tokat atma, yumruk atma, yüze, kafaya, enseye vurma										
14	Bıçak, muşta, tornavida, maket bıçağı vb. kesici aletlerle saldırma veya korkutma										
15	Tabanca gibi ateşli ve patlayıcı maddelerle saldırma ya da korkutma										
16	Saç ve ten rengi, diş yapısı, dış görünüşü, giysileri, beden yapısı ya da bedensel özrüyle alay etme										
17	Aksanı, şivesi ya da konuşma tarzıyla alay etme										
18	Adı ya da soyadıyla dalga geçme, hoşla gitmeyen, küçük düşürücü isimler (lakap) takma										
19	Anne, baba ya da ailesinin bazı özellikleriyle alay etme										
20	Küfür etme, kaba ve çirkin sözler söyleme										
21	Çeşitli nedenlerle sataşma, hakaret etme, küçük düşürme, utandırma, aşağılama, dalga geçme, alay etme, incitme, kızdırma, ağlatma.										
22	Tehdit etme										

		BANA YAPILDI					BEN YAPTIM				
		Hemen hemen her gün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1 defa	Hiçbir zaman	Hemen hemen her gün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1 defa	Hiçbir zaman
23	Oyuna ve çeşitli etkinliklere almama										
24	Grup dışına iterek yalnızlığa terk etme										
25	Görmezden gelme, yok sayma										
26	Dışlamak amacıyla konuşmama, sorularına cevap vermeme										
27	Diğer öğrencilerin de konuşmasını ve arkadaşlık yapmasını engelleme										
28	Arkadaşlarını kendisine karşı kışkırtarak aralarının bozulmasına çalışma										
29	Aleyhinde söylentiler çıkarma ve yayma										
30	Yapmadığı şeylerle ilgili iftira ve asılsız söylentiler ile suçlanma ve zor duruma düşürülme										
31	Hakkında çeşitli yerlere çirkin yazılar yazma										
32	Yapmadığı şeylerle ilgili öğretmene şikâyet etme										
33	Sırlarını başkalarına anlatarak zor duruma düşürme										
34	Para ya da okul harçlığını zorla alma										
35	Eşyalarını ya da yiyeceklerini zorla alma										
36	Kantinden zorla bir şeyler ısmarlatma										
37	Para ya da eşyalarını çalma										
38	Kalem, kitap, defter vb eşyalarını kasıtlı olarak yırtma, kırma, atma, yakma										
39	Defter ya da kitaplarını karalama ya da üzerlerine kötü şeyler yazma										
40	Kasıtlı olarak elbiselerini yırtma, yırtmaya çalışma, kirletme										
41	Baskıyla telefonuna kontür yükletme										
42	Ödünç alınan para ya da eşyayı geri vermeme										
43	Çanta ya da diğer eşyalarını izinsiz karıştırma										
44	Cinselliği çağrıştıran beden ve yüz ifadelerini kullanma (dudağını yalama, göz süzme, el-kol hareketleri yapma vb.)										
45	Yavru, fıstık, yakışıklı diye laf atarak rahatsız etme										
46	Birini onun isteği dışında cinsel amaçla öpme, dokunma ya da bunları yapmaya çalışma										
47	Birinin giysilerini (etek, eşofman vb.) isteği dışında açarak rahatsızlık verme										
48	Rahatsız edici cinsel içerikli fiziksel şakalar yapma										
49	Cinsel içerikli isim takma (gay, lezbiyen, sapık vb.)										
50	Rahatsız edici cinsel içerikli sözel şakalar yapma										
51	İstemediği halde cinsel konuları konuşmaya zorlama.										
52	Cinsel içerikli söylentiler çıkarma ve yayma										
53	Tuvaletin duvar ya da kapısına, birinin adını kullanarak cinsel içerikli sözler yazma ya da resim yapma.										

ANKET BURADA BİTTİ
CEVAPLADIĞINIZ İÇİN HEPİNİZE TEŞEKKÜRLER

EK-C KENDİNİ TANIMLAMA ENVANTERİ AÇIKLAMA

Sevgili Öğrenciler;

Bu envanter sizin, sosyal beceri düzeylerinizin belirlenmesi amacıyla uygulanmaktadır. Envanterde 90 madde vardır. Bu maddeleri okuduktan sonra cevap kağıdı üzerine kendinize uygun olup olmama derecesine göre (1)Hiç benim gibi değil, (2)Biraz benim gibi, (3)Benim gibi, (4)Oldukça benim gibi, (5)Tamamen benim gibi şıklarından birisini işaretleyiniz.

Dolduracağınız bu anket sadece araştırma amacı ile uygulanıyor olup, sonuçları tamamen gizli tutulacaktır. **Katkılarınız için teşekkürler.**

- (1)Hiç benim gibi değil
- (2)Biraz benim gibi
- (3)Benim gibi
- (4)Oldukça benim gibi
- (5)Tamamen benim gibi

1. Üzüntülü ve mutsuz olduğum zaman başkalarının bunu anlaması zordur.
2. İnsanlar konuşurken onların hareketlerini izlemeye de onları dinlediğim kadar zaman ayırıyorum.
3. Sevmediğim insanlara karşı olan duygularımı ne kadar saklamaya çalışsam da onlar sevmediğimi anlarlar.
4. Arkadaşların bir araya geldiği eğlence toplantıları düzenlemekten hoşlanırım.
5. Başkaları tarafından eleştirilmek ve azarlanmak beni pek rahatsız etmez.
6. Genç-yaşlı, zengin ve yoksul her türlü insanla birlikte kendimi rahat hissederim.
7. Pek çok insandan daha hızlı konuşurum.
8. Çok az insan benim kadar duyarlı ve anlayışlıdır.
9. Komik bir hikaye anlattığımda ya da şaka yaptığımda çoğunlukla kendimi gülmekten alıkoyamam.
10. İnsanların beni iyice tanımaları çok zaman alır.
11. Benim zevk ve üzüntümün en büyük kaynağı diğer insanlardır.
12. Bir grup arkadaşla birlikte olduğum zaman genellikle grubun sözcüsü olurum.
13. Mutsuz olduğum zaman çevremdekileri de mutsuz etme eğilimim vardır.
14. Toplantılarda herhangi birisi bana ilgi duyduğunda bunu hemen fark ederim.
15. İnsanlar sıkıldığını yüz ifademden hemen anlarlar.
16. Sosyal olmaktan hoşlanırım.
17. Politik bir tartışmada, tartışan kişileri gözlemek ve be görüşlerini analiz etmekten ziyade tartışmada bizzat yer almayı tercih ederim.
18. Kişisel bir şey hakkında konuşurken karşımdakilerin yüzüne bakmakta bazen zorluk çekerim.
19. Bakışlarımın anlamlı olduğu söylenir.
20. İnsan davranışlarının nedenlerini öğrenmek ilgimi çeker.
21. Duygularımı kontrol etmekte çok başarılıyım.
22. Çok sayıda insanla bir arada çalışmayı gerektiren işleri tercih ederim.
23. Çevremdeki insanların psikolojik durumundan büyük ölçüde etkilenirim.
24. Önceden hazırlanmış bir konuşmayı yapmakta çok başarılı değilim.
25. Başka insanlara dokunmaktan genellikle rahatsız olurum.
26. Başkalarıyla olan ilişkilerini izleyerek bir insanın karakterini kolayca anlayabilirim.
27. Gerçek hislerimi hemen hemen herkesten gizleyebilirim.

28. Arkadaşların bir araya geldiği eğlence toplantılarına her zaman katılırım.
29. Bazı ortamlarda doğru şeyleri yaptığımdan ya da söylediğimden endişe ederim.
30. Kalabalık bir insan grubu önünde konuşmak benim için çok zordur.
31. Sık sık yüksek sesle gülerim.
32. Ne kadar saklamaya çalışsalar da insanların gerçek düşüncelerini genellikle bilirim.
33. Arkadaşlarım beni güldürmeye ve gülümsetmeye çalışsalar bile ciddiyetimi koruyabilirim.
34. Kendimi yabancılara tanıtırken ilk adımları genellikle ben atarım.
35. Bazen başkalarının bana söylediklerini çok kişisel olarak alıyorum.
36. Bir grup içinde olduğum zaman konuşacağım şeyleri seçmekte güçlük çekiyorum.
37. Arkadaşlarıma ve aileme onların beni nasıl kızdırdıklarını veya üzdüklerini anlatmakta bazen güçlük çekiyorum.
38. Bir insanla ilk karşılaşmamdan sonra onun karakterini tam olarak anlayabilirim.
39. Duygularımı kontrol etmek benim için oldukça zordur.
40. Karşılıklı konuşmalarda genellikle ilk adımları ben atarım.
41. Hareketlerim hakkında başkalarının ne düşündükleri benim için fazla önem taşımaz.
42. Grup tartışmalarını yönetmekte genellikle çok başarılıyım.
43. Yüz ifadem genellikle tarafsızdır.
44. Hayatımdaki en büyük zevklerden biri diğer insanlarla birlikte olmaktır.
45. Üzgün olsam bile soğukkanlılığımı korumakta oldukça başarılıyım.
46. Bir hikaye anlatırken genellikle konunun anlaşılması için pek çok elkol hareketi yaparım.
47. Genellikle insanlara söylediklerimin yanlış anlaşılacağından kaygılanırım.
48. Genellikle sosyal düzeyi benimkinden farklı olan insanlarla birlikte bulunmaktan rahatsız olurum.
49. Kızgınlığımı çok seyrek gösteririm.
50. Kendilerini olduğundan farklı gösterenleri, karşılaştığım ilk andan itibaren hemen tespit ederim.
51. Grupla birlikteyken genellikle davranışlarımı ve fikirlerimi grupta adapte ederim.
52. Tartışmalarda konuşmaların büyük kısmını ben üstlenirim.
53. Büyürken ailem daima iyi davranışların önemini vurgulamıştır.
54. Arkadaşların bir araya geldiği eğlence toplantılarında başkalarıyla kaynaşmakta pek başarılı değilim.
55. Arkadaşlarımla konuşurken onlara sık sık dokunurum.
56. Başka insanların sorunlarını bana anlatmalarından nefret ederim.
57. Sinirli olduğum zaman bu durumu başkalarından çok iyi bir şekilde saklayabilirim.
58. Toplantılarda çok çeşitli insanlarla konuşmaktan hoşlanırım.
59. Herhangi birinin bana gülümsemesinden veya surat asmasından çok etkilenirim.
60. Bir çok önemli kişinin katıldığı toplantılarda kendimi dışlanmış gibi hissedirim.
61. Durgun geçen bir toplantıyı neşelendirebilirim.
62. Üzüntülü filmlerden bazen ağlarım.
63. Sosyal etkinliklerde hiç eğlenmesem bile kendimi çok iyi vakit geçiriyormuş gibi gösterebilirim.
64. Kendimi yalnız biri olarak görüyorum.
65. Eleştiriye karşı çok duyarlıyım.
66. Farklı özgeçmişe sahip insanların çevremde rahatsız olduklarını ara sıra fark etmişimdir.
67. İlgi odağı olmaktan nefret ederim.
68. Üzüntülü bir insanı, rahatlatmak için kolaylıkla dokunup kucaklayabilirim.
69. Güçlü bir duygumu pek saklayamam.
70. Kalabalık toplantılara katılmaktan ve yeni insanlarla tanışmaktan zevk alıyorum.

71. Başka insanların beni sevmesine çok önem veririm.
72. Bir yabancı ile konuşmaya başlarken bazen yanlış şeyler söyleyebilirim.
73. Duygu ve heyecanlarımı çok seyrek gösteririm.
74. Başka insanları seyretmek için saatler harcarım.
75. Gerçekten kendimi mutlu hissediyorken bile kolaylıkla üzgünmüş gibi gösterebilirim.
76. Tanımadığım birileri benimle konuşmadıkça onlarla konuşmam mümkün değildir.
77. Eğer bir başkasının bana baktığı düşüncesine kapılırsam huzursuz olurum.
78. Gruplarda genellikle lider olarak seçilirim.
79. Arkadaşlarım bazen bana çok konuştuğumu söylerler.
80. Çoğunlukla duyarlı ve anlayışlı bir insan olduğum söylenir.

81. Duygularımı saklamaya çalışsam bile insanlar bunu her zaman anlayabilirler.
82. Arkadaşların bir araya geldiği toplantılarda toplantının yıldızı olma eğilimindeyim.
83. Başkalarının üzerinde bıraktığı etki ile genellikle meşgul olurum.
84. Sosyal ortamlarda genellikle kendimi beceriksiz bulurum.
85. Kızgın olduğum zaman asla bağırıp çağırmam.
86. Arkadaşlarım kızgın ve sinirli oldukları zaman sakinleştirmem için beni ararlar.
87. Bir önceki dakika mutlu ve bir sonraki dakika üzgün görünmeyi kolaylıkla başarabilirim.
88. Herhangi bir konu üzerinde saatlerce konuşabilirim.
89. Sık sık başkalarının benim hakkımda ne düşündükleriyle meşgul olurum.
90. Her türlü sosyal ortama kolayca uyum sağlayabilirim.

CİNSİYET: ( ) SINIF DÜZEYİ: ( )

KENDİNİ TANIMLAMA ENVANTERİ CEVAP KAĞIDI

Hiç benim gibi değil
Biraz benim gibi
Benim gibi
Oldukça benim gibi
Tamamen benim gibi

Hiç benim gibi değil
Biraz benim gibi
Benim gibi
Oldukça benim gibi
Tamamen benim gibi

Hiç benim gibi değil
Biraz benim gibi
Benim gibi
Oldukça benim gibi
Tamamen benim gibi

1.	1	2	3	4	5	31.	1	2	3	4	5	61.	1	2	3	4	5
2.	1	2	3	4	5	32.	1	2	3	4	5	62.	1	2	3	4	5
3.	1	2	3	4	5	33.	1	2	3	4	5	63.	1	2	3	4	5
4.	1	2	3	4	5	34.	1	2	3	4	5	64.	1	2	3	4	5
5.	1	2	3	4	5	35.	1	2	3	4	5	65.	1	2	3	4	5
6.	1	2	3	4	5	36.	1	2	3	4	5	66.	1	2	3	4	5
7.	1	2	3	4	5	37.	1	2	3	4	5	67.	1	2	3	4	5
8.	1	2	3	4	5	38.	1	2	3	4	5	68.	1	2	3	4	5
9.	1	2	3	4	5	39.	1	2	3	4	5	69.	1	2	3	4	5
10.	1	2	3	4	5	40.	1	2	3	4	5	70.	1	2	3	4	5
11.	1	2	3	4	5	41.	1	2	3	4	5	71.	1	2	3	4	5
12.	1	2	3	4	5	42.	1	2	3	4	5	72.	1	2	3	4	5
13.	1	2	3	4	5	43.	1	2	3	4	5	73.	1	2	3	4	5
14.	1	2	3	4	5	44.	1	2	3	4	5	74.	1	2	3	4	5
15.	1	2	3	4	5	45.	1	2	3	4	5	75.	1	2	3	4	5
16.	1	2	3	4	5	46.	1	2	3	4	5	76.	1	2	3	4	5
17.	1	2	3	4	5	47.	1	2	3	4	5	77.	1	2	3	4	5
18.	1	2	3	4	5	48.	1	2	3	4	5	78.	1	2	3	4	5
19.	1	2	3	4	5	49.	1	2	3	4	5	79.	1	2	3	4	5
20.	1	2	3	4	5	50.	1	2	3	4	5	80.	1	2	3	4	5
21.	1	2	3	4	5	51.	1	2	3	4	5	81.	1	2	3	4	5
22.	1	2	3	4	5	52.	1	2	3	4	5	82.	1	2	3	4	5
23.	1	2	3	4	5	53.	1	2	3	4	5	83.	1	2	3	4	5
24.	1	2	3	4	5	54.	1	2	3	4	5	84.	1	2	3	4	5
25.	1	2	3	4	5	55.	1	2	3	4	5	85.	1	2	3	4	5
26.	1	2	3	4	5	56.	1	2	3	4	5	86.	1	2	3	4	5
27.	1	2	3	4	5	57.	1	2	3	4	5	87.	1	2	3	4	5
28.	1	2	3	4	5	58.	1	2	3	4	5	88.	1	2	3	4	5
29.	1	2	3	4	5	59.	1	2	3	4	5	89.	1	2	3	4	5
30.	1	2	3	4	5	60.	1	2	3	4	5	90.	1	2	3	4	5